

Uwarunkowania i plany rozwoju turystyki

Tom XIV

Rozwój badań geograficznych nad turystyką

Redaktor serii: ZYGMUNT MŁYNARCZYK

UNIWERSYTET IM. ADAMA MICKIEWICZA W POZNANIU
SERIA TURYSTYKA I REKREACJA – STUDIA I PRACE NR 14

Uwarunkowania i plany rozwoju turystyki

Tom XIV

Rzówj badań geograficznych nad turystyką

Praca zbiorowa pod redakcją
ZYGMUNTA MŁYNNRCZYKA I ALINY ZAJADACZ

BOGUCKI WYDAWNICTWO NAUKOWE
POZNAŃ 2015

ABSTRACT. Zygmunt Młynarczyk, Alina Zajadacz (eds), *Uwarunkowania i plany rozwoju turystyki*. Tom XIV – *Rozwój badań geograficznych nad turystyką* [*Tourist development: determinants and plans*. Volume XIV – *The development of geographical research on tourism*]. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań 2015. Seria Turystyka i Rekreacja – Studia i Prace nr 14. Pp. 125, tables and figures. ISBN 978-83-7986-063-0. ISSN 2080-6795. Texts in Polish.

The volume contains articles dedicated to research in the field of geography of tourism in Poland, ranging from the history of its development in different national geographic centers to the current research challenges. The problems of research conducted at selected universities, such as the Jagiellonian University in Kraków, University of Lodz, Adam Mickiewicz University in Poznań, University of Maria Curie-Skłodowska University in Lublin and the University of Bydgoszcz were presented.

Zygmunt Młynarczyk – Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydział Nauk Geograficznych i Geologicznych, Katedra Turystyki i Rekreacji, ul. Dziegielowa 27, 61-680 Poznań, e-mail: zygmun@amu.edu.pl

Alina Zajadacz – Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydział Nauk Geograficznych i Geologicznych, Katedra Turystyki i Rekreacji, ul. Dziegielowa 27, 61-680 Poznań, e-mail: alina@amu.edu.pl

Recenzent: prof. dr hab. Andrzej Kowalczyk

© Copyright by Katedra Turystyki i Rekreacji Wydziału Nauk Geograficznych i Geologicznych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań 2015

Projekt okładki: Jarosław Bogucki
Fotografia: Alina Zajadacz

ISBN 978-83-7986-063-0
ISSN 2080-6795

Bogucki Wydawnictwo Naukowe
ul. Górna Wilda 90, 61-576 Poznań
www.bogucki.com.pl e-mail: biuro@bogucki.com.pl

Wydanie I
Druk i oprawa: Uni-druk

Spis treści

<i>Antoni Jackowski, Justyna Liro</i> Studium Turyzmu Uniwersytetu Jagiellońskiego (1936–1939)	9
<i>Alina Zajadacz</i> Zarys historii badań z zakresu krajoznawstwa, turystyki i rekreacji w poznańskim ośrodku geograficznym	23
<i>Klaudiusz Święcicki</i> Turystyka i rekreacja na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu	37
<i>Stanisław Liszewski</i> Rozwój badań geograficznych nad turystyką w Polsce w świetle problematyki prac doktorskich i habilitacyjnych oraz artykułów opublikowanych w latach 1985–2014 w czasopiśmie naukowym „Turyzm” .	55
<i>Teresa Brzezińska-Wójcik, Marta J. Józwik, Andrzej Świeca</i> Geografia turystyki oraz turystyka i rekreacja w lubelskim ośrodku geograficznym	75
<i>Iwona Józefowicz, Hanna Michniewicz-Ankiersztajn</i> Kierunki i praktyczne wykorzystanie wyników badań prowadzonych w zakresie geografii turystyki w Instytucie Geografii Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy	91
<i>Andrzej Matczak</i> Funkcja turystyczna w badaniach łódzkiego ośrodka geografii turystyki . . .	101
<i>Mirosław Mika</i> Wyzwania badawcze w świetle założeń integracji polityki turystycznej w Karpatach	117

W odróżnieniu od innych nauk zajmujących się turystyką, geografę turystyki cechuje podejście kompleksowe. W kręgu jej zainteresowań mieszczą się nie tylko zagadnienia geografii fizycznej i społeczno-ekonomicznej, ale również z pogranicza ekonomii, socjologii, psychologii, etnografii, historii sztuki, a także nauk zajmujących się kształtowaniem krajobrazu, takich jak urbanistyka, architektura krajobrazu, ochrona przyrody
(Warszyńska, 1999, za: Kurek, Mika 2007: 20)¹

Tom XIV serii Turystyka i Rekreacja – Studia i Prace zawiera artykuły poświęcone geografii turystyki, poczynając od historii jej rozwoju w różnych ośrodkach geograficznych w Polsce, po aktualne wyzwania badawcze.

Pierwszy z artykułów, autorstwa A. Jackowskiego i J. Liro, przedstawia działalność Studium Turystyki (1936–1939), utworzonego w Instytucie Geograficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego. Przypomniano w nim m.in. pierwszą definicję geografii turystyki, jaka ukazała się w literaturze polskiej, wskazując, że jej istota powinna obejmować „naukowe określenie walorów turystycznych krajobrazu, zbadanie możliwości ruchu turystycznego z zachowaniem istotnych cech pierwotnych krajobrazu, a zarazem ustalenie racjonalnego wykorzystania tego ruchu” (Leszczycki 1932). Zawarta w tej definicji problematyka badawcza geografii turystyki została bardzo wyraźnie związana z „człowiekiem, środowiskiem geograficznym, eksploatacją gospodarczą podłoża oraz dziełami i kulturą człowieka (Leszczycki 1937)” (A. Jackowski, J. Liro).

Autorzy kolejnych artykułów (A. Zajadacz i K. Święcicki) wykazali, że problematyka badań w dziedzinie geografii turystyki była sukcesywnie rozwijana także w poznańskim ośrodku geograficznym. Od powstania Instytutu Geograficznego w 1919 r. (na obecnym Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu), dzięki zaangażowaniu prof. S. Pawłowskiego w działalność krajoznawczą w Wielkopolsce rozwijał się w badaniach geograficznych nurt krajoznawczy. Kontynuacja i ewolucja tych badań jest widoczna w wielu pracach poznańskich geografów, podejmowanych w ramach geografii fizycznej, społeczno-ekonomicznej, a współcześnie również w odrębnej Katedrze Turystyki i Rekreacji.

Kierunki badań geograficznych nad turystyką, prowadzonych w Polsce, w ujęciu przeglądowym przybliżył S. Liszewski. Analizie poddane zostały prace doktorskie i habilitacyjne z zakresu geografii turystyki oraz artykuły naukowe opublikowane w czasopiśmie „Turystyka” w okresie 1985–2014. Przegląd ten prowadzi do wniosku, „że kanonem badań, które wnoszą geografowie do poznania zjawiska turystyki, są: *analizy środowiska przyrodniczego* w szerokim zakresie, zarówno jako

¹ Kurek W., Mika M., 2007, *Turystyka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

walor czy atrakcyjność, jak i jego degradacja i rozwój zrównoważony, *przestrzeń turystyczna*, czyli ta część środowiska geograficznego, na której realizuje się zjawisko turystyki, *ruch turystyczny* czyli przemieszczanie się człowieka w przestrzeni w celach turystycznych, *funkcja turystyczna* czyli efekt działalności zjawiska turystyki w przestrzeni geograficznej, oraz *zagospodarowanie turystyczne*, głównie w ujęciu przestrzennym” (S. Liszewski).

Ten szeroki zakres działalności geografów, nie tylko w sferze naukowej, ale także dydaktycznej i praktycznych zastosowań wyników badań nad turystyką i rekreacją, potwierdzają autorzy kolejnych artykułów w odniesieniu do lubelskiego (T. Brzezińska-Wójcki, M.J. Józwiak, A. Świeca) oraz bydgoskiego (I. Józefowicz, H. Michniewicz-Ankiersztajn) ośrodka geograficznego.

Opracowania w końcowej części tomu przedstawiają podejmowane od lat, ale nadal aktualne zagadnienia, związane z funkcją turystyczną (A. Matczak) oraz zrównoważonym rozwojem turystyki (M. Mika). Ich autorzy weryfikują wypracowane teorie i poszukują racjonalnych rozwiązań w zakresie planowania rozwoju turystyki w różnych skalach przestrzennych.

Rozwój subdyscypliny nauk geograficznych, jaką jest geografia turystyki, wymaga wiedzy na temat jej dotychczasowego dorobku. Świadomość ta stanowi zarówno źródło inspiracji do dalszych badań, jak i może uchronić przed „wyważaniem otwartych drzwi”, tj. podejmowaniem problemów, które zostały już rozwiązane.

Redaktorzy

Poznań, lipiec 2015 r.

Antoni Jackowski, Justyna Liro

Studium Turyzmu Uniwersytetu Jagiellońskiego (1936–1939)

Wyjątkowym faktem w historii geografii turystyki w skali międzynarodowej było utworzenie w 1936 r. przy Instytucie Geograficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego Studium Turyzmu UJ. Odegrało ono istotną rolę w rozwoju polskiej i światowej geografii turystyki, planowania przestrzennego i regionalnego, szczególnie związanego z turystyką oraz w zakresie przygotowania kadr dla rozwijającego się w Polsce ruchu turystycznego. Działalność Studium pozwoliła uświadomić społeczeństwu, jak ważne miejsce w rozwoju społeczno-ekonomicznym regionów i miejscowości może zajmować turystyka. Studium Turyzmu prowadziło bardzo rozwiniętą działalność dydaktyczną, badawczą, wydawniczą i dokumentacyjną.

Słowa kluczowe: Studium Turyzmu Uniwersytetu Jagiellońskiego, Stanisław Leszczycki, turystyka, geografia turystyki

Wprowadzenie

Brakuje do tej pory pogłębionego opracowania krytycznego naświetlającego wszechstronnie działalność Studium Turyzmu Uniwersytetu Jagiellońskiego. Opracowania, które ukazały się do tej pory, ciągle jeszcze mają charakter częściowy (Jackowski 1974, 1992, 2007, 2009, 2013, Jackowski, Soljan 2009, 2011). W 1992 r. ukazało się ważne opracowanie pt. *Studium Turyzmu Uniwersytetu Jagiellońskiego (1936–1939)*. Zawierało ono trzy artykuły o charakterze źródłowym, w których w zasadzie wyczerpująco scharakteryzowano działalność omawianej placówki. Były to teksty S. Leszczyckiego *Geneza i powstanie Studium Turyzmu na Uniwersytecie Jagiellońskim*, A. Jackowskiego *Studium Turyzmu Uniwersytetu Jagiellońskiego (1936–1939)*. *Zarys działalności dydaktycznej i naukowej* oraz Z. Tokarskiego *Wydawnictwa Studium Turyzmu Uniwersytetu Jagiellońskiego*. Uzupełnieniem był artykuł J. Warszyńskiej *Geografia turystyki w Instytucie Geografii Uniwersytetu Jagiellońskiego po drugiej wojnie światowej* wskazujący na kontynuację problematyki badawczej zainicjowanej przed wojną przez Stanisława Leszczyckiego. Warto dodać, że pierwsze publikowane informacje o Studium zaczęły się pojawiać już niebawem po powstaniu tej placówki (Klimaszewski 1936, Wojnowski 1937, Nawratilówna 1938, *Studium...* 1938). Znaczące akapity poświęcone Studium zawarte były w innych pracach, choćby M.I. Mileskiej (1977), J. Warszyńskiej i A. Jackowskiego (1978), B. Gajdzika (1976).

Ze względu na brak szeregu materiałów źródłowych i archiwalnych, które najprawdopodobniej zaginęły w czasie wojny, opracowanie oparto przede wszystkim na publikowanych sprawozdaniach (Leszczycki 1937) oraz na informacjach zawartych w różnych przedwojennych wydawnictwach i czasopismach. Wykorzystano również własne materiały archiwalne (przekazane na początku lat 70. przez Stanisławę Milatową). Zupełnie nieoczekiwanie A. Jackowski stał się posiadaczem fragmentu archiwaliów prof. Leszczyckiego, które po jego śmierci (1996) zostały przekazane w 2003 r. do Krakowa. Archiwum dotyczące Studium obejmuje różnej rangi dokumenty dotyczące niektórych form działalności tej placówki.

Lata 30. XX w. to okres intensywnego rozwoju studiów geograficznych nad turystyką. Coraz wyraźniej zaczął się krystalizować zakres tematyki badawczej w tej dziedzinie. Rozwój planowania przestrzennego, tak charakterystyczny dla okresu międzywojennego (w Europie i Ameryce Północnej), sprawił, że w studiach planistycznych coraz szerzej zaczęto uwzględniać problematykę turystyczną. Główną rolę w tej dziedzinie zaczęli odgrywać geografowie. Stworzenie podstaw teoretycznych turystyki i rozwój badań w tym zakresie umożliwiły podjęcie próby określenia istoty samej geografii turystyki, która powinna obejmować „naukowe określenie walorów turystycznych krajobrazu, zbadanie możliwości ruchu turystycznego z zachowaniem istotnych cech pierwotnych krajobrazu, a zarazem ustalenie racjonalnego wykorzystania tego ruchu” (Leszczycki 1932). Zawarta w tej definicji problematyka badawcza geografii turystyki została bardzo wyraźnie związana z „człowiekiem, środowiskiem geograficznym, eksploatacją gospodarczą podłoża oraz dziełami i kulturą człowieka” (Leszczycki 1937).

Rozwój turystyki z równoczesnym rozwijaniem badań z zakresu geografii turystyki spowodował, że w szeregu państw zaczęły powstawać placówki naukowe specjalizujące się w studiach związanych z problematyką turystyczną. Miało to miejsce zwłaszcza w tych krajach, w których turystyka była istotnym elementem polityki społeczno-gospodarczej (Niemcy, Szwajcaria, Włochy). W latach 1929–1934 główną rolę w badaniach naukowych dotyczących turystyki odgrywał w Europie Instytut Badawczy Turystyki (*Forschungsinstitut für den Fremdenverkehr*), powstały przy Wyższej Szkole Handlowej w Berlinie. Kierownikiem tej placówki był Robert Glücksmann, jeden z czołowych teoretyków geografii turystyki. Ośrodek berliński inspirował podejmowanie badań geograficznych nad turystyką. Również w przypadku Polski koncepcję programu badań naukowych w dziedzinie turystyki oraz utworzenia specjalistycznej placówki badawczej w znacznym stopniu oparto na doświadczeniach berlińskich.

W stosunku do państw europejskich oraz Stanów Zjednoczonych geografia turystyki w Polsce zaczęła się rozwijać stosunkowo późno, w zasadzie dopiero po roku 1930. Przełomowe znaczenie miało powołanie 17 października 1928 r. przez ówczesnego premiera Kazimierza Bartla międzyministerialnej komisji do zbadania zagadnień turystyki, na której czele stanął wiceminister finansów Stefan Starzyński, późniejszy bohaterski prezydent Warszawy. Praca komisji przetrwała drogę innym inicjatywom zmierzającym do podniesienia społeczno-gospodarczej rangi turystyki. Jednym z przejawów takich działań była aktywizacja w tym kierunku regionalnych instytucji i organizacji, które nierzadko inspirowały podejmo-

wanie studiów naukowych w tej dziedzinie. Zapotrzebowanie na takie badania zaczęły też zgłaszać powstające placówki planowania przestrzennego.

Najbardziej aktywna w skali kraju w zakresie tworzenia podstaw dla przekształcenia turystyki w dziedzinę gospodarki narodowej była Krakowska Izba Przemysłowo-Handlowa. Już pod koniec lat 20. zaczęła ona doceniać znaczenie badań naukowych nad społeczno-gospodarczą funkcją turystyki. W 1930 r. zorganizowała w Krakowie Zjazd Związku Izb Przemysłowo-Handlowych Rzeczypospolitej Polskiej, poświęcony w całości problemom turystyczno-uzdrowiskowym. Zjazd zainicjował oficjalnie badania ruchu turystycznego, prowadzone odtąd na szeroką skalę w Izbie Krakowskiej.

Na początku lat 30. problematyka turystyczna zaczęła stanowić przedmiot studiów w Instytucie Geograficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego, prowadzonych przede wszystkim przez Stanisława Leszczyckiego. Wtedy też pojawiła się pierwsza próba nakreślenia podstaw teoretycznych geografii turystyki (1932).

Dla propagowania idei badań naukowych w dziedzinie turystyki duże znaczenie miały Zjazdy Karpackie, zwłaszcza w Jaremczu (1934) i Wiśle (1935). Na forum tych zgromadzeń zdecydowanie już wskazywano, że dla prawidłowego funkcjonowania gospodarki turystycznej niezbędne jest utworzenie wyspecjalizowanej placówki naukowo-dydaktycznej. Panował przy tym niemal jednomyślny pogląd, że placówka taka powinna być zlokalizowana w Krakowie. Przemawiało za tym położenie Krakowa w centrum najważniejszego regionu turystycznego kraju, gdzie ruch turystyczno-uzdrowiskowy miał już ponadstuletnią tradycję. W latach 30. na obszarze Karpat rejestrowano ponad 50% ogółu miejscowości wypoczynkowych w Polsce, około 60% uczestników turystyki pobytowej i ponad 60% krajowej bazy noclegowej. Sam Kraków stanowił jeden z głównych ośrodków turystyki krajoznawczej (ok. 25% uczestników ruchu wycieczkowego w Polsce). Za lokalizacją turystycznego ośrodka naukowego w Krakowie przemawiał też fakt, że koncentrowała się tu czołówka geografów polskich interesujących się problematyką turystyki. W promocji Studium niebagatelną rolę odegrał fakt, że jego kierownik, a więc Stanisław Leszczycki, był człowiekiem bardzo medialnym. Niezwykle cenił sobie kontakt z prasą oraz radiem, zarówno przed utworzeniem Studium Turyzmu, jak i potem. Świadczą o tym liczne zachowane wycinki prasowe. Szczególną uwagę poświęcał popularyzacji wiedzy o turystyce. Wyrazem uznania było proponowanie mu członkostwa w szeregu organizacji społecznych oraz w gremiach o charakterze państwowym lub samorządowym.

Studium Turyzmu Uniwersytetu Jagiellońskiego

Utworzenie

Uwzględniając rosnącą rangę gospodarczą turystyki w regionie krakowskim, jak również wzrastające zapotrzebowanie na studia naukowe z tej dziedziny, Urząd Wojewódzki w Krakowie podjął starania o utworzenie takiej placówki naukowej na Uniwersytecie Jagiellońskim, na wzór podobnych ośrodków w niektórych

uczelnianch zagranicznych. Do zadań placówki miało należeć naukowe opracowywanie szeroko pojętej problematyki turystyczno-uzdrowiskowej, a także kształcenie kadry dla instytucji zajmujących się tymi zagadnieniami. Wniosek Urzędu Wojewódzkiego został pozytywnie zaopiniowany przez Radę Wydziału Filozoficznego, a także przez Senat Uniwersytetu Jagiellońskiego. Gorącym orędownikiem tego zamierzenia był Jerzy Smoleński, ówczesny dziekan Wydziału Filozoficznego i dyrektor Instytutu Geograficznego. W wyniku pozytywnej opinii władz uczelni Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego reskryptem nr IV.NS./3876/36 z dnia 23 kwietnia 1936 r. zatwierdziło wykłady i ćwiczenia z geografii i turystyki. Kierownictwo powierzono dr. Stanisławowi Leszczyckiemu, starszemu asystentowi UJ. Niemal równocześnie działalność Studium powiązано ściśle z utworzoną w czerwcu 1936 r. Komisją Studiów Ligi Popierania Turystyki. Swą siedzibę Komisja znalazła w Instytucie Geograficznym (wspólnie ze Studium Turystyki), jej pracami kierował S. Leszczycki, a sekretarzem od początku był Tadeusz Wilgat. Stwarzało to możliwość ścisłej współpracy i koordynacji prac badawczych. Ważną rolę w promocji Studium odegrała odbywająca się w Krakowie w dniach 15 sierpnia do 6 września 1936 r. I Wystawa Turystyczno-Uzdrowiskowa i Letniskowa. Miała ona charakter ogólnopolski, a protektorat

Tabela 1. Wybrani członkowie-założyciele Studium Turystyki UJ w 1936 r.

Lp.	Członek-założyciel	Siedziba
1	Polskie Towarzystwo Tatrzańskie	Kraków
2	Liga Popierania Turystyki	Warszawa
3	Zarząd Główny PBP „Orbis”	Warszawa
4	Polski Związek Turystyczny	Kraków
5	Polski Związek Narciarski	Kraków
6	Związek Propagandy Turystycznej	Warszawa
7	Gremium Hotelarzy	Kraków
8	Związek Ziemi Górskich	Warszawa
9	Związek Uzdrowisk Polskich	Warszawa
10	Komisje Zdrojowe Uzdrowisk	Krynica, Rabka, Szczawnica, Żegiestów
11	Związek Powiatów Rzeczypospolitej Polskiej	Warszawa
12	Wydział Powiatowy	Biała, Chrzanów, Kraków, Limanowa, Nowy Sącz, Nowy Targ, Żywiec
13	Zarząd Miejski	Kraków, Łódź, Warszawa, Zakopane,
14	Izba Przemysłowo-Handlowa	Katowice, Kraków
15	Izba Rzemieślnicza	Kraków
16	Komunalna Kasa Oszczędności	Kraków
17	Bank Polski	Kraków
18	Komisje Zdrojowe Uzdrowisk	Krynica, Rabka, Szczawnica, Żegiestów,
19	Związek Powiatów Rzeczypospolitej Polskiej	Warszawa

Źródło: opracowanie własne.

nad nią objęli: premier Felicjan Sławoj-Składkowski oraz wicepremier i minister skarbu Eugeniusz Kwiatkowski. Głównym organizatorem była krakowska Izba Przemysłowo-Handlowa, którą wspierało szereg innych instytucji rządowych i samorządowych. Wystawa odbywała się w kilka miesięcy po powołaniu do życia Studium Turyzmu, które u progu swej działalności, otrzymało wielką szansę publicznego zaistnienia na prestiżowej imprezie.

Utrzymanie Studium Turyzmu wiązało się przede wszystkim z funduszami szeregu instytucji samorządowych i organizacji turystycznych, które na wniosek Urzędu Wojewódzkiego w Krakowie wpisały się na listę tzw. członków-założycieli. Mieli oni prawo do korzystania ze zbiorów oraz prac Studium Turyzmu, otrzymywali wszystkie wydawnictwa tej placówki, ponadto na ich życzenie Studium miało obowiązek przeprowadzania określonych studiów i badań terenowych. W 1936 r. lista członków-założycieli obejmowała 26 instytucji i organizacji; na początku 1939 r. liczba ta wzrosła do ponad 30 (tab. 1). Uniwersytet Jagielloński jako patron Studium wspierał jego działalność poprzez udostępnienie pomieszczeń w Instytucie Geograficznym przy ul. Grodzkiej 64.

Finansowanie Studium przez głównych sponsorów miało charakter celowy. Drugim źródłem zasadniczego finansowania były państwowe władze turystyczne, a zwłaszcza Ministerstwo Komunikacji i Liga Popierania Turystyki. Wspierały one zarówno działalność dydaktyczną, jak i przede wszystkim akcję wydawniczą Studium, a zwłaszcza druk czasopisma „Turyzm Polski”.

Działalność dydaktyczna

Jednym z głównych zadań Studium było szkolenie osób, które miały w przyszłości pracować w różnych placówkach turystycznych. Na jednoroczne studia przyjmowano studentów kończących studia na Uniwersytecie Jagiellońskim na Wydziałach Filozoficznym i Prawa, a także w Studium Wychowania Fizycznego. W roku akademickim 1936/1937 Studium liczyło 20 słuchaczy, w 1937/1938 – 22 i podobną liczbę w roku 1938/1939. Wśród uczestników było szereg osób, które później odegrały dużą rolę w polskiej geografii, turystyce, ochronie przyrody czy planowaniu przestrzennym, m.in.: Karol Bromek, Bonifacy Gajdzik, Zbigniew Tokarski, T. Wilgat, Wanda Leszczycka, Maria Irena Mileska, Stanisława Milatowa, Wojciech Walczak, Elfryda Nawratilówna-Trybowska, Czesław Trybowski. Ze Studium współpracowali stale lub doraźnie m.in.: Jan Flis, Walery Goetel, Mieczysław Klimaszewski, Władysław Milata, Mieczysław Orłowicz, Wiktor Ormicki, Jerzy Smoleński, Józef Szaflarski, Władysław Szafer, Antoni Wrzosek.

Głównymi formami zajęć dydaktycznych były: wykłady, ćwiczenia, seminaria, konwersatoria, ćwiczenia praktyczne, wycieczki i praktyki wakacyjne (tab. 2).

Ponadto w II i III trymestrze słuchacze uczestniczyli w wykładach prof. Szczęsnego Wachholza (Wydział Prawa UJ) *Ochrona przyrody i krajobrazu w prawie polskim*.

Słuchacze Studium byli zobowiązani do przygotowania prac seminaryjnych. Dotyczyły one bardzo szerokiej problematyki. Przykładowo opracowywane tematy odnosiły się do zagadnień ochrony przyrody w kontekście rozwoju zjawisk

Tabela 2. Wykłady i ćwiczenia prowadzone przez Stanisława Leszczyckiego w ramach Studium Turyzmu

Rok akademicki	Trymestr	Kurs
1935/1936	III	Podstawy geograficzne i gospodarcze zagadnień turystyki Ćwiczenia z geografii turystyki
1936/1937	I	Podstawy geografii turystyki Ćwiczenia praktyczne ze statystyki i kartografii stosowanej
	II	Geografia turystyczna Polski Ćwiczenia praktyczne ze statystyki i kartografii stosowanej
	III	Uzdrowiska Europy Ćwiczenia z balneografii
1937/1938	I	Geografia turystyki Ćwiczenia ze statystyki i kartografii stosowanej
	II	Podstawy geograficzne planowania regionalnego Ćwiczenia z balneografii
	III	Balneografia Polski i Europy Ćwiczenia terenowe i wycieczki
1938/1939	I	Geografia turystyki Ćwiczenia z geografii turystyki
	II	Geografia turystyczna Polski Ćwiczenia z balneografii
	III	Zagadnienia turystyki w Europie Ćwiczenia terenowe i wycieczki

Źródło: opracowanie własne.

turystycznych, stacji sportów zimowych i uzdrowisk Europy, walorów turystycznych, różnych form ruchu turystycznego, zagospodarowania turystycznego, dostępności komunikacyjnej, statystyki turystycznej, problemów prawno-organizacyjnych, historii turystyki, literatury turystycznej.

Praktyki wakacyjne odbywano głównie w biurze PBP „Orbis” w Krakowie i Rabce, biurach Ligi Popierania Turystyki w Gdyni, Jaremczu, Krynicy, Sławsku, Szczawnicy, Wrochocie, Zakopanem, Zaleszczykach oraz w delegaturach LPT przy Okręgowych Dyrekcjach PKP w Krakowie, Lwowie, Warszawie i Wilnie. W ciągu roku akademickiego odbywano 5–7 wycieczek, głównie w Karpaty. W latach 1936–1938 zorganizowano tylko 2 wycieczki nie związane z terenem Karpat – do Polski północnej (1937) i za granicę (1938 – Łotwa, Estonia, Finlandia, Norwegia, Szwecja – wspólnie z Instytutem Geograficznym UJ). Obok kursów dla słuchaczy Studium prowadziło zajęcia dla uczestników różnego rodzaju szkoleń organizowanych przez instytucje samorządowe i organizacje turystyczne.

Działalność badawcza

Działalność naukowa była drugim, po dydaktyce, podstawowym zadaniem Studium Turyzmu. Prace naukowe prowadzono w dość szerokim zakresie, a główną ideą przyświecającą tej aktywności było powiązanie badań z potrzebami polityki i gospodarki turystycznej. Stąd tematy prowadzonych studiów były na ogół re-

alizowane na zamówienie różnego rodzaju instytucji państwowych i samorządowych czy placówek i organizacji turystycznych. Podstawowy materiał do studiów był zazwyczaj zbierany w trakcie badań terenowych. W tych celach Studium zaczęło gromadzić materiały pomocnicze, głównie w formie kartoteki osobliwości turystycznych czy katastru miejscowości wypoczynkowych. Efektem działalności badawczej było ponad 100 prac studialnych, z których wiele zostało uznanych za prace dyplomowe, a niekiedy nawet za prace magisterskie w Instytucie Geograficznym UJ. Około 80 opracowań wykonanych w Studium Turyzmu zostało opublikowanych, w większości (blisko 70) w wydawnictwach własnych. Problematyka badawcza była bardzo rozległa. Wśród prac publikowanych wyraźnie dominowały studia dotyczące Karpat (ok. 20 pozycji). Kolejne grupy opracowań dotyczyły zagadnień turystyczno-uzdrowiskowych odnoszących się do całej Polski (16) i różnych krajów (16), zwłaszcza Niemiec. Pozostałe poświęcone były turystyce w województwach (5), zagadnieniom teoretycznym geografii turystyki i planowania regionalnego (3), kartografii turystycznej (3), ochronie przyrody (2) i narciarstwu (2).

Można wyróżnić najbardziej znaczące problemy badawcze Studium Turyzmu:

- Teoria turystyki i geografia turystyki,
- Statystyka uzdrowiskowo-turystyczna,
- Klasyfikacja miejscowości turystyczno-uzdrowiskowych,
- Planowanie regionalne turystyki,
- Program rozwoju gospodarki uzdrowiskowo-turystycznej w Polsce,
- Organizacja turystyki w Polsce,
- Ruch uzdrowiskowo-turystyczny w Polsce,
- Przemysł hotelowo-pensjonatowy,
- Podział turystyczny Karpat,
- Program rozwoju gospodarki uzdrowiskowo-turystycznej w Karpatach,
- Ruch turystyczny w Krakowie,
- Możliwości rozwoju ruchu turystycznego na Łemkowszczyźnie,
- Turystyka zagraniczna w Polsce,
- Turystyka młodzieży szkolnej,
- Turystyka pielgrzymkowa (zwłaszcza do Częstochowy),
- Znaczenie gospodarcze (w tym turystyczne) rezerwatów przyrody,
- Prawodawstwo turystyczno-uzdrowiskowe (m.in. turystyczne umowy handlowe oraz ustawy: letniskowa, uzdrowiskowa o miejscowościach turystycznych i wypoczynkowych).

W dorobku Studium, a zwłaszcza Stanisława Leszczyckiego, ważne miejsce zajmuje problematyka miejscowości turystycznych. We wszystkich pracach teoretycznych i monograficznych S. Leszczycki zwracał uwagę na konieczność dokonania klasyfikacji tego typu jednostek osadniczych. W dotychczasowych opracowaniach podkreślano wielkie zasługi Studium na polu polskiej kartografii turystycznej. Pod koniec 1938 r. specjalne archiwum liczyło ponad 100 rękopiśmiennych map, dotyczących różnorodnych zagadnień związanych z turystyką. Niewątpliwie największym przedsięwzięciem w tym zakresie było podjęcie prac – na zlecenie Wydziału Turystyki Ministerstwa Komunikacji – nad przygotowaniem

Atlasu turystycznego Polski. Do końca 1938 r. opracowano 21 map problemowych do części ogólnej (w skali 1:1 000 000) oraz 17 map turystycznych województw i m.st. Warszawy do części szczegółowej (w skali 1:100 000). *Atlas* miał być opublikowany na początku lat 40. z funduszy Ligi Popierania Turystyki, której Komisja Studiów współuczestniczyła w przygotowaniu tego wydawnictwa. Podstawę dla opracowania *Atlasu* miała stanowić „kartoteka osobliwości turystycznych”. W końcowej wersji klucz znaków dla map turystycznych zawierał 223 sygnatury, zaś dla planów miast – 193. Wypracowane przez Studium oznaczenia miały stworzyć jednolite ramy dla prac nad graficznym rejestrem zjawisk turystycznych w Polsce. Do 1939 r. były w zasadzie ukończone wszystkie opracowania autorskie. Większość jednak zaginęła w czasie wojny.

Z innych dokonań Studium na polu kartografii wymienić można studia nad mapą turystyczną w skali 1:50 000 (prowadzone w porozumieniu z Wojskowym Instytutem Geograficznym) oraz nad mapą narciarską Polski, zwłaszcza Karpat. Przygotowywano też mapę uzdrowisk Europy, mapę zimowisk w Europie oraz mapę dróg samochodowo-turystycznych na terenach górskich Europy.

Działalność wydawnicza

Studium prowadziło ożywioną działalność wydawniczą, publikując: Prace Studium Turyzmu UJ (6 tomów), Komunikaty Studium Turyzmu UJ (22 zeszyty) oraz czasopismo „Turyzm Polski” (roczniki 1938–1939). Redaktorem wszystkich wydawnictw był Stanisław Leszczycki (Tokarski 1992). W serii Prac publikowano przede wszystkim oryginalne rozprawy, ujmujące w sposób kompleksowy dany temat badawczy. Natomiast w ramach Komunikatów ukazywały się zwłaszcza streszczenia wykonywanych prac, doniesienia, sprawozdania, wstępne wyniki badań, materiały statystyczne, tłumaczenia. W miesięczniku „Turyzm Polski” zajmowano się głównie problemami teoretycznymi, a także zagadnieniami organizacyjno-gospodarczymi turystyki w Polsce. W czasopiśmie zamieszczano też publikacje o charakterze statystycznym, dotyczące wydarzeń w turystyce międzynarodowej, kronikę wydarzeń w turystyce w kraju i na świecie oraz przegląd piśmiennictwa turystycznego. W periodyku ukazało się ogółem około 80 artykułów i notatek.

Działalność dokumentacyjna

Obok działalności dydaktycznej i badawczej Studium podejmowało czynności typu dokumentacyjnego. Do takich zaliczyć należy przede wszystkim prowadzone od 1936 r. prace nad kartoteką „osobliwości turystycznych”. Miała ona stanowić rejestr poszczególnych elementów szeroko rozumianych walorów turystycznych oraz niektórych elementów infrastruktury turystycznej. Ponadto w kartotece gromadzono materiały do bibliografii piśmiennictwa turystycznego. Pod koniec 1938 r. rejestr zawierał informacje o ponad 17 tys. „osobliwości turystycznych” Polski oraz blisko 2,2 tys. pozycji literatury. Najwięcej materiałów zebrano dla województw: krakowskiego (ok. 3,5 tys. pozycji), lwowskiego (1,9 tys.), pomor-

skiego (1,6 tys.) i poznańskiego (1,6 tys.). Prowadzono prace typu bibliograficznego, publikowane następnie w formie odrębnych wydawnictw lub na bieżąco w kolejnych numerach „Turyzmu Polskiego”. W tych celach opracowano też kartotekę polskich oraz zagranicznych czasopism i wydawnictw periodycznych z zakresu turystyki. Wiele uwagi poświęcano działaniom związanym z katastrofami miejscowości wypoczynkowych. Miały one doprowadzić do rejestracji zjawisk turystycznych, a zwłaszcza frekwencji i zagospodarowania turystycznego. Należy wreszcie wspomnieć o zbiorach kartograficznych (901 poz. w 1938 r.) i dobrze zaopatrzonym księgozborze biblioteki zarówno w zakresie druków zwartych (ok. 1600), jak i czasopism (217 tytułów).

Współpraca z innymi instytucjami

Studium utrzymywało ożywione kontakty z szeregiem urzędów oraz instytucji państwowych i samorządowych działających na polu turystyki, a także z większością organizacji turystycznych. Wymienić tutaj można m.in.:

- Wydział Turystyki Ministerstwa Komunikacji w Warszawie,
- Wojewódzkie Komisje Turystyczne,
- Ligę Popierania Turystyki,
- Związek Powiatów Rzeczypospolitej Polskiej w Warszawie,
- Związek Ziem Górskich w Warszawie,
- Związek Uzdrowisk Polskich w Warszawie,
- Związki Letniskowe w Krakowie, Lwowie i Stanisławowie,
- PBP „Orbis”
- Izby Przemysłowo-Handlowe w Krakowie, Katowicach i Lwowie,
- Główny Urząd Statystyczny w Warszawie,
- Biura Planu Zabudowania Regionalnego,
- Państwową Radę Ochrony Przyrody,
- Polskie Towarzystwo Balneologiczne,
- Polski Związek Turystyczny w Krakowie,
- Polskie Towarzystwo Tatrzańskie,
- Polski Związek Narciarski,
- Polskie Towarzystwo Krajoznawcze.

Do głównych partnerów Studium należało blisko 50 urzędów, instytucji i organizacji. Współpracę nawiązywano przede wszystkim w celu podejmowania wspólnych opracowań, dla wymiany materiałów naukowych, statystycznych i informacyjnych lub w celu zapewnienia słuchaczom odpowiednich miejsc do odbywania praktyk. Kontakty te miały również duże znaczenie dla właściwej organizacji badań terenowych.

Współpraca zagraniczna

Od początku Studium nawiązało kontakty z analogicznymi placówkami zagranicznymi, a także z szeregiem innych instytucji, których działalność była związana z turystyką. Pierwsze bezpośrednie kontakty podjęto z instytucjami Austrii,

Grecji, Jugosławii, Niemiec, Rumunii i Włoch. Ogółem nawiązano porozumienia z blisko 50 europejskimi kontrahentami. Utrzymywano ponadto kontakty z oficjalnymi urzędami turystycznymi wszystkich krajów Europy i większości państw pozaeuropejskich, a także z międzynarodowymi organizacjami związanymi z turystyką. Ważną rolę w rozwijaniu tej współpracy odegrało czasopismo „Turizm Polski” (w 1938 r. wymiana z 72 wydawnictwami periodycznymi z 28 państw). Uczestnicy Studium proszeni byli przez różne instytucje zagraniczne o opracowania dotyczące problemów turystyki w Polsce. Przykładowo można wymienić studia na temat:

- organizacji turystyki w Polsce dla Francuskiego Urzędu Turystycznego (*Office National du Tourisme*),
- wczasów dla Międzynarodowego Biura Pracy w Genewie,
- współpracy placówek naukowych w zakresie badań dotyczących zagadnień gospodarczych turystyki międzynarodowej dla *Conseil Central du Tourisme International*,
- turystyki w Polsce dla *Association International du Tourisme*.

Zakończenie działalności

Władze kwestionowały obiektywność działań S. Leszczyckiego na rzecz turystyki wobec faktu, że jego bezpośredni zwierzchnik, Jerzy Smoleński, przez cały okres międzywojenny działał na rzecz ochrony środowiska, a w 1938 r. pełnił nawet funkcję przewodniczącego Państwowej Rady Ochrony Przyrody. Z historii znamy stanowisko Rady w sprawie budowy kolejki linowej na Kasprowy Wierch. Nie znalazło ono uznania w kręgach rządowych, które zaczęły traktować ochroniarzy jako osoby działające na szkodę kraju. Kropkę nad „i” w procesie zniesławiania Studium postawił pod koniec 1938 r. zakopiańczyk Henryk Szatkowski, kierujący w Ministerstwie Komunikacji Wydziałem Turystyki, jeden z pomysłodawców budowy kolejki na Kasprowy Wierch. Jako zwiastun ciężkich chwil dla Studium została odebrana odmowa ministerstwa przyjęcia w Warszawie Leszczyckiego w dniu 8 listopada 1938 r. Chciał on omówić sprawę funkcjonowania kierowanej przez siebie placówki, wydawania czasopisma „Turizm Polski”, statystyki turystycznej i rozszerzenia prac badawczych poprzez nawiązanie ścisłej współpracy z analogicznymi placówkami zagranicznymi. Na egzemplarzu jego prośby o przyjęcie urzędnik ministerstwa napisał odręcznie: „proszę zawiadomić p. Leszczyckiego żeby nie przyjeżdżał aż go wezwę” (archiwum IGiGP UJ). Z zachowanych materiałów można wnioskować, że spór toczył się głównie o „Turizm Polski”, a zwłaszcza o profil merytoryczny tego pisma. W obszernym memoriale do Ministerstwa Komunikacji (Wydział Turystyki) z dnia 18 stycznia 1939 r. Leszczycki bardzo wyczerpująco scharakteryzował to czasopismo. Podkreślił m.in., że o randze „Turyzmu Polskiego” może świadczyć fakt, że w prasie polskiej ukazało się na temat czasopisma 68 „przychylnych recenzji, notatek i artykułów” oraz 19 w prasie zagranicznej. Około 40 przedruków z „Turyzmu Polskiego” ukazało się w 16 polskich czasopismach. W odpowiedzi Studium otrzymało dość enigmatyczną infor-

mację o możliwościach finansowania „Turyzmu Polskiego” w pierwszym kwartale 1939 r. Równocześnie ministerstwo przedstawiło redakcji konkretne wymagania programowe.

Wątek „ochroniarski” stanowił główny argument przeciwników Studium. Zresztą sam Stanisław Leszczycki nie krył się z tym, że był „(...) popierany personalnie przez profesorów Walerego Goetla, Władysława Szafera, a przede wszystkim Jerzego Smoleńskiego, a więc przyrodników i krajoznawców, którzy w tym czasie prowadzili rozmaite akcje dotyczące ochrony przyrody” (Leszczycki 1992).

Kolejnym argumentem za zamknięciem Studium Turyzmu UJ były inicjatywy na rzecz utworzenia Studium w Warszawie w celu kształcenia odpowiednich kadr, a także podjęcie badań nad gospodarczymi aspektami turystyki. Proponowana przez władze placówka w Warszawie miałyby prowadzić też studia magisterskie z możliwością uzyskiwania później stopni doktorskich.

Finałem prób zmierzających do likwidacji Studium Turyzmu UJ była decyzja Zarządu Głównego Ligi Popierania Turystyki z 27 czerwca 1939 r. o pozbawieniu Stanisława Leszczyckiego z dniem 30 czerwca tego roku kierownictwa Komisji Studiów LPT. Dalszy ciąg nagonki na ośrodek krakowski przerwał wybuch II wojny światowej.

Jednak historia nie pozwoliła zapomnieć o Studium jeszcze przez kilka lat. Tuż po rozpoczęciu się na ziemiach polskich okupacji hitlerowskiej Stanisław Leszczycki został aresztowany w dniu 6 listopada 1939 r. wraz z profesorami Uniwersytetu Jagiellońskiego w ramach *Sonderaktion Krakau* i wywieziony do obozu koncentracyjnego w Sachsenhausen i Dachau. Rodzina i przyjaciele podjęli natychmiast kroki zmierzające do jego uwolnienia. Wanda Leszczycka, jego pierwsza żona, zwróciła się o interwencję w tej sprawie również do zaprzyjaźnionego ze Studium Turyzmu UJ włoskiego naukowca Angelo Mariottiego, którego tekst o turystyce we Włoszech opublikowano w zeszycie 17 Komunikatów Studium Turyzmu UJ. A. Mariotti nie zawiódł oczekiwań, zwrócił się do włoskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych, które sprawę przekazało do Berlina. Być może to właśnie pomoc Mariottiego umożliwiła powrót Leszczyckiego do Krakowa w 1941 r. Dopiero w tym momencie kończy się historia Studium Turyzmu UJ.

Dorobek i osiągnięcia Studium Turyzmu UJ

Omawiając działalność Studium Turyzmu UJ, należałoby się zastanowić, jak odbieramy ówczesne osiągnięcia tej placówki, zwłaszcza w zakresie dydaktyki i prac badawczych.

Program i formy zajęć dydaktycznych – zarówno kameralnych, jak i terenowych – były jak na ówczesne czasy nowoczesne i za takie można je też uznać obecnie. Dzięki temu placówki turystyczne uzyskiwały dobrze przygotowaną kadrę specjalistów, z których spore grono również po II wojnie światowej stanowiło trzon kadry zatrudnionej w turystyce, planowaniu przestrzennym czy w ośrodkach geograficznych. Można przypomnieć takie nazwiska, jak: K. Bromek, B. Gajdzik, W. Leszczycka, W. Milata, E. Trybowska, T. Wilgat. Należy wyraźnie podkreślić bar-

dzo silne powiązanie studiów badawczych z procesem dydaktycznym. Studium Turyzmu odegrało wielką rolę w rozwoju badań naukowych nad zagadnieniami turystycznymi w Polsce. Po raz pierwszy zaczęto prowadzić systematyczne studia z tej dziedziny. Dorobek tej placówki pozwala dzisiaj uznać ówczesną polską geografę turystyki za jedną z przodujących w tym czasie na świecie. Warto też zwrócić uwagę na aspekt praktyczny większości studiów, prowadzonych na zamówienie różnych urzędów, instytucji czy organizacji.

Problematyka prac badawczych dotyczyła bardzo różnorodnych tematów. Do najważniejszych należały tu jednak niewątpliwie studia Stanisława Leszczyckiego będące próbą stworzenia teoretycznych podstaw geografii turystyki. Opracowania teoretyczne do dziś stanowią inspirację dla szeregu studiów geograficzno-turystycznych.

Studium dążyło też do wypracowania metodologii badań zjawisk turystycznych. W pracach tej placówki po raz pierwszy została zastosowana metoda bonitacji punktowej, którą wykorzystano przy klasyfikacji walorów turystycznych („warunków przyrodzonych”) i zagospodarowania turystycznego (w zakresie bazy noclegowej) miejscowości Podhala (Leszczycki 1937). Była to w ówczesnych czasach próba nowatorska również w skali światowej.

Dużą wagę przykładano do studiów związanych z problematyką klasyfikacji miejscowości turystyczno-uzdrowiskowych. Najbardziej znane są próby klasyfikacji w odniesieniu do miejscowości Podhala, w których podstawowym kryterium była wielkość ruchu turystycznego oraz przekształcenie w fizjonomii miejscowości, dokonujące się pod wpływem przyjazdów turystów. Wypracowane metody bonitacji terenu pod kątem użytkowania turystycznego pozwoliły na podjęcie prób regionalizacji turystyczno-uzdrowiskowej, początkowo w skali regionalnej (Karpaty, Podhale, woj. krakowskie), a następnie dla całej Polski. Studium oraz jego absolwenci mieli znaczący udział w rozwijaniu planowania przestrzennego i regionalnego w Polsce.

Cechą wyróżniającą opracowania Studium było szerokie uwzględnianie problematyki ekonomicznej związanej z turystyką. Właśnie dlatego prace te do dnia dzisiejszego stanowią cenne źródło w badaniach geograficznych z tego zakresu.

Wszystkie opracowania Studium cechowała bardzo szczegółowa dokumentacja statystyczna. Umożliwiało to dokonywanie szeregu analiz przestrzennych związanych z turystyką. Należy tu wymienić zwłaszcza badania kierunków migracji turystycznych (przyjazdów i wyjazdów) oraz „sfery wpływu” miejscowości turystyczno-uzdrowiskowych zarówno w skali całego kraju, jak i poszczególnych regionów.

Dużą wartość metodyczną reprezentują do dnia dzisiejszego monograficzne opracowania regionalne. Do takich należy zaliczyć zwłaszcza studia dotyczące problematyki turystyczno-uzdrowiskowej na Podhalu – jako przykładowe dla terenów górskich – oraz na Śląsku – w odniesieniu do obszarów przemysłowych i zurbanizowanych. Za wzorowe w tej dziedzinie można też uznać monografie ruchu turystyczno-uzdrowiskowego w województwach. Na wysoką ocenę zasługują osiągnięcia Studium w kartografii turystycznej, w szczególności prace nad *Atlasem turystycznym Polski*. Do 1939 r. były w zasadzie ukończone wszystkie opra-

cowania autorskie. Większość zaginęła jednak w czasie wojny. Z osiągnięć typu dokumentacyjnego należy przypomnieć przede wszystkim kartotekę osobliwości turystycznych.

W literaturze światowej do dnia dzisiejszego ukazują się wzmianki o tej placówce. Podkreślają one wielką rolę Studium Turyzmu Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz Stanisława Leszczyckiego w tworzeniu podstaw naukowych w zakresie geografii turystyki. Placówka krakowska jest wymieniana w jednym rzędzie obok berlińskiego ośrodka badawczego R. Glücksmanna, seminarium W. Hunziker i K. Krapfa w St. Gallen oraz Instytutu Geografii Alpejskiej w Grenoble, kierowanego przez R. Blancharda.

Literatura

- Gajdzik B., 1976, 40 lat temu. Studium Turyzmu na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie, *Biul. Inf. Inst. Turyst.*, 9.
- Jackowski A., 1974, Rozwój geografii turystyki w Polsce, *Zeszyty Naukowe UJ*, 379, *Prace Geograficzne*, 38: 21–49.
- Jackowski A. (red.), 1992, Studium Turyzmu Uniwersytetu Jagiellońskiego (1936–1939), *Prace Geograficzne*, 89.
- Jackowski A., 2007, Dopełnienie dziejów Studium Turyzmu Uniwersytetu Jagiellońskiego, [w:] W. Kurek, M. Mika (red.), *Studia nad turystyką. Tradycje, stan obecny i perspektywy badawcze*, Kraków, s. 11–48.
- Jackowski A., 2009, Instytut Geograficzny Uniwersytetu Jagiellońskiego i początki planowania przestrzennego oraz regionalnego w Krakowie (do 1945 r.), [w:] B. Domański, W. Kurek (red.), *Gospodarka i przestrzeń. Prace dedykowane Profesor Danucie Ptaszyckiej-Jackowskiej*, IGiGP UJ, Kraków, s. 123–157.
- Jackowski A., 2013, Rola Studium Turyzmu Uniwersytetu Jagiellońskiego w rozwoju badań naukowych w dziedzinie turystyki w Polsce, [w:] R. Pawłusiński (red.), *Współczesne uwarunkowania i problemy rozwoju turystyki*, IGiGP UJ, Kraków, s. 47–59.
- Jackowski A., Sołjan I., 2009, Z dziejów geografii na Uniwersytecie Jagiellońskim (XV–XXI wiek), IGiGP UJ, Kraków.
- Jackowski A., Sołjan I., 2011, Próba nowego spojrzenia na początki geografii turystyki w Polsce (do roku 1930), [w:] B. Włodarczyk (red.), *Turystyka. Księga Jubileuszowa w 70. rocznicę urodzin Profesora Stanisława Liszewskiego*, Wyd. UŁ, Łódź, s. 34–51.
- Klimaszewski M., 1936, Studium Turyzmu UJ, *Wierchy*, 14: 210.
- Mileska M.I., 1977, Aktualność poglądów S. Leszczyckiego na geografie turystyki, *Przegl. Geograf.*, 49, 2: 289–296.
- Nawratilówna E., 1938, Studium Turyzmu na Uniwersytecie Jagiellońskim, *Z bliska i z daleka*, 5/6: 140–143.
- Leszczycki S., 1932, Geografia turystyczna jako naukowe ujęcie zagadnień turystycznych, *Pamiętnik Polskiego Towarzystwa Balneologicznego*, 2: 70.
- Leszczycki S., 1937, Sprawozdanie z działalności Studium Turyzmu UJ. za okres I V 1936–30 IX 1937, *Komunikaty Studium Turyzmu UJ*, z. 1.
- Leszczycki S., 1937, Podhale jako region uzdrowiskowy. (Rozważania z geografii turystyki), *Prace Studium Turyzmu UJ*, 1.
- Leszczycki S., 1937, Współczesne zagadnienia turystyki, Kraków, *Komunikaty Studium Turyzmu UJ*, 3: 2.

Leszczycki S., 1939, II. Sprawozdanie z działalności Studium Turyzmu UJ za okres I X 1937–31 XII 1938, *Komunikaty Studium Turyzmu UJ*, 13.

Warszyńska J., Jackowski A., 1978, *Podstawy geografii turizmu*, PWN, Warszawa.

Woźnowski M.W., 1937, Utworzenie Studium Turyzmu przy Uniwersytecie Jagiellońskim, *Czasop. Geogr.*, 15, 4: 365.

Summary

The Jagiellonian University Tourism Studium (1936–1939)

The establishment of the Tourism Studium at the Institute of Geographical Studies of the Jagiellonian University in 1936 was a unique fact in the history of geography of tourism at the international level. It played a significant role in the development of Polish and world tourism geography, spatial and regional planning, especially related to tourism, as well as with respect to the preparation of personnel for tourism developing at the time in Poland. The Studium's activity helped raise awareness in society of the importance of the place of tourism in the socio-economic development of regions and cities. The Jagiellonian University Tourism Studium conducted extensive teaching, research, publishing and reporting activities.

Key words: The Jagiellonian University Tourism Studium, Stanisław Leszczycki, tourism, geography of tourism

Antoni Jackowski
Zespół Geografii Religii
Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej
Uniwersytet Jagielloński
e-mail: antoni.jackowski@wp.pl

Justyna Liro
Zespół Geografii Religii
Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej
Uniwersytet Jagielloński
e-mail: justyna.liro@uj.edu.pl

Alina Zajadacz

*Jeżeli bowiem przez geografę rozumieć będziemy
w ogólnym znaczeniu wiedzę o Ziemi,
a – w bardziej szczegółowym zastosowaniu – znajomość krajów,
a w ostatecznym ujęciu syntezę stosunku człowieka do Ziemi
– to kto bez tej nauki może się obejść?
(Pawłowski 1939)*

Zarys historii badań z zakresu krajoznawstwa, turystyki i rekreacji w poznańskim ośrodku geograficznym

Celem opracowania jest przedstawienie w ujęciu historycznym głównych nurtów badań geograficznych z zakresu krajoznawstwa, turystyki i rekreacji, realizowanych na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, oraz ich prekursorów. Badaniami objęto okres od powstania pierwszego Instytutu Geograficznego (1919 r.) do przełomu XX i XXI w. Materiały źródłowe stanowi literatura przedmiotu oraz dane archiwalne Wydziału Nauk Geograficznych i Geologicznych UAM. W oparciu o przeprowadzoną analizę wyodrębniono kilka podstawowych nurtów badań: krajoznawczy, fizycznogeograficzny, społeczno-ekonomiczny oraz badań systemowych. Przedstawiona historia problematyki badań wskazuje na ich ewolucję, związaną zarówno z rozwojem nauk geograficznych, jak i przedmiotu badań (tj. skali i różnicowania turystyki, form rekreacji, krajoznawstwa). Charakterystyczną cechą tej ewolucji jest przejście od badań multidyscyplinarnych do badań interdyscyplinarnych – stanowiących m.in. próbę systemowego ujęcia zjawiska turystyki i/lub rekreacji.

Słowa kluczowe: krajoznawstwo, geografia turystyki, geografia rekreacji, system turystyki

Wprowadzenie

Historia rozwoju poznańskiego ośrodka geograficznego sięga pierwszej połowy XX w. „W dniu 7 maja 1919 r. otwarta została w Poznaniu Wszechnica Piastowska, późniejszy Uniwersytet Poznański (od 1955 r. noszący nazwę Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu). Na Wydziale Filozoficznym uruchomiono kierunek geografia. Jego założycielem i organizatorem był Stanisław Pawłowski, który przeniósł się tutaj ze Lwowa. Powołany został na stanowisko profesora nadzwyczajnego i objął początkowo Katedrę Geografii, którą jeszcze w tym samym

roku przekształcił w Instytut Geograficzny” (Jackowski 2014). W okresie tym zarówno w Poznaniu, jak i Wielkopolsce podejmowano także inicjatywy dotyczące organizacji krajoznawstwa i turystyki (Denek 2013). Istotnym wydarzeniem było założenie w Poznaniu w czerwcu 1913 r. przez Bernarda Chrzanowskiego i Cyryla Ratajskiego Towarzystwa Krajoznawczego (TK). Kilka lat później, w 1920 r., w Sali Lubrańskiego Collegium Minus Wszechnicy Piastowskiej, przekształconej w Uniwersytet Poznański, TK przemianowano na Polskie Towarzystwo Krajoznawcze (PTK). Pierwszym prezesem Oddziału Poznańskiego PTK został wówczas prof. Stanisław Pawłowski (Czekańska 1968, Kostrzewski 2004).

Zaangażowanie poznańskich geografów zarówno w organizację turystyki i krajoznawstwa, jak i badania w tym zakresie, było kontynuowane w kolejnych dekadach, także w odniesieniu do współpracy z Polskim Towarzystwem Turystyczno-Krajoznawczym (Zajadacz, Śledzińska 2013). Celem artykułu jest przybliżenie prekursorów tych badań oraz ich głównych nurtów. Analizą objęto okres od powstania Instytutu Geograficznego (1919 r.) do uruchomienia na WNGiG odrębnego kierunku studiów, jakim jest turystyka i rekreacja (2000 r.) oraz powołania samodzielnego zakładu o nazwie Centrum Turystyki i Rekreacji. Na przełomie XX i XXI w. zakończył się zatem etap badań, w którym problemy związane z krajoznawstwem, turystyką czy rekreacją były poruszane jako jedne z wielu w ramach geografii fizycznej oraz społeczno-ekonomicznej, rozpoczął się natomiast nowy etap, w którym ta problematyka stała się przewodnią w działalności ZCTiR, przekształconego w 2014 r. w Katedrę Turystyki i Rekreacji. Prezentowany przegląd ewolucji badań oparto na literaturze przedmiotu oraz materiałach archiwalnych WNGiG UAM.

Prekursorzy badań geograficznych z zakresu krajoznawstwa, turystyki i rekreacji

Specyfiką badań geograficznych był i nadal jest ich „terenowy” charakter. Badania te były prowadzone podczas wypraw, mających różną skalę przestrzenną. Zanim turystyka i krajoznawstwo stały się przedmiotem badań, pierwotnie były traktowane jako istotne źródła wiedzy geograficznej. Tego typu podejście widoczne jest w pracach **prof. Stanisława Pawłowskiego** – geografa, który przybył do Poznania ze Lwowa w 1919 r. Zarówno w działalności naukowej, jak i popularyzatorskiej S. Pawłowski często podkreślał znaczenie wiedzy zdobywanej podczas wyjazdów turystycznych i wypraw krajoznawczych w rozwoju geografii. Z jego inicjatywy powstało w Poznaniu Towarzystwo Geograficzne (1928 r.). W 1932 r. S. Pawłowski został rektorem Uniwersytetu Poznańskiego, a w 1938 r. wiceprezydentem Międzynarodowej Unii Geograficznej. Liczne prace na rzecz propagowania krajoznawstwa w Wielkopolsce spowodowały, że w 1920 r., gdy Towarzystwo Krajoznawcze w Poznaniu przemianowano na oddział Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego (PTK), profesor został jego pierwszym prezesem. Przez wiele lat współpracował z czasopismem krajoznawczym pt. „Ziemia”.

„Profesor S. Pawłowski był geografem wszechstronnym, co uwidoczniło się również w jego publikacjach w «Ziemi». Pisał tu o metodach badań na powierzchni Ziemi, o polskim wybrzeżu, o Polesiu jako krainie geograficznej, ale też na temat głównych kierunków rozwoju sieci kolejowych w Polsce, stosunku krajoznawstwa polskiego, a nawet na modny pod koniec lat trzydziestych temat polskich zamierzeń kolonialnych (...). Kontakt prof. Pawłowskiego z «Ziemią» trwał więc z przerwami 27 lat, czyli najdłużej w gronie piszących w tym czasie geografów” (Szukalski 1985).

Pod kierunkiem S. Pawłowskiego opracowano *Atlas nazw geograficznych...* (1935), wydany w polskiej, francuskiej i angielskiej wersji językowej, który stanowił i nadal stanowi fundamentalne dzieło dla opracowań krajoznawczych. S. Pawłowski podkreślał stosowany charakter wiedzy geograficznej w różnych skalach gospodarowania w przestrzeni.

„Istotnie geografia, wyrażająca się w znajomości świata, w pewnym zespole wiadomości o własnym kraju i o krajach sąsiednich i dalszych – geografia, wnioskująca w istotę stosunku tzw. warunków i czynników geograficznych do ludzkości – nie może nie zwracać uwagi i woli ludzkiej w kierunku dla tej ludzkości najkorzystniejszym. W tym sensie jest geografia nauką pożyteczną, a więc praktyczną, a nie teoretyczną tylko” (Pawłowski 1939).

S. Pawłowski dostrzegał także problemy organizacyjne i badawcze związane z kondycją badań geograficznych.

„Geografia polska dzieliła dotychczas losy innych nauk oraz innych dziedzin naszego życia umysłowego, tj. opierała się na jednostkach, idących przeważnie w odosobnieniu i w różnych kierunkach. Nie było w niemłodej już u nas w Polsce nauce – a za taką musimy uważać geografę, ani ogólnych dążeń, ani wytycznych kierunków. Rozwój owej gałęzi wiedzy zależał od zdolności, woli, środków nielicznych jednostek, czasem nawet od przypadku. Nie stała za nim rzesza pracowników, lecz zaledwie garstka ludzi, często z sąsiednich nauk” (Pawłowski 1919).

Próbą integracji środowiska geografów oraz organizacji ich pracy naukowej było powołanie Polskiego Towarzystwa Geograficznego, jak również rozwój PTK (Pawłowski 2006).

„Zasługi Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego są w Polsce powszechnie znane. Cele jednak sięgają głębiej do różnych warstw społeczeństwa niż cele Towarzystwa Geograficznego. Towarzystwo Krajoznawcze ma budzić ogólne zainteresowanie Ziemią ojczystą, jako też uwagi godnymi zjawiskami i przedmiotami” (Pawłowski 1919).

Działalność turystyczna i krajoznawcza w formie zinstytucjonalizowanej w postaci PTK była w opinii S. Pawłowskiego istotnym źródłem wiedzy geograficznej.

„Godnymi poparcia są przeto przede wszystkim programowe wydawnictwa Towarzystwa Krajoznawczego, jak «Ziemia» i wiele drobnych publikacji o charakterze popularnym, jak również objęty niedawno przez Towarzystwo «Pamiętnik Fizjograficzny». Czasopismo to było do niedawna jedynym pismem naukowym, w którym ukazywały się prace, odnoszące się do fizjografii Królestwa Polskiego i dziś jeszcze, jednocząc w sobie te działy nauk przyrodniczych, które z geografją pozostają w najbliższej styczności, zawiera najwięcej prac oryginalnych i materiału, niepozbanionego znaczenia dla geografów. Dodać jeszcze trzeba, że ma osobny dział publikacyjny: Geografia” (Pawłowski 1919).

Wydarzenia II wojny światowej odcisnęły swoje piętno w historii rozwoju poznańskiego ośrodka geograficznego. Prof. S. Pawłowski został rozstrzelany w 1940 r. Jego następcy kontynuowali wyznaczone przez profesora kierunki badań i działań, także w zakresie współpracy z Polskim Towarzystwem Turystyczno-Krajoznawczym.

W okresie powojennym istotny wpływ na rozwój poznańskiego ośrodka geograficznego wywarły prace **prof. Tadeusza Bartkowskiego**. W jego opracowaniach (podobnie jak w pracach S. Pawłowskiego) podkreślany był stosowany charakter badań geograficznych. Problemy związane z turystyką i rekreacją T. Bartkowski łączył z możliwościami praktycznego wykorzystania opracowań fizycznogeograficznych. Początkowo skupiał się głównie na opracowaniu metodyki oceny przydatności środowiska przyrodniczego dla różnych form zagospodarowania (Bartkowski 1974), dążąc do sformułowania jej spójnej teorii i metodyki (Bartkowski 1977a).

W kolejnych pracach T. Bartkowski coraz więcej uwagi poświęcał zagadnieniom związanym z geograficznymi uwarunkowaniami rozwoju turystyki i wypoczynku. Opracował wydany w dwóch częściach podręcznik pt. *Wypisy do geografii turystycznej* (Bartkowski 1977b, 1980). Obie części ukazały się pod auspicjami Akademii Wychowania Fizycznego w Poznaniu, ze względu na zaangażowanie profesora w uruchomienie w 1974 r. na tej uczelni pierwszego w Polsce Wydziału Turystyki i Rekreacji. Podręcznik ten był pierwszym w Polsce, kompleksowym opracowaniem z zakresu geografii turystycznej, adresowanym do studentów turystyki oraz geografii.

Część pierwsza *Wypisów do geografii turystycznej* (Bartkowski 1977b) stanowiła uporządkowany tematycznie zbiór artykułów wielu autorów. Zawiera m.in. przegląd definicji dotyczących geografii turystycznej oraz pojęcia „środowiska” i jego znaczenia dla rekreacji. Porusza także kwestie interpretowania pojęcia atrakcyjności turystycznej oraz metod jej oceny (zarówno w ujęciu teoretycznym, jak i na wybranych przykładach z uwzględnieniem zjawiska sezonowości). Ponadto w skrypcie przedstawione zostały metody oceny pojemności i chłonności rekreacyjnej. Oddzielną grupę tematyczną stanowiły teksty na temat miast, ich funkcji turystycznych, jako przedmiotu badań geografii turystycznej. Podręcznik zawiera

też wytyczne odnoszące się do zagospodarowania turystycznego, prezentuje zasady wprowadzania infrastruktury turystycznej w zależności od typu krajobrazu i walorów turystycznych oraz natężenia ruchu turystycznego (rejony punktowe, pasmowe, terytorialne). Monografia obejmuje zagadnienia ochrony przyrody i krajobrazu multisensorycznego. Druga część *Wypisów do geografii turystycznej*, jak podkreślił sam T. Bartkowski:

„będzie częścią szczegółową i regionalną i będzie dotyczyć przede wszystkim informacji geograficznej o atrakcyjności dla rekreacji terytoriów Polski i świata”
(Bartkowski 1980).

W podręczniku tym poruszono kwestię teorii wykorzystania informacji geograficznej dla celów geografii turystycznej (w tym definicję krajoznawstwa, analizę informacji „labilnej” i „stabilnej” w przewodnikach turystycznych, jak również koncepcję struktury przewodnika krajoznawczego). Kolejne rozdziały poświęcono atrakcyjności turystycznej regionów Polski oraz wybranych krajów, ponadto globalnym problemom rozwoju turystyki i rekreacji.

W pracach T. Bartkowskiego, zwłaszcza od lat 80. XX w., rozwijany był paradygmat dotyczący konieczności ujmowania otaczającej człowieka przyrody w sposób interdyscyplinarny (kompleksowy, systemowy). Został on odzwierciedlony w podręczniku pt. *Kształtowanie i ochrona środowiska człowieka* (Bartkowski 1991), zawierającym syntezę poglądów profesora także na temat definicji rekreacji, kształtowania infrastruktury obsługi rekreacji w mieście i strefie podmiejskiej oraz relacji: turystyka a środowisko i problem ochrony krajobrazu.

Metodykę oceny środowiska geograficznego dla celów wykorzystania turystycznego rozwijał też w swych opracowaniach **prof. Andrzej Marsz**, związany w latach 1963–1975 z Instytutem Geografii UAM. Do przykładowych należą prace pt. *Koncepcja mapy ogólnej oceny terenu dla potrzeb turystyki i wypoczynku* (Marsz 1965a), *Ocena środowiska geograficznego rynny jezior kórnicko-zaniemyskich dla potrzeb turystyki i wypoczynku* (Marsz 1965b, 1970). Prof. A. Marsz podjął próbę udoskonalenia metody określania górnej granicy obciążenia terenu ruchem turystycznym i rekreacyjnym (tj. wskaźników chłonności i pojemności rekreacyjnej). W opracowaniu pt. *Metoda obliczania pojemności rekreacyjnej ośrodków wypoczynkowych na niżu* (Marsz 1972) przedstawił procesy degradacji środowiska zachodzące w efekcie rekreacyjnego użytkowania terenu. Dążył do identyfikacji komponentów środowiska geograficznego, które wpływają na pojemność rekreacyjną obszaru i ustalenie modelu ich zależności. W analizach został wzięty pod uwagę związek zachodzący pomiędzy zagospodarowaniem turystycznym a pojemnością rekreacyjną terenu. Oryginalny pod kątem zaproponowanej metodyki badań był przykład obliczania pojemności rekreacyjnej planowanego ośrodka turystycznego z uwzględnieniem takich cech jego otoczenia, jak: odporność runa na deptanie, nachylenie (spadki) terenu oraz właściwości mechaniczne gruntu.

W miarę rozwoju badań geograficznych obok geografii fizycznej kształtowała się geografia społeczno-ekonomiczna. Pomimo że określenie „geografia społeczna” zostało do literatury polskiej wprowadzone w 1929 r. (prawdopodobnie

przez poznańskiego geografa Stanisława Nowakowskiego, za: Lisowski 2008), to usankcjonowanie odrębności tematyki społecznej w geografii polskiej nastąpiło dopiero w 1983 r. na konferencji w Rydzynie (Lisowski 2008). Zmiana ta znalazła odzwierciedlenie także w problematyce badań, podejmowanej w poznańskim ośrodku geograficznym.

W nurcie badań społeczno-ekonomicznych geografia turystyki była od wczesnych lat 80. XX w. przedmiotem zainteresowania **prof. Eugeniusza Bidermana**. Do poruszanych przez profesora zagadnień należały m.in. teoretyczne aspekty regionu turystycznego i metody jego delimitacji (Biderman 1982a), uwarunkowania przestrzenne zagospodarowania turystycznego, jego struktura i wykorzystanie (Biderman 1980a, b, c, 1981, 1982b, 1984), a także występowanie walorów turystycznych i krajoznawczych (m.in. Biderman 1986). Obszar badań E. Bidermana stanowiła głównie Wielkopolska, co powoduje, że opracowania takie, jak np. *Struktura zagospodarowania turystycznego województwa leszczyńskiego* (Biderman 1980 a), *Struktura i wykorzystanie bazy noclegowej w obiektach turystycznych i wczasowo-wypoczynkowych województwa poznańskiego* (Biderman 1981) są istotnym źródłem wiedzy faktograficznej. W latach 80. XX w. E. Biderman przewidywał rozwój turystyki w kontekście ruchu turystycznego jako istotnego działu gospodarki.

„Słusznie zakłada się w planach rozwoju społeczno-gospodarczego województwa pilskiego, że turystyka stanie się jednym z podstawowych działów gospodarki. Wynika z tego konieczność pogłębiania wiedzy zarówno o walorach przyrodniczych województwa, stanowiących o jego atrakacyjności rekreacyjnej, jak również o stanie bazy materialnej turystyki, szczególnie bazy noclegowej”
(Biderman 1984).

W opracowaniu przeglądowym pt. *Basic Research Directions of Tourist Geography of the Poznań University* (Biderman 1991) profesor omówił główne kierunki badań z zakresu geografii turystyki, podejmowane na UAM. Problematyka badań zainicjowana przez prof. E. Bidermana jest współcześnie rozwijana zarówno w nurcie geografii społeczno-ekonomicznej, gospodarki przestrzennej, jak i geografii turystyki.

Kontynuację badań z zakresu metodyki ocen środowiska przyrodniczego na potrzeby rozwoju różnych funkcji gospodarczych (w tym turystyki i wypoczynku) stanowiły prace **prof. Danieli Sołowiej**, prowadzone w ramach geografii fizycznej kompleksowej (Sołowiej 1977, 1979, Sołowiej, Pasek 1979). Wiązały się one także z geografiami turystyki, geografiami rekreacji oraz problemami geoekologii turystyki i wypoczynku. Prof. D. Sołowiej przyczyniła się do rozwoju teorii terytorialnych systemów rekreacyjnych oraz identyfikacji konfliktów: człowiek–środowisko przyrodnicze. W podręczniku dla studentów kierunku geografia pt. *Podstawy metodyki oceny środowiska przyrodniczego człowieka* (Sołowiej 1986, 1992a) omówiła m.in. metody oceny przydatności rekreacyjnej środowiska przyrodniczego, z uwzględnieniem różnych skal przestrzennych opracowania. W skrypcie tym oraz w innych pracach z lat 80. XX w. (Sołowiej, Pasek 1980, Sołowiej 1981) analizie poddano także cechy przyrodnicze, które mogą stanowić bariery dla rozwoju funkcji rekreacyjnej. Za cenny wkład tych publikacji w rozwój metod oceny

przyrodniczego potencjału rekreacyjnego należy uznać podkreślanie konieczności uwzględniania w tym procesie danych o jakości środowiska przyrodniczego. Natomiast w metodyce obliczania chłonności rekreacyjnej zwrócono uwagę na różny stopień „agresywności” form wypoczynku, który – obok odporności środowiska na degradację – determinuje wartość tego wskaźnika.

Jednym z głównych celów pracy habilitacyjnej pt. *Weryfikacja ocen integralnych atrakcyjności środowiska przyrodniczego człowieka w wybranych systemach rekreacyjnych* (Sołowiej 1992b) było ukazanie konieczności „humanizacji” nastawienia badawczego, tj. uwzględniania różnorodności potrzeb człowieka i znaczenia, jakie niesie ze sobą ich znajomość dla planowania przestrzennego. Z uwagi na fakt, że „ocena środowiska przyrodniczego dla rekreacji jest bardzo złożona i wieloaspektowa” (Sołowiej 1992b) wprowadzono pojęcie oceny integralnej. Głównym problemem badawczym rozprawy była:

„konfrontacja, a przez to także weryfikacja oceny integralnej – między innymi z: nowymi danymi dotyczącymi np. stopnia degradacji środowiska przyrodniczego, percepcją miejsc dla rekreacji przez osoby planujące wypoczynek, jak i osoby wypoczywające, z potrzebami rekreacyjnymi itd.” (Sołowiej 1992).

Praca odzwierciedla krytyczne podejście do metodyki oceny atrakcyjności środowiska przyrodniczego dla rekreacji, zawiera także uzasadnienie większej rangi metody ograniczeń (barier), traktowanej jako metoda konkurencyjna w stosunku do metody oceny atrakcyjności oraz wykazuje zasadności kartowania sozologicznego jako podstawy weryfikacji tej oceny. Do metodycznego novum należał fakt,

że „zapropozowany sposób rozwiązywania problemu jest efektem analizy poglądów na problemy rekreacji zarówno badacza (teoretyka), jak i centralnego obiektu każdego systemu rekreacyjnego, którym może być stały mieszkaniec systemu planujący wypoczynek, jak i rekreant właściwy” (Sołowiej 1992).

Uwzględnienie humanistycznych aspektów badań widoczne jest w wielu opracowaniach prof. D. Sołowiej z lat 90. XX w. To podejście ujawnia się w pracach prezentujących m.in. typologię zajęć rekreacyjnych w cyklu urlopowym (Sołowiej 1992b), przyczyny dyskomfortu wypoczynku (Sołowiej 1993), wykorzystanie przestrzeni rekreacyjnej (Sołowiej i in. 1995) czy tworzenie modeli zagospodarowania turystycznego z zastosowaniem zasady strefowania (Sołowiej 1996), jak również metody symulacji zagospodarowania rekreacyjnego (Sołowiej i in. 1996).

Prof. D. Sołowiej brała udział w projekcie dotyczącym planów rozwoju turystyki w byłym województwie gorzowskim (1994–1997), kierowała też grupą syntezy w interdyscyplinarnym polsko-niemieckim projekcie WWF *Zielona Wstęga Odra–Nysa. Koncepcja aktywnej ochrony przyrody* (Sołowiej, Błoszyk 1999). W latach 1993–1997 prof. D. Sołowiej realizowała kolejny projekt badawczy odnoszący się do wykorzystania czasu wolnego oraz przyczyn dyskomfortu wypoczynku Wielkopolan. Opracowała modele wykorzystania czasu wolnego, przeprowadziła delimitację obszarów atrakcyjnych dla rekreacji – a w konsekwencji wydzieliła

systemy i kompleksy turystyczno-rekreacyjne w Wielkopolsce. Podsumowaniem tych badań miała być przygotowywana do druku publikacja pt. *Systemy rekreacyjne Wielkopolski na tle wykorzystania gospodarczego regionu*. Niestety prace nad tym projektem przerwała niespodziewana śmierć. Część wyników badań ukazała się jedynie w artykule (Sołowiej, Bródka 1998).

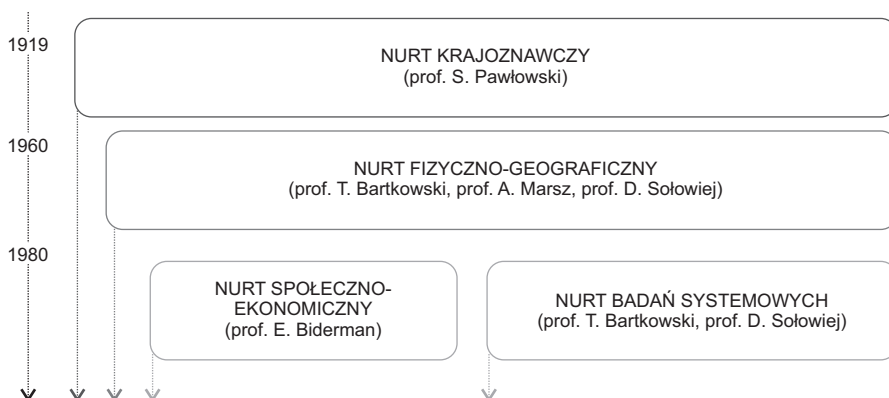
Prof. D. Sołowiej od 1999 r. do przedwczesnej śmierci (w 2000 r.) kierowała Zakładem Przyrodniczych Podstaw Planowania Przestrzennego i Turystyki w Instytucie Geografii Fizycznej i Kształtowania Środowiska Przyrodniczego UAM. Była promotorem kilku przewodów doktorskich, poruszających problemy turystyki (A. Zajadacz, S. Bródka, B. Bożętka, I. Miedzińska), wywierając wpływ na dalsze kierunki badań.

Nurty badań geograficznych związanych z krajoznawstwem, turystyką i rekreacją

Analiza poruszanych problemów badań geograficznych, związanych z krajoznawstwem, turystyką i rekreacją, pozwala na wyróżnienie ich głównych nurtów (ryc. 1).

Nakreślona w ujęciu historycznym ewolucja badań związana była zarówno z rozwojem nauk geograficznych, jak i przedmiotu badań, tj. skali i zróżnicowania turystyki, form rekreacji, krajoznawstwa (Zajadacz 2014). W pierwotnym „krajoznawczym” nurcie badań traktowano krajoznawstwo i turystykę jako istotne źródła wiedzy geograficznej, ale także wskazywano na znaczenie badań geograficznych jako baz danych użytecznych dla organizacji turystyki i krajoznawstwa, podkreślając stosowany charakter informacji geograficznych.

Kontynuacja rozwoju badań stosowanych była widoczna w pracach **fizycznogeograficznych** ukierunkowanych m.in. na doskonalenie metodyki oceny środowiska przyrodniczego dla potrzeb rozwoju turystyki i wypoczynku (do po-

Ryc. 1. Nurty badań geograficznych związanych z krajoznawstwem, turystyką i rekreacją, podejmowanych w UAM, oraz ich przedstawiciele – ujęcie chronologiczne

pularnych należała metoda bonitacji punktowej), uwzględniano także wartości progowe obciążenia terenu ruchem turystycznym (wskaźniki chłonności rekreacyjnej/turystycznej), jak również bariery dla rozwoju turystyki i rekreacji związane z cechami środowiska przyrodniczego.

Wyłonienie się geografii **społeczno-ekonomicznej** w strukturze nauk geograficznych spowodowało większe zainteresowanie wśród geografów problemami ruchu oraz zagospodarowania turystycznego w ujęciu przestrzennym. Wyniki badań empirycznych, stosowanych dały podstawę do budowy modeli. Rozwój badań stosowanych i podstawowych (ujęć teoretycznych) prowadził do prób syntezy wyników badań szczegółowych, a w konsekwencji do podejmowania prac o charakterze kompleksowym (uwzględniających zróżnicowaną gamę zmiennych tworzących systemy turystyki lub/i rekreacji).

Kolejny etap na drodze ewolucji badań geograficznych związany jest z **rozwojem ujęć interdyscyplinarnych, systemowych**, pozwalających na rozpoznanie nie tylko komponentów systemu turystyki czy rekreacji, ale także przy uwzględnieniu właściwości emergentnych tych systemów – zrozumienie sieci zależności występujących między tymi komponentami. Skutkiem tego typu założeń jest rozwój zarówno funkcji informacyjnej (identyfikacja „jak jest?”), jak i eksplanacyjnej (wyjaśnianie „dlaczego tak jest?”) badań geograficznych. Założenia teorii systemu stanowiły podstawę m.in. tworzenia koncepcji „systemowego ujęcia środowiska przyrodniczego”, „terytorialnych systemów rekreacyjnych”, „multisensorycznej percepcji krajobrazu” czy „regionu turystyczno-usługowego”. Rozwijanie teorii systemów, jej popularność związana była i jest m.in. z możliwościami:

- analizy struktury systemu turystyki jako wyodrębnionego zbioru elementów warunkujących migracje turystyczne w określonej skali przestrzennej;
- identyfikowania dynamiki procesów, interakcji zachodzących między tymi elementami i podmiotem oddziaływań (turystą/turystami), ponadto między danym systemem i systemami sąsiednimi lub powiązаныmi z nim w układzie hierarchicznym.

Teoria systemu umożliwia tworzenie modeli, które pozwalają na porządkowanie informacji i lepsze zrozumienie zmieniających się układów, poprzez analizę zależności zachodzących pomiędzy elementami składowymi. Systemowe ujęcie turystyki czy rekreacji ma kluczowe znaczenie dla procesu zarządzania, planowania i prognozowania ich rozwoju, w tym towarzyszącej im infrastruktury i oferty turystycznej.

Współcześnie obserwowana jest na WNGiG kontynuacja badań z zakresu krajoznawstwa, turystyki i rekreacji, prowadzonych zarówno przez przedstawicieli geografii fizycznej, społeczno-ekonomicznej, jak i w Katedrze Turystyki i Rekreacji. Zainteresowanie tego typu problematyką badań ma miejsce także w Instytucie Geologii (w zakresie geoturystyki).

Ewolucja badań zjawiska turystyki związana jest z dynamiką jej rozwoju. Wzrost natężenia ruchu turystycznego, obserwowany zwłaszcza od połowy XX w. oraz jego gospodarcze znaczenie wymusiły rozwój badań, które (Jennings 2010):

- „dostarczają informacji niezbędnych w procesie planowania i zarządzania turystyką na poziomie lokalnym, regionalnym, krajowym i międzynarodowym;

- dostarczają informacji na temat społecznych, przyrodniczych i ekonomicznych skutków rozwoju turystyki;
- oferują głębokie zrozumienie motywacji, potrzeb, oczekiwań i poziomów satysfakcji turystów;
- zwracają uwagę na potrzeby w zakresie edukacji – istotnej dla komercyjnych przedsiębiorstw turystycznych, jak i instytucji świadczących usługi turystyczne;
- umożliwiają „wgląd” w przeszłość, teraźniejszość oraz przyszłość;
- oferują informacje użyteczne w sferze biznesu (w tym marketingu);
- umożliwiają porównania i prowadzenie polityki rozwoju;
- umożliwiają przedsiębiorstwom turystycznym, organizacjom oraz urzędowi ocenę turystyki, jej wyników w różnych kontekstach”.

Odniesienie przedstawionej w zarysie historii rozwoju zainteresowań badawczych geografów problematyką turystyczną do ewolucji badań z zakresu turystyki przedstawionych w szerszym, krajowym oraz międzynarodowym kontekście (Tribe 1997, 2010, 2011, Jennings 2010, Kowalczyk 2013) wskazuje na wiele analogii, związanych z przejściem od badań multidyscyplinarnych do badań o charakterze interdyscyplinarnym – stanowiących także próbę systemowego ujęcia zjawiska turystyki. Taka zamiana paradygmatu pozwala na pogłębienie badań wyjaśniających, których wyniki mogą przyczynić się w istotny sposób do rozwoju teorii charakterystycznych dla samej turystyki.

Literatura

- Atlas nazw geograficznych Słowiańszczyzny Zachodniej*, 1935, Badania Geograficzne, Prace Instytutu Geograficznego Uniwersytetu Poznańskiego wydane pod kierunkiem Profesora Geografii Stanisława Pawłowskiego, Poznań.
- Bartkowski T., 1974, *Zastosowania geografii fizycznej*, PWN, Warszawa–Poznań.
- Bartkowski T., 1977a, *Metody badań geografii fizycznej*, PWN, Warszawa–Poznań.
- Bartkowski T., 1977b, *Wypisy do geografii turystycznej*, cz. I, *Monografie, podręczniki, skrypty*, AWF w Poznaniu, seria 111.
- Bartkowski T., 1980, *Wypisy do geografii turystycznej*, cz. II, *Monografie, podręczniki, skrypty*, AWF w Poznaniu, seria 111.
- Bartkowski T., 1991, *Kształtowanie i ochrona środowiska człowieka*, PWN, Warszawa.
- Biderman E., 1980a, Struktura zagospodarowania turystycznego województwa leszczyńskiego, *Rocznik Leszczyński*, 4: 9–36.
- Biderman E., 1980b, Struktura przestrzenna i funkcjonalna podmiejskich obszarów rekreacyjnych, [w:] *Zasady kształtowania podmiejskich obszarów rekreacyjnych*, Wydawnictwo AWF, seria Monografie, 146: 29–49.
- Biderman E., 1980c, Czynniki przestrzennego zagospodarowania turystycznego województwa konińskiego, *Rocznik Koniński*, 8: 133–137.
- Biderman E., 1981, Struktura i wykorzystanie bazy noclegowej w obiektach turystycznych i wczasowo-wypoczynkowych województwa poznańskiego, *Kronika Wielkopolski*, 1: 76–94.
- Biderman E., 1982a, Teoretyczne problemy regionu ekonomicznego a pojęcie i zasady wydzielania regionu turystyczno-usługowego, [w:] *Problemy regionalizacji turystycznej*, AWF, seria Skrypty, 201.

- Biderman E., 1982b, Wykorzystanie bazy noclegowej w obiektach turystycznych i wczasowo-wypoczynkowych województwa konińskiego, *Rocznik Koniński*, 10: 229–244.
- Biderman E., 1984, Przyrodnicze walory rekreacyjne i turystyczna baza noclegowa województwa pilskiego, *Kronika Wielkopolski*, 1: 52–76.
- Biderman E., 1986, Walory krajoznawcze i turystyczne, [w:] S. Sierpowski (red.), *Polska nad Odrą i Bałtykiem*, Wydawnictwo Instytutu Zachodniego, Poznań, s. 108–112.
- Biderman E., 1991, Basic Research Directions of Tourist Geography of the Poznań University, *Prace Geograficzne UJ*, 86: 125–127.
- Czekańska M., 1968, Pawłowski w środowisku nauczycieli, [w:] B. Olszewicz (red.), *Stanisław Pawłowski*, Warszawa.
- Denek K., 2013, Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze. Między tradycją a wyzwaniami współczesności i przyszłości, [w:] M. Andrzejczak, J. Rogal, S. Żurek (red.), *100 lat turystyki i krajoznawstwa w Poznaniu 1913–2013*, PTTK, Od. Poznański, Poznań, s. 22–27.
- Jackowski A., 2014, *Kalendarium dziejów geografii polskiej (wybór)*, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, Kraków.
- Jennings G., 2010, *Tourism research*, Griffith University, Wiley, Australia.
- Kostrzewski A., 2004, Stanisław Pawłowski, 1 IX 1932–31 VIII 1933, [w:] T. Schramm (red.), *Poczet rektorów Almae Matros Poznaniensis*, Poznań.
- Kowalczyk A., 2013, Wybrane problem terminologiczne w naukach o turystyce, [w:] L. Butowski (red.), *Badania naukowe w turystyce – stan i perspektywy rozwoju*, Instytut Turystyki w Warszawie, SGTiR, Warszawa, s. 77–95.
- Lisowski A., 2008, Geografia społeczna, [w:] A. Jackowski, S. Liszewski, A. Richling (red.), *Historia geografii polskiej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, s. 195–205.
- Marsz A., 1965a, Koncepcja mapy ogólnej oceny terenu dla potrzeb turystyki i wypoczynku, *Sprawozdania PTPN za III i IV kwartał*, 2, 74, Poznań.
- Marsz A., 1965b, Ocena środowiska geograficznego rynny jezior kórnicko-zaniemyskich dla potrzeb turystyki i wypoczynku, *Sprawozdania PZPN za III i IV kwartał 1965 r.*, Poznań.
- Marsz A., 1970, Ocena środowiska geograficznego rynny jezior kórnicko-zaniemyskich dla potrzeb turystyki i wypoczynku jako przykład wykorzystania mapy uroczysk do oceny w dużej podziałce, *Zeszyty Naukowe UAM, Geografia*, 9, Poznań.
- Marsz A., 1972, Metoda obliczania pojemności rekreacyjnej ośrodków wypoczynkowych na niżu, *PZPN, Prace Komisji Geograficzno-Geologicznej*, XII, 3: 72.
- Pawłowski S., 1919, O potrzebach geografii polskiej, *Nauka Polska*, 2: 64–69.
- Pawłowski S., 1939, Rola geografii w życiu narodów, *Czasopismo Geograficzne*, XVII, 1: 1–2.
- Pawłowski Z.S., 2006, *Prof. dr phil. Stanisław Pawłowski 1882–1940*, Poznań.
- Sołowiej D., 1977, Zdjęcie uroczysk jako punkt wyjścia do oceny kompleksowej terenu dla potrzeb rekreacji (na przykładzie okolic jeziora Komorze – Pojezierze Drawskie), [w:] *Wypisy do geografii turystycznej*, cz. I, Poznań, s. 238–243.
- Sołowiej D., 1979, Stan degradacji środowiska przyrodniczego w wybranych krajobrazach Jeziora Jaroszewskiego i jeziora Wisielka a konieczność weryfikowania kryteriów oceny dla rekreacji w skali planowania miejscowego, [w:] *Ocena atrakcyjności środowiska geograficznego dla potrzeb turystyki i rekreacji na różnych poziomach i etapach planowania*, Materiały konferencji naukowej – Poznań, dnia 19 i 20 listopada 1977 r., AWF w Poznaniu, ser. Monografie, 116: 35–56.
- Sołowiej D., 1981, Ocena stopnia atrakcyjności i przydatności strefy brzegowych wybranych jezior woj. leszczyńskiego dla rekreacji, *Materiały konferencyjne opublikowane w zbiorze pt. „Wybrane zagadnienia ochrony i kształtowania środowiska w regionie Wielkopolskim”*, PTPNoZ, Oddział Wielkopolski w Poznaniu, s. 16–26.

- Sołowiej D., 1986, *Podstawy metodyki oceny środowiska przyrodniczego człowieka*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Sołowiej D., 1992a, *Podstawy metodyki oceny środowiska przyrodniczego człowieka*, wyd. II poszerz., Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Sołowiej D., 1992b, *Weryfikacja ocen integralnych atrakcyjności środowiska przyrodniczego człowieka w wybranych systemach rekreacyjnych*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Sołowiej D., 1993, Przyczyny braku komfortu mieszkania w systemie rekreacyjnym miasta Poznania, [w:] *Ekologia krajobrazu w wybranych terytorialnych systemach rekreacyjnych*, Wyd. Krajowego Instytutu Badań Samorządowych, Poznań, s. 101–107.
- Sołowiej D., 1996, Idea strefowania funkcji na obszarach chronionych jako podstawa rozwiązywania konfliktów człowiek–środowisko przyrodnicze, *Badania Fizjograficzne nad Polska Zachodnią*, A, 47: 101–114.
- Sołowiej D., Błoszyk J. (red.), 1999, *Podstawy ekorozwoju Zielonej Wstęgi Odra–Nysa. Polska strona projektu*, Wyd. Kontekst, Poznań.
- Sołowiej D., Bródka S., 1998, Podział i walory przestrzeni turystyczno-rekreacyjnej Wielkopolski, [w:] *Wielkopolska. Monografia regionu*, Wydawnictwo Koziółki Poznańskie, Poznań, s. 143–175.
- Sołowiej D., Brzóska J., Krawczyk P., 1995, Modele rozpraszania się rekreantów jako podstawa do obliczania naturalnej chłonności rekreacyjnej Słowińskiego Parku Narodowego, *PTPN, Spr. Wydz. Mat.-Przyr. za lata 1991–94*, 109, 1: 139–144.
- Sołowiej D., Brzóska J., Krawczyk P., 1996, Metoda symulacji sposobów zagospodarowania rekreacyjnego Słowińskiego Parku Narodowego jako punkt wyjścia do obliczeń naturalnej chłonności rekreacyjnej, *Badania Fizjograficzne nad Polska Zachodnią*, A, 47: 17–28.
- Sołowiej D., Pasek H., 1979, Analiza struktury uroczysk strefy brzegowej Jeziora Jaroszewskiego w aspekcie ich wykorzystania rekreacyjnego, *Badania Fizjograficzne nad Polska Zachodnią*, A, 32: 63–83.
- Sołowiej D., Pasek H., 1980, Stopień degradacji środowiska przyrodniczego jako konieczne kryterium oceny rzeczywistych możliwości wykorzystania środowiska przyrodniczego dla potrzeb wybranych form rekreacji, [w:] *Metodologia badań w turystyce*, Monografie, Skrypty, Podręczniki AWF w Poznaniu, 129: 153–160.
- Szukalski J., 1985, Geografowie i geografia w Ziemi 1985, [w:] *Ziemia*, Wydawnictwo PTTK „Kraj”, Warszawa s. 140.
- Tribe J., 1997, The Indiscipline of Tourism, *Annals of Tourism Research*, 24: 638–657.
- Tribe J., 2000, Indisciplined and Unsubstantiated, *Annals of Tourism Research*, 27: 809–813.
- Tribe J., 2011, Developments in tourism social science, *Annals of Tourism Research*, 38, 1: 7–26.
- Zajadacz A., Śledzińska J., 2013, Geografia, turystyka i krajoznawstwo w Poznaniu – wspólne drogi, [w:] M. Andrzejczak, J. Rogal, S. Żurek (red.), *100 lat krajoznawstwa i turystyki w Poznaniu 1913–2013*, PTTK, Poznań, s. 36–45.
- Zajadacz A., 2014, „Czas przeszły dokonany” badań z zakresu turystyki, krajoznawstwa i rekreacji w poznańskim ośrodku geograficznym, [w:] *Przeszłość, teraźniejszość i przyszłość turystyki*, Warsztaty z geografii turystyki, t. 5, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 65–84.

Summary

A brief history of research on tourism, sightseeing and leisure at the Adam Mickiewicz University in Poznań

The aim of the paper is to recount the contribution of geographers from Adam Mickiewicz University in Poznań into research on tourism, sightseeing and leisure in a historical perspective, i.e., from the foundation of the Institute of Geography in 1919 until 2000. Based on the analysis of scientific publications available in the Library of the Faculty of Geographical and Geological Science, a number of research trends have been identified (and their representatives have been named). These include: the sightseeing trend (Prof. S. Pawłowski), the physical and geographical trend (Prof. T. Bartkowski, Prof. A. Marsz), the socio-economic trend (Prof. E. Biderman), and the comprehensive research trend (Prof. D. Sołowiej). A historically-oriented analysis of the research problems points to their evolution, which was connected with both the development of geographical science and the development of the subject of the research (the scale and diversity of tourism, forms of recreation, sightseeing). Numerous analogies can be found between tourism research conducted at Adam Mickiewicz University in Poznań and that carried out globally, e.g. the transition from specific (multidisciplinary) research to interdisciplinary one, aimed at presenting tourism and recreation in a systemic perspective.

Key words: sightseeing, tourism geography, leisure geography

Alina Zajadacz
Katedra Turystyki i Rekreacji
Wydział Nauk Geologicznych i Geograficznych
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
e-mail: alina@amu.edu.pl

Klaudiusz Świącicki

Turystyka i rekreacja na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

W początkowej części artykułu omówiono historię podróży turystycznych. Następnie przedstawiono – w oparciu o publikacje Aliny Zajadacz – etapy rozwoju zainteresowań geografią turystyki na uniwersytecie w Poznaniu, ze szczególnym uwzględnieniem Wydziału Nauk Geograficznych i Geologicznych. W zasadniczej części artykułu omówiono dzieje Katedry Turystyki i Rekreacji, przekształcenia organizacyjne, działalność dydaktyczną, naukową, popularyzatorską i organizacyjną.

Słowa kluczowe: turystyka i rekreacja, turystyzm, historia, UAM, WNGiG, KTiR

Rys historyczny peregrynacji turystycznych

Jedną z podstawowych cech charakteryzujących człowieka jest ciekawość poznawcza. Z antyku grecko-rzymskiego mamy pierwsze opisy peregrynacji turystycznych. Herodot, opisując w dziewięciu księgach *Dziejów* zmagania Greków z Persami od czasów Cyrusa II Wielkiego po helleńskie zwycięstwo pod Platejami, zawarł w swym dziele informacje zdobyte podczas osobistych podróży nie tylko po Grecji, ale także i do Egiptu, Babilonii, Italii, Macedonii oraz na stepy czarnomorskie (Herodot 2011). Marek Tuliusz Cyncero odwiedził Metapont – dawną grecką kolonię w Lukanii nad Zatoką Tarencką, duchową stolicę ówczesnego świata Ateny, sanktuarium Apollina w Delfach oraz Rodos. Dwa stulecia przed odwiedzinami tej wyspy przez autora traktatu *De re publica* wzniesiono u wejścia do miejscowego portu monumentalny posąg Heliosa – dzieło Charesa z Lindos, uznawane przez Antypatra z Sydonu za jeden z siedmiu cudów ówczesnego świata (Kumaniecki 1989: 82–83). Widok powalonego przez trzęsienie Kolosa Rodyjskiego pozostał Strabon, autor dzieła *Geographica hypomnemata*. W siedemnastu jego księgach zawarł opisy Hiszpanii, Galii, Sycylii, Italii, Hellady, północno-wschodnich, barbarzyńskich krańców Europy oraz Indii, Persji, Asyrii, Syrii, Babilonii i Arabii. Pochwałę podróży wygłosił rzymski retor Lukian z Samosaty (Winniczuk 1983: 92). Napisany przez żyjącego w II w. n.e. Pauzaniaza *Periegesis tes Hellados* to obszerny, liczący dziesięć ksiąg przewodnik po antycznej Grecji, który do dziś może stanowić doskonałą inspirację dla podróży kulturowych (Pauzaniaz 1968, 1973, 1989).

W wiekach średnich, wbrew stereotypowemu przekonaniu, ludzie charakteryzowali się sporą mobilnością. Cecha ta dotyczyła przedstawicieli wszystkich warstw społeczeństwa feudalnego, a nie tylko – jak mogłoby się wydawać – rycerzy i kupców. Ważny aspekt poznawczy niosły ze sobą pielgrzymki religijne. A w średniowieczu chętnie wyruszano na pielgrzymkowy szlak. Nawiedzano – póki było to możliwe – ważne dla chrześcijaństwa miejsca w Ziemi Świętej. Na Starym Kontynencie najważniejszym celem wędrowek był Rzym oraz słynące z cudów sanktuarium. Istotną rolę odgrywał Szlak św. Jakuba do Santiago de Compostella. Jego poszczególne drogi konsolidowały geograficznie łańcuchą Europę. Wędrujący po nich wierni odwiedzali miasta, modlili się w położonych nieopodal szlaku katedrach i klasztorach. Poznawali w ten sposób europejskie dziedzictwo kulturowe (Wyrwa 2010). Lecz pielgrzymowano także i na mniejsze odległości, do lokalnych miejsc kultu. Pielgrzymki stanowiły ważny element performatywnej manifestacji wiary wielu religii. Na ich kulturowo-społeczną rolę zwrócił uwagę Turner (2005: 139–193). Ważny, choć – jak pozostałe – uboczny, walor poznawczy niosły z sobą podróże kupieckie. Do najdłuższych tego typu wędrowek należała słynna podróż Marco Polo i jego towarzyszy do Chin (1271–1294). Zawarta w dziele zatytułowanym *Opisanie świata* relacja z tej wyprawy przez długie lata stanowiła podstawę wiedzy Europejczyków o krainach centralnej i południowo-wschodniej Azji (Polo 2010).

U progu epoki nowożytnej, wraz z odkryciem przez Krzysztofa Kolumba (1492) Nowego Świata, powiększyły się znacznie horyzonty poznawcze. Pierwszymi podróżnikami, wyprawiającymi się w głąb tych nieznanych lądów, byli konkwistadorzy i kolonizatorzy. Nierzadko pozostawiali oni opisy swych wypraw. Również na obszarze Starego Kontynentu wyróżnić można nowe formy podróżowania. W XVI w. zaczęły upowszechniać się tzw. Grand Tour, czyli wyprawy przedstawicieli angielskiej *gentry*, przede wszystkim do Italii, Francji i Niderlandów. Do tych przodujących pod względem kulturowym krajów renesansowej Europy młodzi *gentleman* wyruszałi pod opieką doświadczonych pedagogów. W czasie pobytu na kontynencie poznawali antyczne dziedzictwo, pobierali nauki oraz nabywali towarzyskiej ogłady. Grand Tour można więc uznać za jeden z korzeni turystyki edukacyjnej. Od samego określenia tego typu podróży w języku francuskim wykształcił się termin *tourist* oznaczający turystę. Etymologię pojęcia *turystryka* przedstawiono w opublikowanym na łamach *Uwarunkowań i planów rozwoju turystyki* artykule (Zajadacz 2008: 187). Do Italii, Francji i krajów Rzeszy w podobnych celach wyprawiała się młodzież szlachecka z Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Wracając do ojczyzny, przywozili z sobą nowe wzorce kulturowe, przyczyniając się w ten sposób do rozkwitu polskiego renesansu.

Powstające w XVIII stuleciu publiczne muzea dają początek turystyce muzealnej. Świadectwo podejmowanych wypraw sentymentalnych odnaleźć można u Goethego w jego *Cierpieniach młodego Wertera*. Romantyzm inicjuje podróże w głąb siebie, dla których przestrzeń geograficzna jest tylko pretekstem dla wewnętrznego poznania. Wielu romantyków opuszcza miasto i szlacheckie pałace, podejmując wędrowki pod wiejskie strzechy. To zainteresowanie rustykalnym krajobrazem i kulturą ludu daje początek etnografii, ale także i turystyce wiejskiej.

Zainteresowania krajoznawstwem zaczynają pojawiać się też na polskich uniwersytetach. W warszawskiej Szkole Głównej Prawa i Administracji w drugiej dekadzie wieku XIX Stanisław Staszic prowadzi wykłady z geografii regionalnej uznając, że „pierwszym krokiem na drodze postępu, na drodze doskonalenia się narodu, jest poznanie ziemi własnej” (za: Jackowski 2014: 32). W połowie tegoż stulecia Wincenty Pol – poeta i geograf – inicjuje na Uniwersytecie Jagiellońskim nową formę zajęć geograficznych – wycieczki terenowe. Pierwsza z nich odbyła się w dniach 18–20 maja 1850 r. Osiemdziesięciu studentów przemierzyło pieszo szlak z Krakowa do Niepołomic (Jackowski 2014: 37).

Od drugiej połowy XIX w. zaczynają zachodzić zmiany, które w sposób istotny przyczyniają się do przeobrażeń cywilizacyjnych. Postęp techniczny niesie ze sobą rozwój środków komunikacji. Zmiany cywilizacyjne, takie jak: urbanizacja, industrializacja, wzrost zasobów czasu wolnego kształtującej się klasy średniej, połączone z rozwojem usług turystycznych (np. pierwsze biura podróży Thomasa Cooka), miały również niebagatelne znaczenie dla rozwoju masowej turystyki. Innym ważnym czynnikiem sprzyjającym podróżom było wykształcenie się wielkich imperiów kolonialnych. Hegemonia mocarstw europejskich na mapie świata paradoksalnie przyczyniła się do lepszego poznania odmiennych kręgów cywilizacyjnych. Rozpad systemu kolonialnego w drugiej połowie XX w. nie zatrzymał tego procesu, świat wszedł bowiem w epokę globalizacji. Innym ważnym czynnikiem dynamizującym rozwój powszechnej turystyki były zmiany społeczne. Wzrost zamożności społeczeństw europejskiego i północnoamerykańskiego (a także i – sukcesywnie – w pozostałych częściach świata), kształtowanie się systemu parlamentarno-przedstawicielskiego, postępująca demokratyzacja, powszechna edukacja, przywileje socjalne (np. urlopy) – wszystko to miało znaczący wpływ na rozwój turystyki. W kształtowaniu się nowoczesnej tożsamości narodowej niebagatelną rolę odegrało krajoznawstwo.

Rozwój zainteresowań krajoznawczych i badań z zakresu turystyki na poznańskim uniwersytecie

Początki szkolnictwa wyższego w Poznaniu sięgają założonej w 1519 r. Akademii Lubrańskiego. Na Wydziale Humanistycznym wykładano tam m.in. geografę. Nauczanie tego przedmiotu kontynuowano w założonym przez jezuitów collegium. Zostało ono podniesione przywilejem Zygmunta III Wazy z 1611 r. do rangi uniwersytetu. Niestety, sprzeciw ze strony Akademii Krakowskiej spowodował, że nie udało się przekształcić Collegium Jezuickiego w uczelnię w pełni akademicką. Marzenia o uniwersytecie w Poznaniu zostały zrealizowane dopiero po I wojnie światowej. Jeszcze w okresie powstania wielkopolskiego rządząca wtedy Wielkopolską Naczelna Rada Ludowa powołała rozporządzeniem z dnia 10 maja 1919 r. Wszechnicę Piastowską. W 1920 r. uczelnia otrzymała oficjalną nazwę Uniwersytet Poznański, a w stulecie śmierci wieszczą narodowego zmieniono ją na Uniwersytet im. Adama Mickiewicza. Kilkuśletnie wysiłki powołania w Po-

znaniu uniwersytetu zostały zwieńczone powodzeniem. W ramach inicjującego istnienie uczelni Wydziału Filozoficznego funkcjonował (do 1925 r.) Instytut Geograficzny. Podjęto pierwsze badania nad krajoznawstwem i turystyką. Ich rozwój do momentu powstania Katedry Turystyki i Rekreacji wyczerpująco omówiła w opublikowanym artykule Alina Zajadacz (Zajadacz 2014: 65–84). W niniejszej pracy ograniczę się więc do streszczenia wyników jej badań. Alina Zajadacz wyróżniła – w układzie chronologicznym – cztery podstawowe nurty badań nad turyzmem na poznańskim uniwersytecie: krajoznawczy, fizycznogeograficzny, społeczno-ekonomiczny oraz badań kompleksowych. Badania te zainicjował przybyły w maju 1919 r. do Poznania z Lwowa wybitny geograf prof. Stanisław Pawłowski. Od tej pory związał się z powstającym uniwersytetem i zajął się organizowaniem Instytutu Geograficznego. Jego prace naukowe skupiały się wokół geomorfologii, szczególnie rozwoju zlodowacenia na terenie Karpat Zewnętrznych (Fliszowych). Podjął pionierskie badania geomorfologiczne na obszarze doliny Warty oraz Pomorza Gdańskiego. Zajmował się również geografią społeczno-ekonomiczną, którą nazywał antropogeografią. Wiele miejsca w swych naukowych dociekaniach poświęcał Poznaniowi, a także pracom badawczym na polskim Pomorzu. Dzięki jego wysiłkom utworzony został Instytut Bałtycki oraz stacja badawcza na Helu (Kostrzewski 2012: 19). Jego działalność naukowa potwierdzona została wysokimi godnościami uniwersyteckimi. W roku akademickim 1927–1928 pełnił funkcję dziekana Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego, a w latach 1932–1933 był rektorem. Względy zdrowotne i polityczne (sprzeciw wobec rządowych planów ograniczenia autonomii uczelni wyższych) spowodowały, że – pomimo powtórnego wyboru – nie objął urzędu rektorskiego w następnej kadencji. Jego działalność naukowa i popularyzatorska wykraczała poza uniwersyteckie progi. W 1920 r. został pierwszym prezesem poznańskiego oddziału Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego (powstałego po włączeniu do PTK Towarzystwa Krajoznawczego w Poznaniu). W 1928 r. był inicjatorem powołania w Poznaniu oddziału Polskiego Towarzystwa Geograficznego. W 1934 r. pełnił obowiązki sekretarza generalnego Kongresu Międzynarodowej Unii Geograficznej. Cztery lata później został jej wiceprezydentem. Zaangażowanie w prace naukowe, popularyzatorskie, dydaktyczne i społeczne było powodem aresztowania w początkach okupacji hitlerowskiej. Umieszczony najpierw w więzieniu przy ul. Młyńskiej, potem w Forcie VII, został rozstrzelany 6 stycznia 1940 r. W siedemdziesiątą rocznicę egzekucji Collegium Geographicum, nowo wybudowana siedziba Wydziału Nauk Geograficznych i Geologicznych, otrzymała imię Profesora Stanisława Pawłowskiego.

Prof. Stanisław Pawłowski w sposób istotny przyczynił się do rozwoju polskiego krajoznawstwa. Jak zauważa Alina Zajadacz:

„Znamienne w działalności naukowej, jak i popularyzatorskiej Profesora było podkreślanie znaczenia wiedzy zdobywanej podczas wyjazdów turystycznych i wypraw krajoznawczych w rozwoju geografii” (Zajadacz 2014: 66).

Profesor Pawłowski doceniał znaczenie krajoznawstwa nie tylko dla popularyzacji wiedzy geograficznej w społeczeństwie, lecz także poszerzania znajo-

mości regionów ojczystego kraju. Świadczą o tym publikowane na łamach „Ziemi” – czasopisma Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego – artykuły na tematy krajoznawcze, m.in. o polskim wybrzeżu czy Polesiu. Było to szczególnie ważne w czasie konsolidacji państwowości polskiej po ponadstuletnim okresie zaborów i kształtowania się narodowej tożsamości. Pod merytoryczną opieką – i ze wstępem – Profesora ukazał się *Atlas nazw geograficznych Słowiańszczyzny Zachodniej* (Kozierowski 1935). Atlas ten – według Aliny Zajadacz – „(...) nadal jest fundamentalnym dziełem dla opracowań krajoznawczych” (Zajadacz 2014: 67).

Badania w zakresie szeroko rozumianego turystyki były kontynuowane na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza po II wojnie światowej. Alina Zajadacz w przytaczanej już pracy wymienia prof. dr. hab. Tadeusza Bartkowskiego oraz prof. dr. hab. Andrzeja Marsza jako reprezentantów nurtu fizycznogeograficznego (Zajadacz 2014: 70–75). W bogatym dorobku Tadeusza Bartkowskiego (obejmującym 395 pozycji) można wyróżnić prace, w których podjął on wysiłek połączenia refleksji intelektualnej z przydatnością praktyczną (Żynda, Kozacki 2012: 160). Był pomysłodawcą podziału Polski północno-zachodniej na regiony fizycznogeograficzne (Bartkowski 1968). Książka *Wielkopolska i środkowe Nadodrze* jest uważana za pierwszą monografię geograficzną Wielkopolski i ziemi lubuskiej (Bartkowski 1970). Szczególne znaczenie dla badań nad turystyką i rekreacją miały wydane pod redakcją prof. Bartkowskiego *Wypisy do geografii turystycznej* (1977, 1980). Jak zauważa Alina Zajadacz:

„W podręczniku tym znalazły się teoretyczne podstawy wykorzystania informacji geograficznej na użytek geografii turystycznej (w tym definicja krajoznawstwa, analiza informacji «labilnej» i «stabilnej» w przewodnikach turystycznych, jak również koncepcja struktury przewodnika krajoznawczego). Kolejne rozdziały poświęcono atrakcyjności turystycznej Polski oraz wybranych krajów, a ponadto globalnym aspektom rozwoju rekreacji” (Zajadacz 2014: 72).

W *Wypisach...* wiele uwagi poświęcono również miastu jako przestrzeni turystycznej aktywności. W wydanym pod koniec życia profesora podręczniku *Kształtowanie i ochrona środowiska człowieka* znalazły się refleksje na temat rekreacji oraz poświęcone ważnemu zagadnieniu wpływu turystyki na krajobraz i problem ochrony środowiska przyrodniczego (Bartkowski 1991).

Na niebezpieczeństwo degradacji środowiska przyrodniczego pod wpływem eksploatacji turystyczno-rekreacyjnej zwracał uwagę prof. Andrzej Marsz w publikacji *Metoda obliczania pojemności rekreacyjnej ośrodków wypoczynkowych na niżu* (Marsz 1972). W pracy tej zaproponował on oryginalną metodę obliczania pojemności i chłonności rekreacyjnej (Zajadacz 2014: 73–74).

Spojrzenie społeczno-ekonomiczne w podejściu do turystyki reprezentował prof. dr. hab. Eugeniusz Biderman. Jego obszarem badawczym była przede wszystkim Wielkopolska. W swych publikacjach zajmował się m.in.: waloryzacją turystyczno-krajoznawczą, wykorzystaniem bazy noclegowej w obiektach turystycznych, turystycznym zagospodarowaniem przestrzennym, kryterium wydzielania regionu turystyczno-usługowego (Zajadacz 2014: 75–76). W jednej ze

swych prac dokonał przeglądu kierunków badań dotyczących geografii turystyki, podejmowanych na poznańskim uniwersytecie (Biderman 1991).

Nurt badań kompleksowych reprezentowała prof. dr hab. Daniela Sołowiej. Pośród szerokiego spektrum jej naukowych zainteresowań znalazła się m.in. geografia turystyki i rekreacji oraz geoekologia turystyki i wypoczynku (Zajadacz 2014: 77). Prof. Daniela Sołowiej zajmowała się problematyką dotyczącą oceny atrakcyjności środowiska naturalnego dla konkretnych form turystyki i rekreacji (Sołowiej 1986). Na szczególne podkreślenie zasługuje podniesienie przez badaczkę niezbędności „humanizacji nastawienia badawczego, uznając, że świadomość indywidualnych potrzeb i zachowań rekreantów stanowi ważną przesłankę w procesie oceny i zagospodarowania obszarów funkcjonalnych wypoczynku” (Bródka 2012: 207). To nawiązujące do postulatu sformułowanego przez Floriana Znanieckiego podejście o konieczności uwzględnienia współczynnika humanistycznego w badaniach społecznych prof. Daniela Sołowiej zastosowała m.in. w dysertacji habilitacyjnej, zatytułowanej *Weryfikacja ocen integralnych atrakcyjności środowiska przyrodniczego człowieka w wybranych systemach rekreacyjnych* (Sołowiej 1992).

Powyżej przedstawiono w skrócie bogate tradycje naukowych zainteresowań związanych z krajoznawstwem i turystyką na poznańskim uniwersytecie. U progu nowego tysiąclecia na Wydziale Nauk Geograficznych i Geologicznych podjęto działania w celu utworzenia odrębnej jednostki, w ramach której prowadzono by systematyczne badania w tej dziedzinie. Rozpoczęto również prace nad uruchomieniem kierunku studiów z turystyki i rekreacji. Zadania tego podjął się prof. dr hab. Zygmunt Młynarczyk.

Od Centrum do Katedry Turystyki i Rekreacji¹

Prace nad programem nowego kierunku studiów rozpoczęto w 1999 r. W skład komisji opracowującej program studiów weszli obecni profesorowie: Eugeniusz Biderman, Zygmunt Młynarczyk, Waldemar Ratajczak, Janusz Skoczylas, Daniela Sołowiej oraz dr Alfred Stach (Młynarczyk 2012: 352). Z uwagi na to, że studia z turystyki i rekreacji mają charakter interdyscyplinarny, wykładane przedmioty musiały obejmować wiedzę z zakresu nauk przyrodniczych, społecznych, humanistycznych oraz o kulturze fizycznej. Rada Wydziału Nauk Geograficznych i Geologicznych UAM w dniu 9 listopada 1999 r. zatwierdziła opracowany przez komisję program nauczania.

W pierwszej połowie stycznia 2000 r. prof. Zygmunt Młynarczyk został powołany na stanowisko kierownika studiów turystyka i rekreacja. Prof. dr hab.

¹ Niniejszy rozdział powstał na podstawie materiałów – często znajdujących się w maszynopisie – użytych przez pracowników Katedry Turystyki i Rekreacji oraz wywiadów przeprowadzonych przez autora z: prof. dr hab. Zygmuntem Młynarczykiem, dr hab. Marcinem Słowikiem oraz dr. Andrzejem Wittem. Dziękuję Panu prof. dr hab. Zygmunтови Młynarczykowi oraz koleżankom i kolegom z Katedry za wszelką udzieloną mi pomoc przy opracowywaniu niniejszego artykułu, za dostarczone materiały oraz rozmowy. Bez ich przychylności artykuł ten by nie powstał.

Zygmunt Młynarczyk jest uczniem prof. dr. hab. Bogumiła Krygowskiego, który odbudował poznański uniwersytecki ośrodek geograficzny po II wojnie światowej. Pod kierunkiem prof. Krygowskiego pracował od 1971 r. jako asystent w Zakładzie Geografii Fizycznej Instytutu Geografii UAM. Prowadził tam badania i przygotowywał jednocześnie pracę doktorską. Choroba i śmierć prof. Krygowskiego spowodowały, że doktorat ukończył pod kierunkiem prof. dr. hab. Wojciecha Stankowskiego. Po obronie dysertacji doktorskiej w 1979 r. pracował jako adiunkt, najpierw w Zakładzie Geomorfologii, a następnie w Zakładzie Paleogeografii Czwartorzędu, kierowanym przez prof. dr. hab. Karola Rotnickiego. W 1996 r. Rada Naukowa Wydziału Nauk Geograficznych i Geologicznych nadała dr. Młynarczykowi stopień naukowy doktora habilitowanego. W 2013 r. uzyskał on tytuł naukowy profesora zwyczajnego.

Prof. dr. hab. Zygmunt Młynarczyk zajmuje się naukowo opracowywaniem nowych metod badań procesów kształtujących koryta rzeczne południowej Wielkopolski, ze szczególnym uwzględnieniem Prozny oraz jej dorzeczy. Jest autorem kilku monografii oraz kilkudziesięciu artykułów, a także patentów z tej dziedziny. Posiada również znaczący dorobek naukowy z zakresu turystyki i rekreacji. Jest zaangażowany w promowanie turystyki i rekreacji w regionie, czego przykładem może być członkostwo w kapitule konkursu na najlepsze prace z zakresu turystyki (organizowanego przez Urząd Marszałkowski Województwa Wielkopolskiego) oraz udział w jury konkursu na produkty turystyczne, organizowanego podczas targów „Tour Salon” w Poznaniu. Z jego inicjatywy organizowane są konferencje naukowe i naukowo-branżowe.

Pierwszy nabór studentów na nowy kierunek potwierdził decyzje podjęte przez władze wydziału i uczelni. Przewidziano limit 100 miejsc na studia dzienne (obecnie stacjonarne) z turystyki i rekreacji. Zgłosiło się ponad 1600 chętnych. Na studia zaoczne (obecnie niestacjonarne) przyjęto 660 kandydatów. Można więc było dokonać selektywnego wyboru, tak by przez gęste sito weryfikacji przeszli tylko najlepsi, którzy podjęli świadomą decyzję podjęcia pracy w branży turystycznej. A turystyka była w tych latach dynamicznie rozwijającą się sferą usług. Brakowało wykwalifikowanych, profesjonalnie przygotowanych kadr. Kandydaci na studia doskonale wiedzieli, że po ukończeniu tego kierunku nie będą mieli większego problemu ze znalezieniem zatrudnienia zarówno w kraju, jak i – w perspektywie akcesji Polski – w państwach Unii Europejskiej. Zachętą do zapisania się na turystykę i rekreację był również ciekawy program studiów. Obok zajęć teoretycznych, prowadzonych metodą wykładową, przewidziano też zajęcia praktyczne w formie ćwiczeń i laboratoriów, lektoraty z dwóch języków obcych, szeroki program zajęć terenowych oraz bogatą ofertę praktyk.

Inauguracja zajęć na kierunku turystyka i rekreacja na Wydziale Nauk Geograficznych i Geologicznych UAM nastąpiła z początkiem roku akademickiego 2000/2001. Studenci studiów dziennych podjęli naukę w budynku Collegium Maius przy ul. Fredry 10. Studenci zaocznicy mieli zajęcia w Centrum Dydaktycznym na Wydziale Fizyki. Ponieważ tamtejsza aula liczyła „tylko” 330 miejsc, studentów podzielono na dwie grupy wykładowe. O wyborze miejsca prowadzenia zajęć na fizyce zadecydowały – obok innych względów – bardzo dobre warunki

techniczne sali wykładowej, zwłaszcza jeśli chodzi o multimedia i nagłośnienie. Umożliwiło to studentom, mimo tak dużej ich liczby, wysłuchanie wykładów w komfortowych warunkach. Ułatwiało też znacznie pracę wykładowcom.

Zgodnie z wyznaczonymi przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego standardami program nauczania obejmował przedmioty kształcenia ogólnego, podstawowe oraz kierunkowe. W pierwszych obowiązujących standardach na ogólną liczbę przewidzianych 3400 godzin zajęć studiów – w ramach ośmiu semestrów – ponad połowa godzin (2035) pozostawała do rozplanowania przez uczelnię. Dawało to możliwość wypracowania autorskiego programu studiów. W miarę upływu lat był on systematycznie modyfikowany w ten sposób, by uwzględniał zarówno rozwój naukowej refleksji w zakresie turystyki, jak i odpowiadał na zapotrzebowanie dynamicznie zmieniającego się rynku pracy. Ważne jest także wzięcie pod uwagę zainteresowań samych studentów. W programie nauczania kładzie się również nacisk na przyswojenie wiedzy z szerokiego spektrum innych dyscyplin naukowych, obejmującego zagadnienia przyrodnicze, humanistyczne, społeczne, prawne, ekonomiczne, organizacyjne oraz związane z aktywnością ruchową i kulturą fizyczną.

Początkowo na kierunku turystyka i rekreacja kształcono w ramach jednolitych studiów magisterskich. Od 2010 r. zaczęto wdrażanie systemu bolońskiego, wprowadzając trzyletnie studia I stopnia (licencjackie) oraz II stopnia (magisterskie). Na obu poziomach studia odbywają się w trybie stacjonarnym i niestacjonarnym. Na II stopniu istnieje możliwość kształcenia w ramach ogólnego kierunku studiów lub też wyboru specjalności turystyka międzynarodowa. Od 2013 r. uruchomiono studia licencjackie z turystyki i rekreacji w Pile. Obok ogólnego kierunku studiów można tam podjąć kształcenie na specjalności chińsko-japońskiej. W programie studiów przewidziano szeroki wachlarz zajęć praktycznych.

Tabela 1. Liczba studentów podejmujących studia na kierunku turystyka i rekreacja

Rok akademicki	Liczba przyjętych studentów
2000/2001	760
2004/2005	396
2005/2006	395
2006/2007	283
2007/2008	330
2008/2009	272
2009/2010	269
2010/2011	187
2011/2012	170
2012/2013	162
2013/2014	220
2014/2015	170

Źródło: dane własne Katedry Turystyki i Rekreacji.

Należą do nich zajęcia terenowe z przyrodniczych i kulturowych podstaw waloryzacji terenu, topografii w turystyce, połączone z letnim obozem sportowym. Odbywały się one najpierw w Sierakowie, obecnie natomiast w Ślesinie. Studenci mają możliwość wyjazdu na obóz narciarski do Korbielowa, położonego w Beskidzie Żywieckim, u stóp góry Pilsko. Poznają również historię, kulturę oraz walory przyrodnicze Wielkopolski w ramach regionalnych ćwiczeń terenowych. Podobny charakter mają wyjazdy do Gdańska. W ramach zajęć z przewodnictwa i pilotażu uczestniczą w wycieczkach krajowych i zagranicznych. Umiejętności praktyczne doskonalią podczas

praktyk zawodowych w przedsiębiorstwach turystycznych oraz przewodnictwa po obiektach i ośrodkach turystycznych.

Liczba studentów studiów stacjonarnych i niestacjonarnych przyjętych na kierunek turystyka i rekreacja w pierwszym naborze oraz od roku akademickiego 2004/2005, została przedstawiona w tabeli 1.

Duże zainteresowanie studentów kierunkiem spowodowało konieczność utworzenia w strukturach Wydziału Nauk Geograficznych i Geologicznych odpowiedniej jednostki organizacyjnej. Początkowo powołano Centrum Turystyki i Rekreacji. Zarządzeniem nr 79/2000/01 Rektora UAM prof. dr. hab. Stefana Jurgi z dnia 18 czerwca 2001 r. przekształcono je w Zakład Centrum Turystyki i Rekreacji (Młynarczyk, Klebba 2012: 405). Od początku jednostka ta miała dużą samodzielność w ramach WNGiG. Znaczący dorobek naukowy kierownika oraz pracowników ZCTiR dał podstawę do powołania z początkiem roku akademickiego 2014/2015 Katedry Turystyki i Rekreacji.

Działalność naukowa pracowników Katedry Turystyki i Rekreacji

Od początku istnienia zakładu, przekształconego następnie w katedrę kierownikiem tej jednostki jest prof. dr hab. Zygmunt Młynarczyk. Interdyscyplinarny charakter studiów w zakresie turystyki i rekreacji powoduje konieczność umiejętnego doboru kadry naukowo-dydaktycznej. W udzielonym autorowi niniejszego artykułu wywiadzie prof. Zygmunt Młynarczyk w następujących słowach określił zasady doboru pracowników kierowanej przez siebie katedry:

„W przypadku, gdy kierunek jest interdyscyplinarny, zatrudnia się przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych tak, by dawało to możliwość wszechstronnego przygotowania studenta. W ten sposób student może zdobyć szeroką wiedzę ogólną, która lepiej przygotowuje go do potrzeb wymagającego rynku pracy”.

Zgodnie z przyjętymi przez kierownika kryteriami pracownicy katedry reprezentują szeroki wachlarz zainteresowań naukowych. Bogaty dorobek naukowy prof. dr. hab. Zygmunta Młynarczyka omówiłem w rozdziale poprzednim. Prof. UAM dr hab. Alina Zajadacz podejmuje problematykę badawczą związaną z potencjałem turystycznym miast i regionów oraz turystyką dostępną dla osób z wybranym rodzajem niepełnosprawności. Prof. UAM dr hab. Marcin Słowik zajmuje się geomorfologią, geologią, hydrologią, geochemią, migracją pierwiastków chemicznych w osadach aluwialnych oraz naturalnymi i antropogenicznymi zmianami układu koryt rzecznych. Dr Grzegorz Borkowski prowadzi badania nad problematyką waloryzacji jezior dla potrzeb turystyki i rekreacji. Publikacje dr Ewy Klebby poświęcone są analizie rozwoju sieci obiektów turystycznych i wypoczynkowych oraz zagadnieniom społeczno-ekonomicznym. Główną tematyką zainteresowań naukowych dr. Adama

Marciniaka jest geoturystyka. Problematyka badawcza, na której skupia się dr Dorota Matuszewska, dotyczy zrównoważonego rozwoju w turystyce, planowania przestrzennego w skali regionalnej i lokalnej oraz geograficznych aspektów zarządzania środowiskiem i krajobrazem. Prace dr. Krzysztofa Piotrowskiego dotyczą form spędzania wolnego czasu przez osoby niesłyszące, walorów i zasobów północnej Wielkopolski dla turystyki aktywnej, a także szlaków turystycznych w powiecie pilskim. Dr Ilona Potocka prowadzi badania nad krajobrazem turystycznym, możliwościami zastosowania sakadometrii w turystyce, turystyką na obszarach wodnych oraz nad podstawami teoretycznymi i uwarunkowaniami rozwoju przestrzeni turystycznej. Obszar zainteresowań naukowych dr Anny Przybylskiej to możliwości i wykorzystanie źródeł finansowania turystyki, rozwój turystyki w ujęciu przestrzennym i ekonomicznym, działalność władz samorządowych w aspekcie aktywizacji rozwoju turystyki, adaptacja przedsiębiorstw turystycznych do zmieniających się warunków gospodarczych, a także turystyka motywacyjna i biznesowa. Publikacje dr. Mateusza Rogowskiego dotyczą oceny atrakcyjności turystycznej szlaków pieszych, walorów turystycznych i rekreacyjnych Sudetów, oceny atrakcyjności wizualnej walorów krajobrazowych, geomorfologii oraz turystyki uzdrowskiej i piwnej. Zainteresowania dr. Klaudiusza Świącickiego skupiają się wokół historii kultury, teatru oraz turystyki kulturowej. Dr Jan Strugarek zajmuje się problemami związanymi z postawami młodzieży wobec kultury fizycznej, sportu i rekreacji oraz możliwościami ich modyfikacji w cyklu życia, badaniami i oceną możliwości praktycznego wykorzystania nowych form rekreacji ruchowej (szczególnie w obszarach gier rekreacyjnych), zastosowaniem gier rekreacyjnych w rekreacji i rehabilitacji osób niepełnosprawnych. Dorobek naukowy dr. Andrzeja Witta to publikacje m.in. z zakresu geomorfologii, wpływu makroszczątków roślinnych na wykształcenie się fluwialnych form w korytach rzecznych, a także wpływu stawów bobrowych na rozwój małych koryt rzecznych w turystyce. Z Katedrą Turystyki i Rekreacji związani są również doktoranci: mgr Jacek Cieślewicz (monitoring i prognozowanie ruchu turystycznego, rewitalizacja oparta na rozwoju funkcji turystycznych, elementy badań społecznych w turystyce, turystyka militarna), mgr Agata Kosińska (prawo w turystyce, umowy w turystyce i rekreacji, przestępczość jako współczesna dysfunkcja turystyczna, wzajemne oddziaływania ruchy turystycznego i przestępczości) oraz mgr Ewa Stroik (monitorowanie i prognozowanie turystyki przyjazdowej Niemców do Poznania, segmentacja rynku turystycznego, turystyka Niemców, terminologia turystyczna w języku polskim i niemieckim). Pracownikiem inżyniersko-technicznym jest mgr inż. Remigiusz Tritt. W sekretariacie KTiR pracuje mgr Joanna Zdebko.

Jak z powyższego krótkiego przedstawienia zainteresowań naukowych pracowników Katedry Turystyki i Rekreacji wynika, obejmują one szeroki wachlarz zagadnień. Możemy wśród nich wyróżnić kilka obszarów badawczych. Jednym z nich są zagadnienia antropogeniczne, związane z wykorzystywaniem przez człowieka przestrzeni geograficznej w czasie wolnym. W tej dziedzinie szczególną uwagę zwraca się na relacje zachodzące pomiędzy turystyką, środowiskiem przy-

rodniczym a gospodarką. W ramach tych badań wypracowywane są nowatorskie rozwiązania metodyczne dotyczące oceny potencjału turystycznego. Umożliwiają one przejście od diagnozy zasobów środowiska geograficznego do strategii ich wykorzystania w turystyce.

Ważne miejsce zajmują badania o charakterze regionalnym. Prowadzone pod kierunkiem prof. dr. hab. Zygmunta Młynarczyka skupiają się w szczególności na poznaniu wpływu ruchu turystycznego na środowisko przyrodnicze w dolinie rzeki Obry. Dotyczą one również zmian zachodzących pod wpływem działalności człowieka w korycie tej rzeki oraz w jeziorach przepływowych. W ramach tego cyklu badań powstały następujące prace doktorskie:

- Ilona Potocka, 2008, *Zróżnicowanie przestrzeni turystycznej rynien jezior kórnicko-zaniemyskich i jezior pszczyńskich*,
- Anna Przybylska, 2010, *Rozwój turystyki w gminach dolnego odcinka doliny Obry*,
- Adam Marciniak, 2011, *Adaptacja kamieniołomów dla potrzeb turystyki na przykładzie Kopalni Wapienia Tarnów Opolski*,
- Krzysztof Piotrowski, 2012, *Wpływ wyciągu nart wodnych na wybrane elementy środowiska przyrodniczego i aktywność turystyczno-rekreacyjną na przykładzie Augustowa*.

Wyniki badań dotyczących koryta i doliny rzeki Obry pozwalają na zwrócenie większej uwagi na ochronę terenów nadmiernie eksploatowanych pod względem turystycznym i gospodarczym (dotyczą: natężenia ruchu turystycznego, zanieczyszczeń osadów oraz wód rzecznych i jeziornych). Projekt badawczy dr. Marcina Słowika: *Zapis zmian układu koryta w osadach dna doliny rzeki nizinnej przekształconej przez człowieka* stał się podstawą uzyskania przez niego stopnia naukowego doktora habilitowanego.

Charakter regionalny mają również prace związane z analizą walorów turystycznych aglomeracji poznańskiej. W ich wyniku powstały mapy tematyczne wraz z komentarzem. Dr Dorota Matuszewska opracowała mapę pt. *Turystyka aktywna* (Matuszewska 2011), dr Ilona Potocka natomiast *Walory kulturowe turystyki* (Potocka 2012). W wydanej przez Centrum Badań Metropolitalnych publikacji *Turystyka w aglomeracji poznańskiej* (Bródka, Zmysłony 2012) opublikowano rozdziały poświęcone wybranym uwarunkowaniom, stanowi oraz kierunkom rozwoju turystyki na terenie badanej aglomeracji autorstwa dr Doroty Matuszewskiej (*Zagospodarowanie sportowo-rekreacyjne, Dostępność komunikacyjna wraz z systemem szlaków turystycznych, Informacja turystyczna*) oraz dr Ilony Potockiej (*Walory kulturowe turystyki*). Zagadnieniem rozwoju turystyki regionalnej poświęcona jest także monografia dr Anny Przybylskiej *Stymulowanie rozwoju turystyki na przykładzie wybranych gmin w dolinie Obry* (2012).

Katedra Turystyki i Rekreacji przygotowała – na zlecenie Departamentu Gospodarki Urzędu Marszałkowskiego w Poznaniu – ekspertyzę pt. *Analiza potrzeb szkoleniowych w zakresie prowadzenia przedsiębiorstw turystycznych oraz świadczenia usług w sektorze turystycznym w Wielkopolsce*. Był to projekt współfinansowany ze środków UE, Funduszu Kapitał Ludzki (2008). Natomiast w 2014 r. pracownicy katedry współtworzyli *Diagnozę turystyki w województwie wielkopolskim*. Opracowano ją na zlecenie Urzędu Marszałkowskiego Województwa Wielkopolskiego.

W pracach nad *Diagnozą...* wzięli udział naukowcy z wiodących poznańskich uczelni: Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Akademii Wychowania Fizycznego im. Eugeniusza Piaseckiego, Uniwersytetu Ekonomicznego oraz Uniwersytetu Przyrodniczego. Redaktorami opracowania byli: prof. dr hab. Stefan Bosiacki (AWF), prof. dr hab. Grzegorz Gołembski (UEP), prof. dr hab. Krzysztof Kasprzak (UP), prof. dr hab. Zygmunt Młynarczyk (UAM). Obecnie konsorcjum czterech uczelni pracuje nad przygotowaniem strategii turystyki w województwie wielkopolskim w perspektywie do 2020 r.

Na uwagę zasługują badania prowadzone przez prof. dr hab. Alinę Zajadacz nad turystyką dostępną dla osób niesłyszących. Jest ona autorką pionierskich monografii naukowych na ten temat: *Czas wolny, turystyka i rekreacja osób niesłyszących w Polsce – zarys specyfiki problemu* (Zajadacz 2010) oraz pracy habilitacyjnej *Turystyka osób niesłyszących – ujęcie geograficzne* (Zajadacz 2012). Prof. Zajadacz przedstawia w nich uwarunkowania rozwoju turystyki osób z niepełnosprawnością słuchową, zestawiając ją z aktywnością w tej dziedzinie słyszącej części społeczeństwa. Omawia czynniki wspierające i bariery ograniczające poszczególne formy turystyki osób niesłyszących. Książki te stanowią istotny wkład metodologiczny w badaniach z zakresu geografii turystyki. Pod jej redakcją opracowano również multimedialny przewodnik turystyczny, zatytułowany: *The SITex and SITur programs as tools designed to provide information to visitors and tourists using the Polish Sign Language* (Zajadacz 2010). Nie mniej istotnym przedmiotem zainteresowań prof. Aliny Zajadacz są badania nad potencjałem turystycznym miast i regionów (Zajadacz 2004, 2008)

Ważnym aspektem działalności naukowej, prowadzonej w ramach Katedry Turystyki i Rekreacji, jest publikowanie serii wydawniczej *Turystyka i Rekreacja – Studia i Prace*. Od 2008 r. w jej ramach ukazało się jedenaście tomów *Uwarunkowań i planów rozwoju turystyki*:

- T. I. *Przyrodnicze zasoby turystyczne i metody ich oceny* (Młynarczyk, Zajadacz red. 2008);
- T. II. *Zasoby antropogeniczne. Krajobraz. Ruch turystyczny* (Młynarczyk, Zajadacz red. 2008);
- T. III. *Walory i atrakcje turystyczne. Potencjał turystyczny. Plany rozwoju turystyki* (Młynarczyk, Zajadacz red. 2009);
- T. IV. *Czas wolny, turystyka i rekreacja osób niesłyszących w Polsce – zarys specyfiki problemu* (Zajadacz 2010);
- T. V. *Aspekty przyrodnicze rozwoju turystyki* (Młynarczyk, Zajadacz, Słowik red. 2010);
- T. VI. *Turystyka zrównoważona* (Młynarczyk, Potocka, Zajadacz red. 2010);
- T. VII. *Aspekty społeczne: ruch turystyczny, turystyka osób niepełnosprawnych, turystyka zdrowotna, przestrzeń turystyczna w świadomości społecznej* (Młynarczyk, Zajadacz red. 2010);
- T. VIII. *Gospodarka turystyczna, produkt turystyczny, zagospodarowanie turystyczne* (Młynarczyk, Zajadacz, Matuszewska red. 2011);
- T. IX. *Dolina Warty – przyrodnicze i turystyczne fascynacje* (Młynarczyk, Rosik, Zajadacz red. 2012);

- T. X. *Wybrane przyrodnicze, społeczne i ekonomiczne aspekty turystyki* (Młynarczyk, Zajadacz red. 2013);
- T. XI. *Propozycje udostępnienia Sierakowskiego Parku Krajobrazowego dla osób niepełnosprawnych ruchowo i wzrokowo* (Młynarczyk, Zajadacz red. 2013).

Ideą przewodnią dla wszystkich ukazujących się w tej serii monografii jest interdyscyplinarny charakter i umożliwienie przedstawienia wyników badań prowadzonych przez uczonych pracujących w różnych ośrodkach naukowych. W recenzjach poszczególnych tomów podkreślano ich walory metodyczne, teoretyczne i dydaktyczne. Seria *Turystyka i Rekreacja – Studia i Prace* spotkała się z dużym zainteresowaniem zarówno ze strony pracowników nauki, studentów jak i praktyków z branży turystyczno-rekreacyjnej. W ramach działalności wydawniczej opublikowano również monografię zatytułowaną *Narciarstwo wodne*, zawierającą artykuły napisane przez studentów kierunku turystyka i rekreacja (Młynarczyk red. 2008).

Dowodem aktywności Katedry Turystyki i Rekreacji w środowisku naukowym, nauczycielskim i branży turystycznej są organizowane konferencje. Do tej pory odbyły się następujące:

- 2008. Konferencja Naukowo-Dydaktyczna *Nowe kierunki badań w geografii*;
- 2010. Ogólnopolska Konferencja Naukowa *Uwarunkowania i plany rozwoju turystyki*;
- 2013. Konferencja Naukowa *Nowe kierunki badań w naukach geograficznych i rozwój turystyki w regionie pilskim*;
- 2013. Konferencja Naukowo-Branżowa *Turystyka dostępna*;
- 2015. Ogólnopolska Konferencja Naukowo-Branżowa *Diagnoza turystyki w województwie wielkopolskim*.

Z wymienionych powyżej konferencji szczególną uwagę należy zwrócić na zorganizowaną w kwietniu 2010 r. Ogólnopolską Konferencję Naukową *Uwarunkowania i plany rozwoju turystyki*. Jej celem było holistyczne i kompleksowe przedstawienie stanu badań nad szeroko pojętymi zagadnieniami turystyki. Miała ona interdyscyplinarny charakter, w czasie jej trwania swe poglądy wymienili przedstawiciele nauk geograficznych, humanistycznych, społecznych, ekonomicznych oraz o kulturze fizycznej. Jej celem była integracja środowisk zajmujących się turystyką i rekreacją oraz podjęcie próby wyznaczenia nowych kierunków badań. Kontynuacją tych wysiłków będzie jubileuszowa konferencja – z okazji XV-lecia Katedry – przewidziana na wrzesień 2015 r.

Działalność popularyzatorska i organizacyjna

Wśród różnorodnych pól aktywności pracowników ważne miejsce zajmuje działalność popularyzatorska i organizacyjna. Studenci – pod opieką wykładowców – mogą zdobyć wiele praktycznych umiejętności, które później okażą się przydatne w ich zawodowej pracy. Jednym z przykładów możliwości zdobywania przez słuchaczy kierunku turystyka i rekreacja dodatkowych kwalifikacji było prowadzone przez dr Ilonę Potocką szkolenie – w ramach studiów licencjackich – dla kandyda-

tów na pilotów wycieczek. Odbywało się ono w latach 2003–2013 r., tj. do wejścia w życie ustawy deregulacyjnej (z dniem 1 stycznia 2014), która zniosła obowiązek szkoleń i egzaminów państwowych uprawniających do pracy w tym zawodzie.

Studenci turystyki i rekreacji mają możliwość rozwijania swych zainteresowań naukowych w ramach Sekcji Turystyki i Rekreacji Studenckiego Koła Naukowego Geografów im. S. Pawłowskiego, działającego na Wydziale Nauk Geograficznych i Geologicznych UAM. W ramach sekcji jej członkowie zajmują się problemami: oceny zasobów i walorów turystycznych, wpływu turystyki na środowisko geograficzne, natężenia ruchu turystycznego, rozwoju zagospodarowania turystycznego oraz zróżnicowania sposobów wypoczynku. Realizują projekty naukowe, prezentują wyniki swoich badań podczas konferencji, organizują spotkania, pokazy slajdów, rajdy i konkursy. Mają możliwość uczestniczenia w letnich obozach naukowo-badawczych na wyspie Wolin. W grudniu 2011 r., z inicjatywy studentów kierunku turystyka i rekreacja, zawiązało się Koło Naukowe „Studencka Grupa Badawcza”. Jego opiekunem jest dr Grzegorz Borkowski.

Ważnym wydarzeniem cyklicznym, trwale wpisanym w kalendarz imprez kulturalnych Poznania są Dni Turystyki. Dotychczas odbyło się już trzynaście edycji – od 2003 r. – tego festiwalu podróżniczego. Każdego roku odbywa się on na przełomie zimy i wiosny. Jego organizatorami są wykładowcy, doktoranci katedry oraz studenci wszystkich lat kierunku turystyka i rekreacja. Co roku wybierają oni hasło przewodnie dla kolejnej edycji festiwalu. Dotychczas takimi motywami przewodnimi były m.in.: *Cztery żywioły: ziemia, powietrze, woda, ogień; Nawet najdalsza droga zaczyna się od pierwszego kroku oraz Bariery są tylko w głowie* (dotyczył cyklu imprez dedykowanych osobom niepełnosprawnym). Głównym celem Dni Turystyki jest przybliżenie walorów turystycznych bliskich i dalekich zakątków świata, poprzez spotkania z bardzo znanymi – a także dopiero co rozpoczynającymi swą przygodę – podróżnikami. Dwukrotnie gościem festiwalu był słynny polarnik Marek Kamiński. XII edycję festiwalu uświetnił Robert Makłowicz, znawca smaków świata i miłośnik turystyki kulinarnej. W 2015 r. gośćmi specjalnymi byli: znana podróżniczka Elżbieta Dzikowska oraz Aleksander Doba, który za przepłynięcie kajakiem Atlantyku otrzymał zaszczytny tytuł Podróżnika Roku 2014 „National Geographic”.

Najmłodszym działaniem popularyzatorskim organizowanym przez KTIR jest konkurs wiedzy krajoznawczej *Marco Polo – odwaga, odkrywczość, operatywność*. Ma on na celu popularyzację wiedzy na temat walorów krajoznawczych Wielkopolski. Konkurs *Marco Polo* skierowany jest do uczniów szkół ponadgimnazjalnych. Pierwsza jego edycja odbyła się w grudniu 2014 r. i cieszyła się dużą popularnością wśród młodzieży.

Minęło już piętnaście lat funkcjonowania kierunku studiów turystyka i rekreacja na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Przez ten czas kierunek ukończyło ponad trzy tysiące studentów, którzy z powodzeniem realizują się

w wyuczonym zawodzie. Centrum Turystyki i Rekreacji przekształciło się w zakład, by z początkiem roku akademickiego 2014/2015 stać się w katedrą. Dziś pracuje w nim kilkunastu wykładowców, doktorantów, pracowników technicznych i administracyjnych. Prowadzone są kompleksowe badania obejmujące kilka ważnych aspektów związanych z szeroko rozumianym turysmem. Podejmowana jest współpraca z samorządami i otoczeniem gospodarczym. Zapytany przez autora niniejszego artykułu o przyszłość katedry prof. dr hab. Zygmunt Młynarczyk – jej twórca – stwierdził:

„Musimy wyciągać wnioski na temat szybkości zmian i dostosowywać się do wymogów współczesności. Musimy spróbować je przewidywać. Ważnym zadaniem jest rozwijanie turystyki w sposób niezagrażający przyrodzie. Przyszłość turystyki i rekreacji jest wspaniała, ponieważ będzie polegała na organizacji czasu wolnego, którego będzie coraz więcej. Rozwojowi turystyki sprzyja również relatywne skrócenie odległości, a raczej szybsze ich pokonywanie”.

Z tymi zadaniami Katedra Turystyki i Rekreacji wkracza w następne piętnastolecie.

Literatura

- Bartkowski T. (red.), 1968, Podział Polski północno-zachodniej na regiony fizycznogeograficzne, *Prace Wydziału Biologii i Nauk o Ziemi – Uniwersytet im. Adama Mickiewicza*. Seria Geografia 4, Wydawnictwo UAM, Poznań.
- Bartkowski T. (red.), 1977, *Wypisy do geografii turystycznej*, cz. 1, AWF, Poznań.
- Bartkowski T. (red.), 1980, *Wypisy do geografii turystycznej*, cz. 2, AWF, Poznań.
- Bartkowski T., 1970, *Wielkopolska i środkowe Nadodrze*, PWN, Warszawa.
- Bartkowski T., 1991, *Kształtowanie i ochrona środowiska człowieka*, PWN, Warszawa.
- Biderman E., 1991, Basic Research Directions of Tourist Geography of the Poznań University, *Prace Geograficzne UJ*, 86: 125–127.
- Bosiacki S., Gołembski G., Kasprzak K., Młynarczyk Z., 2014, *Diagnoza turystyki w województwie wielkopolskiego*, Poznań.
- Braudel F., 1971, *Historia i trwanie*, Czytelnik, Warszawa.
- Bródka S., Zmyślony P. (red.), 2012, *Turystyka w aglomeracji poznańskiej*, Centrum Badań Metropolitalnych, Poznań.
- Herodot, 2011, *Dzieje*, Czytelnik, Warszawa.
- Jackowski A., 2014, *Kalendarium dziejów geografii polskiej (wybór)*, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Kostrzewski A., 2012, Stanisław Pawłowski, [w:] M. Marciniak, T. Czyż, A. Kaniecki, A. Kostrzewski, J. Skoczylas, I. Ludwiczak, G. Rozmiarok, W. Stępska, A. Wysokińska, J. Zwoliński, *Dzieje nauk geograficznych i geologicznych na uniwersytecie w Poznaniu*, t. II, *Biografie*, Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznań, s. 17–25.
- Kozierowski S., 1935, *Atlas Nazw Geograficznych Słowiańszczyzny Zachodniej*, Poznań.
- Kumaniecki K., 1989, *Cyceron i jego współcześni*, Czytelnik, Warszawa.
- Marciniak A., 2011, *Adaptacja kamieniołomów dla potrzeb turystyki na przykładzie Kopalni Wapienia Tarnów Opolski*, WNGiG UAM, Poznań, dysertacja doktorska.

- Marsz A., 1972, Metoda obliczania pojemności rekreacyjnej ośrodków wypoczynkowych na niżu, *Prace Komisji Geograficzno-Geologicznej Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk*, PTPN, Poznań.
- Matuszewska D., 2011, Turystyka aktywna. Mapa tematyczna z komentarzem do Studium Uwarunkowań Rozwoju Przestrzennego Aglomeracji Poznańskiej, zrealizowanego na zlecenie Rady Aglomeracji Poznańskiej oraz Centrum Badań Metropolitalnych w Poznaniu.
- Młynarczyk Z. (red.), 2008, *Narciarstwo wodne*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Młynarczyk Z., 2012, Turystyka i rekreacja, [w:] M. Marciniak, T. Czyż, A. Kaniecki, A. Kostrzewski, J. Skoczylas, I. Ludwiczak, G. Rozmiarek, W. Stępska, A. Wysokińska, J. Zwoliński, *Dzieje nauk geograficznych i geologicznych na uniwersytecie w Poznaniu*, t. I, *Historia*, Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznań, s. 352–354.
- Młynarczyk Z., Klebba E., 2012, Zakład Centrum Turystyki i Rekreacji, [w:] M. Marciniak, T. Czyż, A. Kaniecki, A. Kostrzewski, J. Skoczylas, I. Ludwiczak, G. Rozmiarek, W. Stępska, A. Wysokińska, J. Zwoliński, *Dzieje nauk geograficznych i geologicznych na Uniwersytecie w Poznaniu*, t. I, *Historia*, Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznań, s. 405–407.
- Młynarczyk Z., Potocka I., Zajadacz A. (red.), 2010, *Uwarunkowania i plany rozwoju turystyki*, t. VI. *Turystyka zrównoważona*. Seria Turystyka i Rekreacja – Studia i Prace, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Młynarczyk Z., Rosik W., Zajadacz A. (red.), 2012, *Uwarunkowania i plany rozwoju turystyki*, t. IX. *Dolina Warty – przyrodnicze i turystyczne fascynacje*. Seria Turystyka i Rekreacja – Studia i Prace, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Młynarczyk Z., Zajadacz A. (red.), 2010, *Uwarunkowania i plany rozwoju turystyki*, t. VII, *Aspekty społeczne: ruch turystyczny, turystyka osób niepełnosprawnych, turystyka zdrowotna, przestrzeń turystyczna w świadomości społecznej*, Seria Turystyka i Rekreacja – Studia i Prace, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Młynarczyk Z., Zajadacz A. (red.), 2008, *Uwarunkowania i plany rozwoju turystyki*, t. I, *Przyrodnicze zasoby turystyczne i metody ich oceny*. Seria Turystyka i Rekreacja – Studia i Prace. Wyd. Naukowe UAM, Poznań.
- Młynarczyk Z., Zajadacz A. (red.), 2008, *Uwarunkowania i plany rozwoju turystyki*, t. II, *Zasoby antropogeniczne. Krajobraz. Ruch turystyczny*. Seria Turystyka i Rekreacja – Studia i Prace. Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Młynarczyk Z., Zajadacz A. (red.), 2009, *Uwarunkowania i plany rozwoju turystyki*, t. III, *Walory i atrakcje turystyczne. Potencjał turystyczny. Plany rozwoju turystyki*. Seria Turystyka i Rekreacja – Studia i Prace. Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Młynarczyk Z., Zajadacz A. (red.), 2013, *Uwarunkowania i plany rozwoju turystyki*, t. X, *Wybrane przyrodnicze, społeczne i ekonomiczne aspekty turystyki*. Seria Turystyka i Rekreacja – Studia i Prace, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Młynarczyk Z., Zajadacz A. (red.), 2013, *Uwarunkowania i plany rozwoju turystyki*, t. XI, *Propozycje udostępnienia Sierakowskiego Parku Krajobrazowego dla osób niepełnosprawnych ruchowo i wzrokowo*. Seria Turystyka i Rekreacja – Studia i Prace, Wydawnictwo Naukowe Bogucki, Poznań.
- Młynarczyk Z., Zajadacz A., Matuszewska D. (red.) 2011, *Uwarunkowania i plany rozwoju turystyki*, t. VIII, *Gospodarka turystyczna, produkt turystyczny, zagospodarowanie turystyczne*. Seria Turystyka i Rekreacja – Studia i Prace, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Młynarczyk Z., Zajadacz A., Słowik M. (red.), 2010, *Uwarunkowania i plany rozwoju turystyki*. T. V. *Aspekty przyrodnicze rozwoju turystyki*. Seria Turystyka i Rekreacja – Studia i Prace, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.

- Pauzanasz, 1968, *Na olimpijskie bieżni i w boju* (księgi V, VI i IV), Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
- Pauzanasz, 1973, *W świątyni i w micie* (księgi I, II, III i VII), Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
- Pauzanasz, 1989, *U stóp Boga Apollona* (księgi VIII, IX i X), Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
- Piotrowski K., 2012, *Wpływ wyciągu nart wodnych na wybrane elementy środowiska przyrodniczego i aktywność turystyczno-rekreacyjną na przykładzie Augustowa*, WNGiG UAM, Poznań, dysertacja doktorska
- Polo M., 2010, *Opisanie świata*, Wydawnictwo W.A.B., Warszawa.
- Potocka I., 2008, *Zróżnicowanie przestrzeni turystycznej rynien jezior kórnicko-zaniemyskich i jezior pszczewskich*, WNGiG UAM, Poznań, dysertacja doktorska.
- Potocka I., 2012, *Walory kulturowe turystyki. Mapa tematyczna wraz z komentarzem tekstowym* [w:] T. Kaczmarek (red.), *Studium uwarunkowań rozwoju przestrzennego aglomeracji poznańskiej*, Wyd. CBM, Poznań.
- Przybylska A., 2010, *Rozwój turystyki w gminach dolnego odcinka doliny Obry*, WNGiG UAM, Poznań, dysertacja doktorska.
- Przybylska A., 2012, *Stymulowanie rozwoju turystyki na przykładzie wybranych gmin w dolinie Obry*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Sołowiej D., 1986, *Podstawy metodyki oceny środowiska przyrodniczego człowieka*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Sołowiej D., 1992, *Weryfikacja ocen integralnych atrakcyjności środowiska przyrodniczego człowieka w wybranych systemach rekreacyjnych*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Śniadek J., Zajadacz A., 2008, *Strategia rozwoju turystyki w regionie leszczyńskim*, Wydawnictwo PWSZ w Lesznie, Leszno.
- Turner V., 2005, *Gry społeczne, pola i metafory. Symboliczne działanie w społeczeństwie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Winniczuk L., 1983, *Ludzie, zwyczaje, obyczaje starożytnej Grecji i Rzymu*, PWN, Warszawa.
- Wyrwa A.M. (red.), 2010, *Camino de Santiago. Szkice historyczne do peregrynacji i dziejów kultur św. Jakuba Apostoła Większego*, Wydawnictwo Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy, Lednogóra.
- Zajadacz A. (red.), 2010, *The SITex and SITur programs as tools designed to provide information to visitors and tourists using the Polish Sign Language*, Wyd. Naukowe UAM, Poznań (płyta CD+ broszura).
- Zajadacz A., 2004, *Potencjał turystyczny miast na przykładzie wybranych miast Sudetów Zachodnich*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Zajadacz A., 2008, *Ruch turystyczny jako przedmiot badań geograficznych*, [w:] Z. Młynarczyk, A. Zajadacz (red.), *Uwarunkowania i plany rozwoju turystyki*, t. II, *Zasoby antropogeniczne. Krajobraz. Ruch turystyczny*, Seria Turystyka i Rekreacja – Studia i Prace. Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Zajadacz A. (red.), 2010, *Uwarunkowania i plany rozwoju turystyki*, t. IV, *Czas wolny, turystyka i rekreacja osób niesłyszących w Polsce – zarys specyfiki problemu*. Seria Turystyka i Rekreacja – Studia i Prace. Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Zajadacz A., 2012, *Turystyka osób niesłyszących – ujęcie geograficzne*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Zajadacz A., 2014, „Czas przeszły dokonany” badań z zakresu turystyki, krajoznawstwa i rekreacji w poznańskim ośrodku geograficznym, [w:] B. Krakowiak, J. Latosińska, *Przeszłość, teraźniejszość i przyszłość turystyki. Warsztaty z geografii turystyki*, t. 5, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 65–84.

Żynda S., Kozacki L., 2012, *Tadeusz Bartkowski*, [w:] M. Marciniak, T. Czyż, A. Kaniecki, A. Kostrzewski, J. Skoczylas, I. Ludwiczak, G. Rozmiarek, W. Stępska, A. Wysokińska, J. Zwoliński, *Dzieje nauk geograficznych i geologicznych na uniwersytecie w Poznaniu*, t. II, *Biografie*, Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznań, s. 159–164.

Summary

Tourism and recreation at the Adam Mickiewicz University in Poznań

At the beginning of the article discusses the history of tourism trips. Then presented – based on the Alina Zajadacz publications – the stages of development of tourism at the University in Poznań, with particular regard of the Faculty of Geographical and Geological Science. The essential part of the article examines the history of Tourism and Recreation Department, organizational transformations, education and research, popularization knowledge about tourism.

Key words: tourism, history, Adam Mickiewicz University in Poznań, Faculty of Geographical and Geological Science, Tourism and Recreation Department

Klaudiusz Świącicki
Katedra Turystyki i Rekreacji
Wydział Nauk Geologicznych i Geograficznych
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
e-mail: klaudsw@amu.edu.pl

Stanisław Liszewski

Rozwój badań geograficznych nad turystyką w Polsce w świetle problematyki prac doktorskich i habilitacyjnych oraz artykułów opublikowanych w latach 1985–2014 w czasopiśmie naukowym „Turyzm”

Celem pracy była identyfikacja, a następnie ocena kierunków badań nad turystyką prowadzonych w Polsce przez geografów (geografia turystyki). Materiałem źródłowym służącym do realizacji tego celu były prace doktorskie (68 tytułów) i habilitacyjne (29 prac) oraz artykuły naukowe opublikowane w czasopiśmie „Turyzm” w latach 1985–2014 (245 artykułów). Zgromadzony materiał empiryczny wzbogacony przeglądem literatury został arbitralnie podzielony na dziewięć grup tematycznych, które zdaniem autora reprezentują główne kierunki badań w geografii turystyki. Udział procentowy prac każdej grupy tematycznej stał się podstawą wyznaczenia kierunków dominujących w badaniach geografii turystyki. W pracach doktorskich przeważają badania przestrzeni turystycznej. Rozprawy habilitacyjne mają głównie charakter teoretyczny i metodyczny, a tematyka artykułów jest mocno rozdrobniona z lekką dominacją badań przestrzeni turystycznej oraz zagadnień teoretycznych. Analiza tematyki badawczej w ujęciu dynamicznym wykazała spadek zainteresowania badaniami nad ruchem turystycznym, a także szeroko rozumianym środowiskiem przyrodniczym w turystyce. Wzrost zainteresowania dotyczy przestrzeni turystycznej i turystyki kulturowej.

Słowa kluczowe: geografia turystyki, grupa tematyczna prac, kierunki badań w geografii turystyki

Wprowadzenie

Dynamiczny rozwój turystyki na świecie, ale także w Polsce ma swoje odbicie w natężeniu badań prowadzonych nad tym zjawiskiem przez przedstawicieli coraz większej grupy dziedzin i dyscyplin naukowych, wśród których należy wymienić m.in. geografów, ekonomistów, przedstawicieli nauk o kulturze fizycznej, nauk społecznych, przyrodniczych oraz teologicznych czy historycznych.

Oczywiste jest, że wkład wymienionych tu nauk zajmujących się turystyką jest różny zarówno pod względem ilościowym, jak i tematycznym. Prezentowana praca dotyczyć będzie niemal wyłącznie rozwoju badań geograficznych nad turystyką

w Polsce w okresie ostatnich około siedemdziesięciu lat (po II wojnie światowej), co ma uzasadnienie w szerokiej tematyce prowadzonych przez geografów badań oraz w liczbie publikacji, a także stopni naukowych doktora i doktora habilitowanego z zakresu geografii turystyki, które zostały nadane młodym badaczom przez uprawnione gremia geografów (rady wydziałów, rady instytutów).

Celem tego artykułu jest identyfikacja, a następnie ocena kierunków badań prowadzonych w Polsce nad turystyką przez geografów w ostatnich kilkudziesięciu latach. Ujęcie dynamiczne tych analiz pozwoli nie tylko na ilościowe prześledzenie zmian, ale, co jest ważniejsze, na charakterystykę tematyki podejmowanych badań.

Monitorowanie rozwoju badań nad turystyką geografowie prowadzą systematycznie począwszy od lat 70. XX w., czego pokłosiem są artykuły, w których podejmowano ocenę dorobku poszczególnych ośrodków naukowych, nieco rzadziej całej geografii turystyki w Polsce. Autorami tych prac byli m.in. Jackowski (1974, 2010), Warszńska (1984, 1999, 2007), Jackowski, Warszńska red. (1981), Liszewski (1987, 2003, 2005, 2007), Kurek (2003, 2007), Kowalczyk (2000, 2007, 2014), Wyrzykowski (2007), Kruczek (2007), Alejski (2007), Dziegieć, Liszewski (2002).

Z okazji jubileuszu 40-lecia powołania Instytutu Turystyki w Warszawie wydano monografię pod red. J. Butowskiego pod tytułem *Badania naukowe w turystyce – stan i perspektywy rozwoju*. W tomie tym obok prezentacji ośrodków ekonomicznych znalazły się trzy opracowania omawiające dorobek badań nad turystyką w ośrodkach geograficznych: Łodzi (Liszewski 2013), Lublina (Świeca, Brzezińska-Wójcik 2013) i Wrocławia (Wyrzykowski 2013).

Najświeższą znaną mi ocenę kierunków badań prowadzonych przez geografów turystyki w Polsce przedstawił podczas warsztatów z geografii turystyki w 2014 r. w Spale Kowalczyk (2014).

Kończąc to krótkie wprowadzenie, pragnę nadmienić, że w 2014 r. na uniwersytetach w Polsce działało sześć ośrodków geograficznych, na których umocowane prawnie rady wydziałów: Nauk Geograficznych (Łódź) lub mieszanych (np. Geografii i Studiów Regionalnych w Warszawie czy Nauk Geograficznych i Geologicznych w Poznaniu) i inne związane z naukami o Ziemi, nadają stopnie naukowe doktora i doktora habilitowanego z nauk geograficznych w zakresie geografii turystyki. Ośrodki te znajdują się na uniwersytetach: Jagiellońskim, Łódzkim, Warszawskim, Wrocławskim, im. Adama Mickiewicza w Poznaniu i M. Curie-Skłodowskiej w Lublinie.

Zamieszczone w tym wstępie informacje poparte odniesieniami do konkretnych pozycji literatury, w których dokonano podsumowania dorobku badawczego geografii turystyki w poszczególnych ośrodkach akademickich lub w całej Polsce, mogą być pomocne osobom monitorującym rozwój badań nad turystyką jako punkt wyjścia do przyszłych ocen i porównań.

Źródła i materiały. Postępowanie badawcze

Podstawowym materiałem źródłowym wykorzystanym w tej pracy są wyniki inwentaryzacji bezpośredniej prac doktorskich z zakresu geografii turystyki obronionych na polskich uczelniach w latach 1946–2006 (razem 68 prac, w tym w Uniwersytecie Łódzkim w latach 1982–2014), inwentaryzacja prac habilitacyjnych z geografii turystyki wykonanych w latach 1972–2014 (razem 27 prac), oraz kwerenda 245 artykułów naukowych, które zostały opublikowane w latach 1985–2014 w czasopiśmie „Turystyka” wydawanym przez Uniwersytet Łódzki (Paradowska 1992, 2000, 2012).

Największe trudności napotkał autor przy określaniu liczby (pośrednio tematyki) prac doktorskich nadanych przez rady wydziałów uprawnione do doktoryzowania geografów. W pracy Alejskiego (2007) poświęconej aspektom badań nad turystyką w pracach doktorskich autor ten wykorzystał bazę danych Ośrodka Przetwarzania Informacji w Warszawie. W bazie w latach 1990–2005 zarejestrowanych było 119 doktoratów nadanych w Polsce na podstawie badań nad turystyką, w tym 27 (22,7%) w dyscyplinie nauki o Ziemi (do której przynależą m.in. geografia). Badania inwentaryzacyjne przeprowadzone bezpośrednio przez autora w ośrodkach akademickich w Polsce uprawnionych do doktoryzowania wykazały, że w latach 1946–2014 nadano 68 osobom stopień doktora geografii w oparciu o pracę z zakresu geografii turystyki. Wartość tę autor uznał za bliższą prawdzie i wykorzysta ją w dalszych analizach. Ponieważ inwentaryzacja bezpośrednia nie objęła wszystkich prac, do podanej liczby należy doszacować około 30 prac niezidentyfikowanych, co daje około 100 prac doktorskich w Polsce z geografii turystyki.

Wiadomości o nadanych stopniach naukowych doktora habilitowanego w dyscyplinie nauki o Ziemi w dziedzinie geografii turystyki zebrano również drogą inwentaryzacji bezpośredniej w ośrodkach geograficznych w Polsce. Okazało się, że w latach 1972–2014 27 geografów uzyskało ten stopień w oparciu o dorobek naukowy i pracę habilitacyjną z zakresu geografii turystyki (lista prac habilitacyjnych w załączeniu).

Trzeci zbiór materiałów wykorzystanych w tej pracy to artykuły naukowe opublikowane w latach 1985–2014 w czasopiśmie „Turystyka”. Pomysł na wykorzystanie artykułów opublikowanych w specjalistycznych czasopismach naukowych dla określenia zmian w kierunkach badań w konkretnej dziedzinie czy dyscyplinie nie jest oryginalny. Wcześniej, bo w 2003 r. Alejski (2003), a następnie Kowalczyk (2007) przeprowadzili analizy zawartości treści trzech czasopism: „Annals of Tourism Research” (lata 1974–1966, 229 prac) „Journal of Leisure Research” (lata 1974–1986, 212 prac) i „Tourism Geographies” (lata 1999–2005, 156 prac).

Czasopismo „Turystyka” jest obecnie najdłuższym ukazującym się czasopiśmie naukowym w Polsce poświęconym problematyce turystyki. Powstało ono w 1985 r. i przez pierwszych kilka lat (do 2000 r.) ukazywało się jako rocznik, a potem półrocznik. Jest to czasopismo dwujęzyczne (polski i angielski) o wyraźnie określonym profilu, którym jest problematyka przestrzenna w turystyce. Drukowane są tylko prace oryginalne zarówno teoretyczne, jak i oparte na badaniach empi-

rycznych. Obok artykułów w każdym tomie znajdują się działy: notatki naukowe, recenzje oraz informacje, sprawozdania, dyskusje. Czasopismo ma międzynarodową radę redakcyjną i jest recenzowane zewnętrznie.

Do analizy treści w tej pracy przyjęto wszystkie opublikowane w „Turyźmie” artykuły w liczbie 245. Autor zakłada, że długi okres ukazywania się czasopisma (trzydzieści lat) oraz nie zmieniający się sposób jego redagowania umożliwiają w oparciu o zamieszczone artykuły prześledzenie ewolucji zainteresowań problematyką badawczą geografów turystyki.

Podsumowując, określone w tej pracy cele będą identyfikowane przez analizę ilościową i tematyczną materiałów zgromadzonych w trzech zbiorach, które obejmują: 68 prac doktorskich o tematyce geograficzno-turystycznej, 27 prac habilitacyjnych oraz 245 artykułów naukowych z czasopisma „Turyzm”.

Tematyka prac doktorskich

Jak wcześniej zaznaczono, w okresie po 1945 r. stopień naukowy doktora w zakresie geografii turystyki uzyskało w Polsce prawdopodobnie około 100 osób. Warto w tym miejscu przypomnieć, że pierwszym doktorem geografii, który uzyskał ten stopień w oparciu o pracę, którą dziś można zaliczyć do geografii turystyki, był Eugeniusz Janota. Promocja doktorska odbyła się na Uniwersytecie Jagiellońskim dnia 3 listopada 1860 r., tytuł pracy: *Przewodnik w wycieczkach na Babią Górę do Tatr i Pienin*. Z tej ogólnej liczby osób udało się autorowi zidentyfikować imiennie 68 autorów i tytułów ich prac. W liczbie tej znajdują się 54 zidentyfikowane prace, które powstały w latach 1946–2005 we wszystkich ośrodkach geograficznych w Polsce. Do liczby tej dodano 14 prac, które powstały w latach 2006–2014 tylko w łódzkim ośrodku geograficznym.

Tematykę wymienionych w tabeli 1 prac doktorskich przypisano w sposób arbitralny do siedmiu działów, które reprezentują zdaniem autora główne (ale nie wszystkie) kierunki badawcze w geografii turystyki w Polsce.

Pierwszy z wymienionych kierunków (*podstawy teoretyczne i metody badawcze*) w omawianym zbiorze prac doktorskich jest bardzo słabo reprezentowany (2 prace). Świadczy to raczej o empirycznym charakterze prac doktorskich z geografii turystyki i wykorzystywaniu w badaniach metod stosowanych w geografii zarówno fizycznej, jak i społeczno-ekonomicznej. Wymienione w tabeli dwie prace są autorstwa Gadzojanisa (1977) i Styperka (2002), dotyczą one zastosowania znanych wcześniej metod dla potrzeb badań turystyki. Pierwsza z wymienionych prac dotyczy zaadaptowania metody dendrytu dla potrzeb regionalizacji turystycznej, druga – metod badawczych linearnych systemów penetracji rekreacyjnej (analiza funkcjonalna i wizualna pieszych szlaków turystycznych).

Brak wśród doktoratów poważniejszych prac teoretycznych można tłumaczyć niewielkim wciąż doświadczeniem geografów w zakresie badań naukowych nad turystyką, z drugiej strony pojawieniem się w tych badaniach poważnych konkurentów (ekonomistów, socjologów i innych), którzy zawężają pole badawcze geografów.

Tabela 1. Tematyka prac doktorskich z geografii turystyki zrealizowanych po II wojnie światowej w Polsce (lata 1946–2006) i w ośrodku łódzkim (1946–2014)

Lp.	Grupa tematyczna prac	Prace zidentyfikowane			
		w Polsce		w tym powstałe w ośrodku łódzkim	
		liczba	%	liczba	%
1.	Podstawy teoretyczne i metody badawcze	2	3,0	1	3,6
2.	Zasoby i walory środowiska przyrodniczego	6	8,8	1	3,6
3.	Przestrzeń turystyczno-wypoczynkowa	17	25,0	8	28,6
4.	Analizy regionalne działalności turystycznej	7	10,3	3	10,7
5.	Zagospodarowanie turystyczne	10	14,7	1	3,6
6.	Funkcja turystyczna	9	13,2	6	21,4
7.	Turystyka kulturowa	7	10,3	4	14,3
8.	Inne, w tym:	10	14,7	4	14,3
	– kolonizacja turystyczna	–	–	1	3,6
	– procesy urbanizacji turystycznej	–	–	1	3,6
	– turystyka dzieci i młodzieży	–	–	2	7,1
	Razem	68	100,0	28	100,0

Źródło: inwentaryzacja bezpośrednia autora.

Kolejnym kierunkiem badań geografów nad turystyką, który znalazł odbicie w tematyce prac doktorskich, są *zasoby i walory środowiska przyrodniczego w turystyce*. Wśród zinwentaryzowanych prac tylko 6 (8,8% wszystkich) zaliczono do tej grupy. Zarówno zasoby, jak i walory środowiska przyrodniczego były od dawna niekwestionowanym przedmiotem badań geografów, zwłaszcza geografów fizycznych, którzy starali się określić atrakcyjność turystyczną różnych krajobrazów przyrodniczych dla turystyki. Prace te wymagały często bardzo szczegółowych badań terenowych i kończyły się określeniem chłonności lub waloryzacji turystycznej różnych obszarów przyrodniczych.

Stosunkowo nieduże jest zainteresowanie badawcze geografów (w pracach doktorskich) degradacją środowiska przyrodniczego przez turystów.

Niewielka liczba prac doktorskich dotyczących środowiska przyrodniczego w turystyce świadczyć może o wycofywaniu się geografów z tego pola badawczego, co byłoby ze szkodą zarówno dla poznania interakcji turysta–środowisko niezbędnej dla ochrony tego drugiego, jak i dla samych geografów (w szczególności fizycznych), dla których środowisko przyrodnicze było i jest przedmiotem wielu specjalistycznych badań (geomorfologia, hydrologia, gleboznawstwo, klimatologia i inne).

Największy potencjał badawczy geografów w pracach doktorskich nad turystyką skoncentrował się na problematyce *przestrzeni turystyczno-wypoczynkowej*. W badanym okresie poświęcono tej tematyce 17 prac, czyli 25% wszystkich zinwentaryzowanych. Geografowie zajmowali się badaniem przestrzeni turystycznej w podejściu funkcjonalnym w dwóch aspektach. Pierwszy dotyczył indywidualnej przestrzeni turystycznej wykreowanej przez różne grupy społeczne (lekarze, pra-

cownicy wyższych uczelni, studenci i inni) lub przez mieszkańców konkretnych miast (Łódź, Toruń, Wrocław i inne). Drugi aspekt badań przestrzeni turystycznej koncentrował się na analizie zjawisk i procesów charakterystycznych dla powstania i rozwoju przestrzeni (kolonizacja, asymilacja, penetracja, eksploatacja, a także urbanizacja turystyczna). W badaniach tych nawiązywano do modeli przekształceń przestrzeni w turystyce prezentowanych w literaturze przez Butlera, Oppermanna czy Miosseca. Rozwój badań nad przestrzenią turystyczną zdominował w ostatnich latach tematykę prac doktorskich z geografii turystyki i wniósł do jej poznania nowy, geograficzny punkt widzenia.

Kolejnym kierunkiem badań realizowanym w pracach doktorskich przez geografów była *analiza regionalna działalności turystycznej*. W omawianym okresie zinventaryzowano 7 takich prac, czyli ponad 10% całego zbioru. Najlepszym przykładem prac zaliczonych do tego kierunku są syntez regionalne turystyki, które w zarejestrowanych pracach dotyczyły zwykle regionu przyrodniczego (Podhale, Bieszczady) lub jednostki administracyjnej (np. powiat limanowski). Co ciekawe, geografowie po ukazaniu się pracy doktorskiej Mileskiej (1963) przez wiele lat nie podejmowali na tym poziomie dalszych badań nad regionalizacją turystyczną (w 2012 r. ukazała się praca habilitacyjna M. Durydiwki). Jednocześnie warto odnotować duże zainteresowanie regionem turystycznym wśród ekonomistów (prace zespołu prof. G. Gołębskiego).

Problematyka *zagospodarowania turystycznego* była przedmiotem zainteresowania badawczego w 10 pracach doktorskich (14,7%). Autorzy tych prac koncentrowali swoją uwagę zarówno na osadnictwie turystyczno-wypoczynkowym, jak i na infrastrukturze technicznej (komunikacja drogowa, kolejowa, ale również szlaki turystyczne). Nowym (w tej skali i szczególności) problemem badawczym okazała się geografia hotelarstwa, która uzupełnia studia ekonomistów prowadzone nad hotelami. Warto tu przypomnieć, że zagospodarowanie turystyczne, tak jak walory przyrodnicze czy ruch turystyczny, a obecnie również przestrzeń turystyczna, należą do szeroko rozumianego kanonu badań geografów nad turystyką.

Kolejną grupę, którą można wydzielić wśród tematów prac doktorskich, są studia nad *funkcją turystyczną*. Prac takich zarejestrowano 9 (13,2%). Badania nad funkcją turystyczną, jej rozwojem, skalą, efektami podejmowano głównie na obszarach stref podmiejskich dużych miast (Łódź, Kraków, Warszawa, Trójmiasto i inne).

Tabela 2. Prace habilitacyjne z zakresu geografii turystyki według roku wydania drukiem

Lp.	Okresy wydania prac	Liczba	%
1.	1970–1979	2	7,4
2.	1980–1989	4	14,8
3.	1990–1999	12	44,5
4.	2000–2009	3	11,1
5.	2010–2014	6	22,2
Razem		27	100,0

Źródło: inwentaryzacja bezpośrednia autora.

Studia takie prowadzono również w odniesieniu do pasm górskich, parków narodowych, dolin rzek, a także miast. Jednym z ważnych mierników tej funkcji w badaniach geograficznych jest użytkowanie ziemi, innym wielkość, różnorodność, struktura, a nade wszystko zasięg przestrzenny ruchu turystycznego.

Najmłodszym kierunkiem badań realizowanym przez geografów w ramach prac doktorskich była proble-

matyka *turystyki kulturowej*. W badanym okresie powstały prace doktorskie dotyczące walorów turystycznych, ale także ich wykorzystania przez turystów, m.in. zabytków architektury i budownictwa (pałace, zamki, fabryki), kultury ludowej, skansenów, muzeów biograficznych i innych. W ostatnich kilku latach rośnie wśród geografów zainteresowanie wydarzeniami kultury w kontekście jej konsumpcji przez turystów. Wydaje się, że ten nurt badawczy ma charakter przyszłościowy.

W tabeli 1 na ósmym miejscu wśród wymienionej tematyki zapisano *inne*. Grupa ta liczy 10 prac doktorskich (14,7%) i świadczy o znacznie szerszym zasięgu tematycznym prac doktorskich, które nie mieszczą się w siedmiu pierwszych konkretnie nazwanych kierunkach.

Bardziej szczegółowa analiza tematyczna prac doktorskich z zakresu geografii turystyki wyraźnie wskazuje na zarysowujące się prawidłowości:

- Pierwsza z nich to znikoma ilość prac teoretycznych i metodycznych (2) oraz dotyczących zasobów i walorów środowiska przyrodniczego (6). Razem te dwie grupy tematyczne stanowią około 12% zarejestrowanych prac doktorskich.
- Druga to absolutna dominacja prac doktorskich z zakresu przestrzeni turystyczno-wypoczynkowej – 17 prac (25%).
- Trzecia prawidłowość to bardzo zbliżona liczba prac z pozostałych pięciu grup tematycznych. Razem było ich 43, czyli ponad 63%.

Śledząc tematykę prac doktorskich, które powstały w omawianym okresie, można stworzyć bardzo ogólny model rozwoju badań geografów nad turystyką, który charakteryzuje się czterema fazami (w rozważaniach tych pominięto grupę 8 – inne):

- a) niedorozwój badań – podstawy teoretyczne i metodyczne (2) – razem 2 prace;
- b) zanik (spadek) badań – zasoby i walory przyrodnicze (6), analizy regionalne (7) – razem 13 prac;
- c) stabilizacja badań (zagospodarowanie turystyczne (10), funkcja turystyczna (9), razem 19 prac;
- d) rozwój – przestrzeń turystyczna (17), turystyka kulturowa (7) – razem 24 prace.

Jako studium przypadku w rozważaniach nad tematyką prac doktorskich z geografii turystyki postanowiono zaprezentować łódzki ośrodek geograficzny (Uniwersytet Łódzki). Wybór tego ośrodka uzasadniony był trzema przesłankami. Po pierwsze jest to młody ośrodek badań nad geografiami turystyki. Pierwsza praca doktorska została obroniona w 1982 r., ostatnia w 2014 r. Łącznie przez 32 lata wypromowano 28 doktorów. Druga przesłanka to możliwość pełnego zidentyfikowania wszystkich prac (autor, rok, tytuł, promotor). Wreszcie trzecia to fakt, że w ośrodku tym promotorami prac doktorskich z geografii turystyki było pięciu profesorów, co teoretycznie gwarantuje większą różnorodność tematyczną prac.

Szczegółowe wyniki analiz prac doktorskich wykonanych na Uniwersytecie Łódzkim zawiera druga (prawa) część tabeli 1, co umożliwia obserwację zarówno podobieństw, jak i różnic w tematyce prac broniących w Łodzi i w innych ośrodkach geograficznych w Polsce.

Posługując się zaprezentowanym wcześniej „modelem” rozwoju badań geograficznych nad turystyką, możemy stwierdzić, jak przebiegają poszczególne fazy tego rozwoju na Uniwersytecie Łódzkim:

- a) niedorozwój badań – podstawy teoretyczne (1), zasoby i walory środowiska (1), zagospodarowanie (1) – razem 3 prace;
- b) zanik (spadek) badań – analizy regionalne (3) – razem 3 prace;
- c) stabilizacja badań – funkcja turystyczna (6) – razem 6 prac;
- d) rozwój – przestrzeń turystyczna (8), turystyka kulturowa (4) – razem 12 prac.

Analiza materiałów zgromadzonych w tabeli 1 pozwala również stwierdzić, że ośrodek łódzki charakteryzuje się silną specjalizacją w zakresie tematyki prac doktorskich. Potwierdza to fakt, że 50% wszystkich powstałych tam doktoratów dotyczy dwóch grup tematycznych: przestrzeni turystycznej (28,6%) i funkcji turystycznej (21,4%).

Porównując oba modele dla całej Polski i dla Uniwersytetu Łódzkiego, możemy zaobserwować daleko idące podobieństwa. W obu przypadkach występuje niedorozwój badań w zakresie podstaw teoretycznych i metodycznych w geografii turystyki. W obu modelach stwierdzono również zanik badań nad analizami regionalnymi, stabilizację badań nad funkcją turystyczną oraz rozwój badań nad przestrzenią turystyczną i turystyką kulturową. Z siedmiu porównywanych grup tematycznych (bez grupy inne) cztery grupy są identycznie ułożone w obu modelach, a tylko trzy zajmują inne pozycje.

Daleko idące podobieństwo zaobserwowano w niedorozwoju badań nad problematyką teoretyczną i metodyczną, a także w znacznym rozwoju badań nad przestrzenią turystyczną oraz turystyką kulturową.

Poczynione obserwacje w tym podrozdziale dotyczącym tematyki prac doktorskich z geografii turystyki, ze względu na niekompletność zgromadzonego materiału (tylko 68 prac) oraz fakt, że prace doktorskie są pierwszą próbą badań naukowych dla doktoranta, ale również często sprawdzianem koncepcji naukowych dla promotora, będziemy traktować jako wstęp do dalszych rozważań.

Tematyka prac habilitacyjnych

Drugim zbiorem opublikowanych prac, który zostanie poddany analizie są prace wykonane na stopień doktora habilitowanego. Charakteryzują się one kilkoma ważnymi cechami.

Po pierwsze, są to prace dojrzałe naukowo rozwiązujące określony problem badawczy. Wśród habilitacji nie występują opracowania przyczynkarskie. Wszystkie omawiane w tym opracowaniu prace ukazały się drukiem po uprzedniej pozytywnej recenzji wydawniczej.

Po drugie, prace te przedkładane były przez autorów do oceny jako dorobek naukowy habilitanta, co oznacza, że przechodziły one proces opiniowania w toku przebiegu postępowania habilitacyjnego (trzech lub czterech recenzentów).

Po trzecie, wszystkie omawiane prace są w obiegu publicznym, to znaczy, że są dostępne w księgarniach (te najmłodsze) lub w bibliotekach. Część z nich była również recenzowana w czasopismach naukowych.

Wymienione tu cechy mają nas przekonać, że omawiana grupa prac habilitacyjnych miała i ma duży wpływ na kształtowanie kierunków badań geografów nad turystyką w Polsce i nie tylko.

W procesie inwentaryzacji autor dotarł do 27 prac habilitacyjnych, które były podstawą nadania stopnia naukowego doktora habilitowanego przez uprawnione gremia geograficzne. W Polsce nieliczni tylko geografowie habilitowali się w innych dziedzinach wiedzy (np. ekonomii). W tej pracy nie zostali oni włączeni do analizy.

Prace habilitacyjne z tematyki geografii turystyki powstawały w różnych okresach. Pierwsza, którą udało się zidentyfikować, została napisana na początku lat 70. (Rogalewski 1972), ostatnie datowane są na rok 2014 (Mika 2014).

Dzieliąc na dziesięciolecia, łatwo stwierdzić, że najwięcej prac habilitacyjnych powstało w latach 90.

Dominacja prac pochodzących ze wspomnianego okresu (44,5%) jest związana ze znacznym dopływem samodzielnych pracowników nauki identyfikujących się badawczo z geografiami turystyki, ma to duży wpływ na kształtowanie tematyki badawczej i rozwój młodych kadr (doktorów) w zakresie subdyscypliny, jaką w polskiej geografii jest geografia turystyki.

Pragnąc porównać tematykę prac habilitacyjnych (tab. 3) z omawianymi wcześniej pracami doktorskimi, zaprezentowano okresy publikowania tych pierwszych prac z podziałem na grupy tematyczne wymienione w tabeli 1, które w odniesieniu do habilitacji powiększyły się o jedną (Turystyka na obszarach wiejskich).

Generalnie najwięcej prac habilitacyjnych (8 prac – 29,6%), bo blisko jedna trzecia, podejmowanych w analizowanym okresie, dotyczyło studiów teoretycznych i metodycznych, co ma ogromne znaczenie dla przyszłego rozwoju całej geografii turystyki. Również istotny był udział prac poświęconych analizie regionalnej (5 prac – 18,5%) oraz turystyce na obszarach wiejskich (5 prac – 18,5%). Prace zaliczone do trzech wymienionych grup tematycznych obejmują dokładnie dwie trzecie wszystkich prac habilitacyjnych. Pozostałe grupy reprezentowane są tylko przez jedną lub dwie prace.

Przyjrzyjmy się bliżej tematowi omawianych tu prac. Jak już wcześniej powiedziano, do grupy pierwszej zaliczono prace, których autorzy podejmowali tematykę teoretyczną i metodyczną. Z ośmiu zaliczonych tu prac aż pięć powstało w latach 90., czyli w okresie największego „wysypu” habilitacji. Ciekawe, że po roku 1999 nie powstały już prace o takiej tematyce.

Najstarszą zinwentaryzowaną przez autora pracą habilitacyjną jest książka Rogalewskiego (1972) o podstawach gospodarki przestrzennej w turystyce. Druga w tej grupie praca (Krzymowska-Kostrowicka 1980) dotyczyła terytorialnego systemu rekreacyjnego i była próbą ujęcia systemowego problematyki szeroko rozumianego wypoczynku. Koncepcja ta zrodziła się w latach 70. XX w. (Priebrański, Wiedienin) i na gruncie polskim była testowana przez Krzymowską-Kostrowicką. Interesujący wkład do badań nad turystyką wniósł również Wojciechowski (1986), który zajął się percepcją i oceną estetyczną krajobrazu.

Dekada lat 20. XX w. przyniosła znaczący dorobek w zakresie teorii i metodyki badań nad turystyką. To właśnie w tym okresie ukazało się pięć prac habilitacyjnych, których autorzy zajmowali się m.in. zastosowaniem metod wielowymiarowej analizy porównawczej (Groch 1991), modelem badań ruchu turystycznego (Malczak 1992), postrzeganiem krajobrazu multisensorycznego (Kowalczyk 1992), ocen integralnych atrakcyjności środowiska przyrodniczego człowieka (Sołowiej 1993) oraz syntezami krajobrazowymi (Pietrzak 1998). Trzeba przyznać, że wymienione tu prace stały się dobrą podstawą rozwoju geografii turystyki w Polsce.

Druga grupa tematyczna – zasoby i walory środowiska przyrodniczego w turystyce – jest reprezentowana tylko przez dwie prace habilitacyjne. Pierwsza autorstwa Warszzyńskiej (1974) dotyczy zasobów środowiska naturalnego dla potrzeb turystyki, a w drugiej (Wyrzykowski 1986) przedstawiono geograficzne (w tym środowiskowe) uwarunkowania rozwoju turystyki wypoczynkowej w Polsce. Zastanawia fakt, że w ostatnich blisko trzydziestu latach nie powstała żadna nowa oryginalna praca habilitacyjna z tego zakresu.

W grupie trzeciej – przestrzeń turystyczno-wypoczynkowa – zinwentaryzowano tylko jedną pracę habilitacyjną autorstwa Włodarczyka (2009), która powstała zaledwie sześć lat temu. Wydaje się, że zarówno ta praca, jak i szereg artykułów naukowych dały początek intensywnym badaniom nad przestrzenią turystyczną, co jest widoczne w analizowanej wcześniej tematyce prac doktorskich.

Analizy regionalne działalności turystycznej prezentowane są w tabeli 3 przez 5 prac habilitacyjnych, które powstały po 1990 r. Zaliczono tu pracę Szwichtenberga (1991) dotyczącą polskiej strefy nadbałtyckiej, Pirożnika (1992) o tendencjach rozwoju i przestrzennej organizacji zagospodarowania turystycznego (w ZSRR), Iwickiego (1998), który zajmował się turystyką w zrównoważonym rozwoju obszarów pojeziernych, oraz 2 prace o rozwoju turystyki na obszarach przygranicznych (Potocki 2009, Więckowski 2010).

W grupie piątej – zagospodarowanie turystyczne – zarejestrowano tylko 2 prace habilitacyjne. Obie związane są z osadnictwem turystycznym. Pierwsza autorstwa Jackowskiego (1981) dotyczy typologii funkcjonalnej miejscowości turystycznych, druga (Kowalczyk 1994) zjawiska drugich domów.

Wśród zinwentaryzowanych prac habilitacyjnych autor nie zarejestrował ani jednej na temat funkcji turystycznej (szósta z wymienionych w tabeli 3 grupa tematyczna). Wprawdzie problematyka ta przewija się w wielu pracach, ale w żadnej z nich nie jest wiodąca.

Zagadnienie turystyki kulturowej (grupa 7) reprezentują 2 prace habilitacyjne Widawskiego (2011) i Tanasia (2013). Pierwszy z tych autorów zajmuje się elementami dziedzictwa kulturowego środowiska wiejskiego w Hiszpanii i w Polsce, drugi wprowadza do literatury geograficznej nowe pojęcie tanaturystyka i nowe pole badawcze.

Bardzo licznie reprezentowana jest w pracach habilitacyjnych problematyka wiejska (5 prac) rozumiana jako różne formy i procesy turystyczne dokonujące się na obszarach wiejskich. Do grupy tej zaliczono prace autorstwa Kurka (1990) – wpływ turystyki na przemiany obszarów wiejskich w Polsce i polskich Karpa-

tach, Drzewieckiego (1992) – wiejska przestrzeń rekreacyjna. Dziegieć (1995) – urbanizacja turystyczna terenów wiejskich w Polsce, Wojciechowskiej (2009) – rozwój agroturystyki w Polsce – i Durydiwki (2012) – rozwój i zrównoważenie funkcji turystycznej na obszarach wiejskich w Polsce.

Zestawienie w tabeli 3 kończy grupa „inne prace”, czyli takie, których ze względu na tematykę nie udało się autorowi umieścić w którejś z omawianych wcześniej grup. Znajdują się tu 2 prace habilitacyjne. Pierwsza autorstwa A. Zajądacz (2012) dotyczy turystyki osób niepełnosprawnych. Jest to zagadnienie bardzo ważne, pomijane do tej pory w badaniach geografii turystyki. Druga praca autorstwa M. Miki (2014) traktuje o determinantach podtrzymalności lokalnego rozwoju turystyki. Jest to również nowe pole badawcze w badaniach geografów.

Na zakończenie tego przeglądu prac habilitacyjnych (tab. 3) warto uzyskany obraz porównać pod względem tematycznym i ilościowym z pracami doktorskimi (tab. 1). O ile wśród prac habilitacyjnych wyraźnie dominują prace teoretyczne i metodyczne (29,6%), to wśród prac doktorskich stanowią one margines (3,6%). Dysproporcje te wyraźnie wskazują, że rozwój geografii turystyki w Polsce oparty

Tabela 3. Tematyka prac habilitacyjnych według grup tematycznych i okresu wydania drukiem

Lp.	Grupa tematyczna prac	Okresy opublikowania prac					Razem
		1970– 1972	1980– 1989	1990– 1999	2000– 2009	2010– 2014	
1	Podstawy teoretyczne i metody badawcze	1	2	5			8 (29,6%)
2	Zasoby i walory środowiska przyrodniczego	1	1				2 (7,4%)
3	Przestrzeń turystyczno-wypoczynkowa				1		1 (3,7%)
4	Analizy regionalne działalności turystycznej			3	1	1	5 (18,5%)
5	Zagospodarowanie turystyczne		1	1			2 (7,4%)
6	Funkcja turystyczna						
7	Turystyka kulturowa					2	2 (7,4%)
8	Turystyka na obszarach wiejskich			3	1	1	5 (18,5%)
9	Inne, w tym:					2	2 (7,4%)
	– lokalny rozwój turystyki					1	1
	– turystyka osób niepełnosprawnych					1	1
Razem		2	4	12	3	6	27 (100,0%)

Źródło: inwentaryzacja bezpośrednia autora.

jest na solidnych podstawach teoretyczno-metodycznych. Szkoda tylko, że prace o takim charakterze przestały powstawać po 2000 r.

Drugi przykład odnosi się do prac podejmujących tematykę przestrzeni turystycznej. Wśród prac doktorskich była to grupa dominująca (25%), wśród habilitacji zarejestrowano tylko jedną pracę (3,7%). Na tym przykładzie widać inną drogę rozwoju badań naukowych. Rozpoznanie problemu przestrzeni turystycznej nastąpiło poprzez realizację prac doktorskich, których wyniki dają podstawę do budowania syntezy.

Pragnę jeszcze zwrócić uwagę na podjęte przez geografów turystyki próby poszerzania pola badawczego. Przykładem mogą być dwie wymienione wcześniej prace habilitacyjne: Zajadacz (2012) i Miki (2014). Jest to bardzo ważny proces zwłaszcza w przypadku, gdy problem badawczy (turystyka) ma charakter interdyscyplinarny. Analiza prac doktorskich, a w szczególności habilitacyjnych, zdaniem autora, jest dobrą metodą śledzenia zmian kierunków badań i ich tematyki i powinna być systematycznie prowadzona.

Tematyka artykułów zamieszczonych w czasopiśmie „Turyzm” w latach 1985–2014

Jak wcześniej wspomniano, trzeci zbiór informacji na temat problematyki badawczej geografów zajmujących się turystyką powstał w oparciu o kwerendę artykułów zamieszczonych w latach 1985–2014 w czasopiśmie „Turyzm”. Pragnę wyraźnie podkreślić, że zbiór ten dotyczy wyłącznie artykułów ukazujących się w tym czasopiśmie i nie uwzględnia notatek naukowych, recenzji, dyskusji, sprawozdań i innych informacji zamieszczonych w „Turyźmie”. Wszystkie artykuły drukowane w „Turyźmie” podlegają recenzji zewnętrznej.

Łącznie w 55 zeszytach „Turyzmu”, jakie ukazały się do lipca 2014 r., opublikowano 245 artykułów, z tego w latach 1985–1990 – 35, 1991–2000 – 80, 2001–2010 – 95 i w okresie 2011–2014 (tylko z. 1) – 35 prac.

Aby stworzyć możliwość porównania tematyki omówionych wcześniej prac doktorskich i habilitacyjnych z tematyką artykułów w „Turyźmie”, podzielono te ostatnie na osiem głównych grup, wymieniając w grupie dziewiątej „inne” tematy, które nie „zmieściły się” w tych podstawowych grupach. Podział ten oraz nazwy głównych grup tematycznych, podobnie jak we wcześniejszych analizach, ma charakter subiektywny i jest próbą autorskiego uporządkowania tematyki prac przygotowanych przez geografów zajmujących się problematyką turystyki. Wyniki statystyczne (ilościowe) kwerendy artykułów zamieszczonych w „Turyźmie” zestawiono w tabeli 4.

Analiza statystyczna pokazuje, że ponad dwie trzecie zarejestrowanych prac (165 artykułów – 67,3% ogółu) tematycznie zgodne jest z ośmioma głównymi grupami prac doktorskich i habilitacyjnych. Oznacza to jednak, że 80 artykułów (32,7%) całej zbiorowości dotyczy tematyki, która nie była podejmowana w pracach na stopień.

Tabela 4. Tematyka artykułów opublikowanych w czasopiśmie „Turystyka” w latach 1985–2014

Lp.	Grupa tematyczna prac	Lata				Razem	%
		1985–1990	1991–2000	2001–2010	2011–2014		
1.	Teoria, metodologia i historia geografii turystyki	2	5	20	3	30	12,2
2.	Zasoby, walory, degradacja środowiska przyrodniczego	1	6	3	2	12	4,9
3.	Przestrzeń turystyczna	1	11	10	12	34	13,9
4.	Analizy regionalne. Region turystyczny	2	5	8	2	17	6,9
5.	Zagospodarowanie turystyczne	6	11	5	1	23	9,4
6.	Funkcja turystyczna	8	8	2	–	18	7,3
7.	Turystyka na obszarach wiejskich	4	5	2	–	11	4,5
8.	Turystyka kulturowa	–	5	11	4	20	8,2
	Razem	24	56	61	24	165	67,3
9.	Inne						
	– dydaktyka, programy kształcenia, kariery	9	1	–	–	10	4,1
	– aktywność turystyczna	2	–	6	2	10	4,1
	Razem	35					
	– turystyka na obszarach prawnie chronionych		6	2	–	8	3,3
	– turystyka religijna		4	4	1	9	3,7
	– biura podróży		2	–	–	2	
	– hotelarstwo		3	6	–	9	3,7
	– turystyka wycieczkowa		2	–	–	2	
	– turystyka miejska		3	5	2	10	4,1
	– ruch turystyczny		2	–	1	3	
	– przegląd literatury zagranicznej		1	–	–	1	
	Razem		80				
	– produkt turystyczny			2	2	4	
	– turystyka genealogiczna			1	–	1	
	– strategię turystyki			2	–	2	
	– turystyka kulinarna			2	–	2	
	– stacje górskie			2	–	2	
	– turystyka międzynarodowa			2	–	2	
	– morskie rejsy turystyczne			–	1	1	
	– turystyka przyrodnicza			–	1	1	
	– turystyka młodzieży polskiej			–	1	1	
	Razem			95	35		
	Ogółem					245	100,0

Źródło: kwerenda bezpośrednia autora.

Wśród artykułów drukowanych w „Turyźmie” dominują prace dotyczące przestrzeni turystycznej (34 prace – 13,9% wszystkich zarejestrowanych prac w tym czasopiśmie), a następnie grupa prac teoretycznych i metodycznych (30 prac – 12,2%) oraz artykuły poświęcone zagospodarowaniu turystycznemu (23 prace – 9,4%).

Dominację tych trzech grup tematycznych wśród artykułów zamieszczonych w „Turyźmie” potwierdza fakt, że stanowią one ponad jedną trzecią (35,5%) wszystkich analizowanych prac.

Wśród pozostałych grup tematycznych zaliczonych do ośmiu głównych najsłabiej reprezentowane są: turystyka na obszarach wiejskich (11 prac – 4,5%) i grupa dotycząca środowiska przyrodniczego w turystyce (12 prac – 4,9%).

Interesujących wniosków dostarcza analiza ilości artykułów zaliczonych do konkretnej grupy w ujęciu dynamicznym, czyli rozpatrywana według czterech wymienionych w tabeli 4 przedziałów czasowych. Najbardziej równomierny przyrost artykułów zaobserwowano w grupach tematycznych „zasoby przyrodnicze w turystyce”, „zagospodarowanie turystyczne”, a także w grupie prac „teoretycznych i metodycznych” oraz „analizy regionalne”. Wyraźny spadek zainteresowania, zwłaszcza w ostatnim okresie, zanotowano w grupach prac poświęconych „funkcji turystycznej” oraz „turystyce na obszarach wiejskich”. Największy wzrost zainteresowania przejawiający się liczbą artykułów i okresem ich publikacji zaobserwować można w grupie „turystyka kulturowa”, a przede wszystkim „przestrzeń turystyczna”.

Wśród tematów, które znalazły się w grupie „inne”, najwięcej prac dotyczyło „turystyki miejskiej” (10 prac – 4,1%), „aktywności turystycznej” (10 prac – 4,1%), „problematyki dydaktycznej” (10 prac – 4,1%) oraz „turystyki religijnej” (9 prac – 3,7%) i „hotelarstwa” (9 prac – 3,7%).

Część wymienionych tu grup tematycznych oraz inne zamieszczone w tabeli 4 mogą w niedługiej przyszłości stać się istotnym przedmiotem badań dla geografów zajmujących się problematyką turystyczną.

Analiza ilościowa tematyki artykułów zamieszczonych w ostatnich trzydziestu latach w czasopiśmie „Turyzm” generalnie potwierdza główne zainteresowania badawcze geografów problematyką turystyczną. Autor ma świadomość, że tematyka analizowanych artykułów może być zakłócona specyfiką czasopisma wydawanego przez ośrodek geograficzny, w którym w ostatnich latach mocno rozwinęły się badania nad turystyką. Być może poszukiwanie większego obiektywizmu w tym zakresie wymagać będzie analizy zawartości innych czasopism krajowych i zagranicznych wydawanych przez geografów, jak również poszerzenia tych badań o analizę jakościową.

Konkluzja i wnioski

W tej ostatniej części pracy pragnę udzielić odpowiedzi na trzy pytania, które przewijały się przez cały tekst tego artykułu:

- Jaki jest sens prowadzenia przedstawionych w pracy analiz? (Czy cel tej pracy jest ważny?)
- Jak oceniam materiały źródłowe wykorzystane w pracy?
- Jakie są główne kierunki badań geografów nad turystyką i czy ulegają one zmianom?

Odpowiadając na pierwsze pytanie, pragnę zwrócić uwagę, że rozwój każdej dyscypliny czy subdyscypliny naukowej wymaga śledzenia dotychczasowych wyników badań i korzystania z nich celem dalszego rozwoju. Brak wiedzy o tym, co już zbadano, powoduje często jałowe powtarzanie tego, co już zostało odkryte.

Szczególnie ważne jest śledzenie wyników badań w przypadku rozwiązywania problemu interdyscyplinarnego, a takim jest zjawisko turystyki. Zachodzi tu bowiem proces zawłaszczania pól badawczych przez reprezentantów różnych dyscyplin nauk. Wydaje się, że kanonem badań, które wnoszą geografowie do poznania zjawiska turystyki, są: *analizy środowiska przyrodniczego* w szerokim zakresie, zarówno jako walor czy atrakcyjność, jak i jego degradacja i rozwój zrównoważony, *przestrzeń turystyczna*, czyli ta część środowiska geograficznego, w której realizuje się zjawisko turystyki, *ruch turystyczny*, czyli przemieszczanie się człowieka w przestrzeni w celach turystycznych, *funkcja turystyczna*, czyli efekt działalności zjawiska turystyki w przestrzeni geograficznej, oraz *zagospodarowanie turystyczne*, głównie w ujęciu przestrzennym.

Oczywiście wymienione tu problemy badawcze nie są wyłącznymi i jedynymi „rewirami” badań geografów, bowiem współczesna nauka zrywa z takimi podziałami, oceniając głównie wyniki badań. Tym bardziej należy na bieżąco śledzić rezultaty badań zarówno własnego środowiska, jak i reprezentantów innych dyscyplin naukowych.

Przyjmując te wyjaśnienia, uważam, że postawiony na wstępie tej pracy cel („identyfikacja, a następnie ocena kierunków badań prowadzonych w Polsce nad turystyką przez geografów”) jest ważny i wart opracowania, a także dyskusji.

W pracy wykorzystano materiały zebrane przez autora drogą inwentaryzacji bezpośredniej oraz kwerendy jednego tytułu wydawniczego, jakim było czasopismo „Turyzm”. Ostatecznie dysponowano zbiorami materiałów, tematami i nazwiskami autorów: 68 prac doktorskich, 27 prac habilitacyjnych oraz 245 opublikowanych artykułów. Zbiory dotyczące habilitacji i artykułów w „Turyźmie” według wiedzy autora są pełne. Informacje o pracach doktorskich obejmują około 60–70% wszystkich obronionych w Polsce prac doktorskich związanych z geografią turystyki.

Oprócz materiałów źródłowych autor korzystał również z bogatej literatury monitorującej rozwój badań geograficznych w Polsce prowadzonych nad turystyką (spis literatury). Generalnie uważam, że zebrany materiał pod względem wiarygodności jest poprawny, a ilościowo pozwolił na przeprowadzenie głębokiej analizy.

Autorski charakter ma podział prac przyjętych do analizy, nazwanych w tabelach i tekście „grupami tematycznymi”. Mam świadomość co do ułomności tego podziału, ale jednocześnie uważam, że pokazuje on główne zainteresowania badawcze geografów nad turystyką, co umożliwi wyciągnięcie ogólnych wniosków.

Przeprowadzona i zinterpretowana analiza pozwala stwierdzić, jakie kierunki badań nad turystyką podejmowane przez geografów dominują (grupy tematyczne prac). Zestawienie statystyczne obejmujące trzy omówione w pracy zbiory materiałów (tab. 5) pokazuje, że ilościowo najczęściej prac dotyczyło „przestrzeni turystycznej” (25,0% prac doktorskich i 13,9% artykułów) oraz „podstaw teoretycznych i metod badań” (29,6% prac habilitacyjnych).

Najmniej licznie reprezentowane były prace odnoszące się do „podstaw teoretycznych i metod badań” w grupie doktoratów (3,0%), „przestrzeni turystycznej” w pracach habilitacyjnych (3,7%) oraz „zasobów i walorów środowiska przyrodniczego” w artykułach w „Turyźmie” (4,9%).

Warto tu jeszcze zwrócić uwagę na liczebność prac w grupach tematycznych, które wcześniej uznano za kanon geograficzny w badaniach nad turystyką. Prace z zakresu środowiska przyrodniczego reprezentowane były w granicach 4,9–8,8%. Prace na temat przestrzeni turystycznej należały do często występujących (od 3,7% do 25,0%). Problematyka funkcji turystycznej nie występowała w pracach habilitacyjnych, a ich udział w pozostałych grupach wahał się od 7,3 do 13,2%. Tematyka ruchu turystycznego nie była reprezentowana w pracach doktorskich ani habilitacyjnych a w „Turyźmie” ukazały się tylko trzy artykuły (1,2%). Ten ostatni przypadek należy łączyć z bardzo złym stanem i jeszcze gorszą dostępnością statystyki oficjalnie rejestrującej ruch turystyczny w Polsce.

Przedstawiona praca, zdaniem autora, wypełnia pewną lukę w naszej wiedzy o badaniach prowadzonych przez geografów nad turystyką w Polsce. Wydaje się, że stworzenie stałego monitoringu rejestrującego dorobek naukowy geografów byłoby bardzo pomocne w dalszym rozwoju naszych badań.

Tabela 5. Tematyka prac doktorskich i habilitacyjnych oraz artykułów zamieszczonych w czasopiśmie „Turyzm”

Lp.	Grupa tematyczna prac	Doktoraty		Habilitacje		Artykuły	
		liczba	%	liczba	%	liczba	%
1	Podstawy teoretyczne i metody badawcze	2	3,0	8	29,6	30	12,2
2	Zasoby i walory środowiska przyrodniczego	6	8,8	2	7,4	12	4,9
3	Przestrzeń turystyczno-wypoczynkowa	17	25,0	1	3,7	34	13,9
4	Analizy regionalne. Region turystyczny	7	10,3	5	18,5	17	6,9
5	Zagospodarowanie turystyczne	10	14,7	2	7,4	23	9,4
6	Funkcja turystyczna	9	13,2	–	–	18	7,3
7	Turystyka kulturowa	7	10,3	2	7,4	20	8,2
8	Turystyka na obszarach wiejskich	–	–	5	18,5	11	4,5
9	Inne	10	14,7	2	7,4	80	32,7
Razem		68	100,0	27	100,0	245	100,0

Źródło: inwentaryzacja bezpośrednia autora.

Literatura

- Alejski W., 2003, Perspektywy i kierunki rozwoju badań naukowych nad turystyką, [w:] G. Gołembski (red.), *Kierunki rozwoju badań naukowych w turystyce*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa, s. 231–248.
- Alejski W., 2007, Geograficzne, społeczne i ekonomiczne aspekty turystyki jako przedmiot prac doktorskich w wybranych krajach świata, [w:] W. Kurek, M. Mika (red.), *Studia nad turystyką. Tradycje, stan obecny i perspektywy badawcze*, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ, Kraków, s. 129–143.
- Dziegieć E., Liszewski S., 2002, Rozwój badań geografii turystyki w Polsce w XX wieku, *Turyzm*, 12, 2: 33–49.
- Gadzojanis A., 1977, Metody dendrytu w regionalizacji geograficznej dla potrzeb turystyki, *Acta Universitatis Wratislaviensis*, 356, *Studia Geograficzne*, 26.
- Jackowski A., 1974, Rozwój geografii turystyki w Polsce, *Prace Geograficzne*, 38, *Zeszyty Naukowe UJ*, 379: 21–49.
- Jackowski A., 2010, Wkład nauk geograficznych w rozwój wiedzy o turystyce w Polsce, *Turyzm*, 20, 2: 5–36.
- Jackowski A., Warszńska J. (red.), 1981, Problemy badawcze geografii turystyki w Polsce w latach 1970–1973, *Prace Geograficzne*, 54, *Prace Instytutu Geograficznego UJ*, 76: 1–156.
- Kowalczyk A., 2000, *Geografia turystyki*, PWN, Warszawa.
- Kowalczyk A., 2007, Problemy badawcze we współczesnej geografii turystyki. Ich odzwierciedlenie w kierunkach badań ośrodka warszawskiego, [w:] W. Kurek, M. Mika (red.), *Studia nad turystyką. Tradycje, stan obecny i perspektywy badawcze*, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ, Kraków, s. 101–113.
- Kowalczyk A., 2014, Przeszłość, teraźniejszość i przyszłość badań geograficznych nad turystyką. Osobiste refleksje metodologiczno-metodyczne dotyczące badań prowadzonych w Polsce, *Warsztaty z Geografii Turystyki*, 5: 19–38. Łódź.
- Kruczek Z., 2007, Dorobek Akademii Wychowania Fizycznego im. Bronisława Czecha w Krakowie w zakresie geografii turystyki, [w:] W. Kurek, M. Mika (red.), *Studia nad turystyką. Tradycje, stan obecny i perspektywy badawcze*, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ, Kraków, s. 121–128.
- Kurek W., 2003, Wybrane problemy badawcze geografii turystyki, [w:] G. Gołembski (red.), *Kierunki rozwoju badań naukowych w turystyce*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa, s. 123–129.
- Liszewski S., 1987, Główne kierunki badań geograficznych nad turystyką w Polsce w ostatnim dziesięcioleciu, *Zeszyty Naukowe AWF w Krakowie*, 54: 243–270.
- Liszewski S., 2003, Wkład geografii w rozwój turystyki w Polsce, [w:] G. Gołembski (red.), *Kierunki rozwoju badań naukowych w turystyce*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa, s. 111–121.
- Liszewski S., 2005, Badania geograficzne nad turystyką w Polsce i na świecie, [w:] R. Wiński, A. Alejski (red.), *Turystyka w badaniach naukowych*, Kraków–Rzeszów.
- Liszewski S., 2007, Geografia turystyki w Polsce i jej wkład w rozwój nauk o turystyce, [w:] W. Kurek, M. Mika (red.), *Studia nad turystyką. Tradycje, stan obecny i perspektywy badawcze*, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ, Kraków, s. 61–76.
- Liszewski S., 2013, Stan i kierunki badań nad turystyką w łódzkim ośrodku akademickim, [w:] L. Butowski (red.), *Badania naukowe w turystyce – stan i perspektywy rozwoju*, Instytut Turystyki, Warszawa, s. 115–140.
- Mileska M.J., 1963, Regiony turystyczne Polski. Stan obecny i potencjalne warunki rozwoju, *Prace Geograficzne*, 43. Warszawa.

- Paradowska E., 1992, Spis publikacji zawartych w serii wydawniczej „Acta Universitatis Lodzianis – Turyzm” (lata 1985–1990), *Turyzm*, 2, 2: 117–121.
- Paradowska E., 2000, Zawartość czasopisma „Turyzm” w latach 1991–2000, *Turyzm*, 10, 2: 99–114.
- Paradowska E., 2012, Zawartość czasopisma „Turyzm/Tourism” w latach 2001–2010, *Turyzm*, 22, 2: 51–56.
- Styperek J., 2002, *Linearne systemy penetracji rekreacyjnej*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Świeca A., Brzezińska-Wójcik T., 2013, Metodyczne i teoretyczne aspekty w badaniach nad turystyką w geograficznym ośrodku lubelskim, [w:] L. Butowski (red.), *Badania naukowe w turystyce – stan i perspektywy rozwoju*, Instytut Turystyki, Warszawa, s. 153–174.
- Warszyńska J., 1984, Geography of Tourism in Poland, *Geojurnal*, 9, 1: 69–70.
- Warszyńska J., 1999, Główne problemy badawcze geografii turystyki, *Turyzm*, 9, 1: 3–50.
- Warszyńska J., Kurek W., 2007, Dorobek i aktualne problemy badawcze w zakresie turystyki w Instytucie Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ, [w:] W. Kurek, M. Mika (red.), *Studia nad turystyką. Tradycje, stan obecny i perspektywy badawcze*, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ, Kraków, s. 77–90.
- Wyrzykowski J., 2007, Dorobek naukowy i planistyczny ośrodka wrocławskiego w zakresie turystyki, [w:] W. Kurek, M. Mika (red.), *Studia nad turystyką. Tradycje, stan obecny i perspektywy badawcze*, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ, Kraków, s. 91–100.
- Wyrzykowski J., 2013, Dorobek naukowo-badawczy ośrodka wrocławskiego w zakresie turystyki, [w:] L. Butowski (red.), *Badania naukowe w turystyce – stan i perspektywy rozwoju*, Instytut Turystyki, Warszawa, s. 175–185.

Prace habilitacyjne

- Drzewiecki M., 1992, *Wiejska przestrzeń rekreacyjna*, Instytut Turystyki, Warszawa.
- Durydiwka M., 2012, *Czynniki rozwoju i zróżnicowania funkcji turystycznej na obszarach wiejskich w Polsce*, Uniwersytet Warszawski, Instytut Geografii i Studiów Regionalnych, Warszawa.
- Dziegieć E., 1995, Urbanizacja turystyczna terenów wiejskich w Polsce, *Turyzm*, 5, 1.
- Groch J., 1991, Badania diagnostyczne uzdrowisk polskich z zastosowaniem metod wielowymiarowej analizy porównawczej, *Rozprawy Habilitacyjne*, 220, Uniwersytet Jagielloński, Kraków.
- Iwicki S., 1998, Turystyka w zrównoważonym rozwoju obszarów pojeziernych, *Rozprawy*, 87, Akademia Techniczno-Rolnicza im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich w Bydgoszczy, Bydgoszcz.
- Jackowski A., 1981, Typologia funkcjonalna miejscowości turystycznych (na przykładzie województwa nowosądeckiego), *Rozprawy Habilitacyjne*, 53, Uniwersytet Jagielloński, Kraków.
- Kowalczyk A., 1992, *Badanie postrzegania krajobrazu multisensorycznego – podstawa kształtowania obszarów rekreacyjnych*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Bydgoszczy, Bydgoszcz.
- Kowalczyk A., 1994, *Geograficzno-społeczne problemy zjawiska drugich domów*, Wyd. Uniwersytet Warszawski, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Warszawa.
- Krzyszowska-Kostrowicka A., 1980, Terytorialny system rekreacyjny. Analiza struktury i charakter powiązań, *Prace Geograficzne IGiPZ PAN*, 138, Warszawa.
- Kurek W., 1990, Wpływ turystyki na przemiany społeczno-ekonomiczne obszarów wiejskich Polskich Karpat, *Rozprawy Habilitacyjne*, 194, Uniwersytet Jagielloński, Kraków.

- Matczak A., 1992, Model badań ruchu turystycznego. Studium metodologiczne, *Acta Universitatis Lodzianis*, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Mika M., 2014, *Założenia i determinanty podtrzymywalności lokalnego rozwoju turystyki*, Uniwersytet Jagielloński, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej, Kraków.
- Pietrzak M., 1998, *Syntezy krajobrazowe. Założenia, problemy, zastosowanie*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Pirożnik J., 1992, *Spoleczno-geograficzne tendencje rozwoju i przestrzennej organizacji zagospodarowania turystycznego (na przykładzie ZSRR w latach 1976–1990)*, Uniwersytet Śląski, Wydział Nauk o Ziemi, Sosnowiec.
- Potocki J., 2009, *Funkcje turystyki w kształtowaniu transgranicznego regionu górskiego Sudetów*, Wrocławskie Towarzystwo Naukowe, Wrocław.
- Rogalewski O., 1972, *Podstawy gospodarki przestrzennej w turystyce*, SGPiS, Warszawa.
- Sołowiej D., 1993, *Weryfikacja ocen integralnych atrakcyjności środowiska przyrodniczego człowieka w wybranych systemach rekreacyjnych*, Wyd. Naukowe UAM, Seria Geograficzna, 53, Poznań.
- Szwichtenberg A., 1991, *Stymulatory i bariery rozwoju funkcji turystycznej w polskiej strefie nadbałtyckiej*, Koszaliński Ośrodek Naukowo-Badawczy, Koszalin.
- Tanaś S., 2013, *Tanatoturystyka. Od przestrzeni śmierci do przestrzeni turystycznej*, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Warszyńska J., 1974, Ocena zasobów środowiska naturalnego dla potrzeb turystyki (na przykładzie województwa krakowskiego), *Zeszyty Naukowe UJ, Prace Geograficzne*, 36, Kraków.
- Widawski K., 2011, Wybrane elementy dziedzictwa kulturowego środowiska wiejskiego – ich wykorzystanie w turystyce na przykładzie Hiszpanii i Polski, *Rozprawy Naukowe Instytutu Geografii i Rozwoju Regionalnego*, 17, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław.
- Więckowski M., 2010, Turystyka na obszarach przygranicznych Polski, *Prace Geograficzne*, 224, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa.
- Włodarczyk B., 2009, Przestrzeń turystyczna. Istota, koncepcje, determinanty rozwoju, *Rozprawy Habilitacyjne Uniwersytetu Łódzkiego*, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Wojciechowska J., 2009, Procesy i uwarunkowania rozwoju agroturystyki w Polsce, *Rozprawy Habilitacyjne Uniwersytetu Łódzkiego*, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Wojciechowski K., 1986, *Problemy percepcji i oceny estetycznej krajobrazu*, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Wyrzykowski J., 1986, Geograficzne uwarunkowania rozwoju urlopowej turystyki wypoczynkowej w Polsce, *Acta Universitatis Wratislaviensis*, 935, *Studia Geograficzne*, XLIV.
- Zajadacz A., 2012, *Turystyka osób niesłyszących – ujęcie geograficzne*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.

Summary

The development of geographical research on tourism in Poland in the light of the problems presented in doctoral and post-doctoral thesis, as well as articles published in the “Turyzm” scientific journal in 1985–2014

The aim of the work was to identify and then evaluate the directions of research on tourism conducted in Poland by geographers (tourism geography). The source materials used to achieve this aim included doctoral and post-doctoral theses (68 and 29, respectively), as well as scientific articles published in the “Turyzm” journal in 1985–2014 (245

articles). The collected empirical material, enriched with a literature review, was arbitrarily divided into nine main thematic groups, which the author believes to represent the main directions in tourism geography studies. The percentage of the works by thematic groups became the basis for establishing the predominant directions in tourism geography studies. The dominant theme of the doctoral thesis was the study of tourism space. The post-doctoral theses are mostly theoretical and methodical, and the topics of the articles are very diverse, with a small addition of research on tourism space and theoretical issues.

The dynamic analysis of the research themes showed a decline in the interest in tourism traffic and broadly understood natural environment in tourism, as well as an increase in the popularity of the themes concerning tourism space and cultural tourism.

Key words: tourism geography, thematic group of works, directions in tourism geography research

Stanisław Liszewski
Instytut Geografii Miast i Turyzmu
Uniwersytet Łódzki
miastur@geo.uni.lodz.pl

Teresa Brzezińska-Wójcik, Marta J. Józwick, Andrzej Świeca

Geografia turystyki oraz turystyka i rekreacja w lubelskim ośrodku geograficznym

Na tle zarysu historycznego geografii na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie zaprezentowano historię i kierunki badań w zakresie geografii turystyki oraz turystyki i rekreacji w odniesieniu do cyklu kształcenia. Opracowanie ma na celu pokazanie ewolucji i wielowątkowości problematyki badawczej oraz działalności dydaktycznej pracowników Zakładu Geografii Regionalnej i Turystyki w latach 1956–2014. Podstawową metodę badawczą stanowiła kwerenda treści artykułów naukowych oraz opracowań i materiałów archiwalnych (prace dyplomowe), zgromadzonych w lubelskim ośrodku geograficznym. W problematyce badawczej uwagę skupiano na działalności edukacyjnej i naukowej w zakresie geografii turystyki oraz turystyki i rekreacji. Przedmiotem zainteresowania była głównie przestrzeń geograficzna Lubelszczyzny pod kątem oceny uwarunkowań rozwoju turystyki. Podejmowano także problematykę zmian środowiska regionu lubelskiego pod wpływem użytkowania turystycznego i rekreacyjnego. Istotne znaczenie w badaniach miały przedsięwzięcia wynikające ze współpracy pracowników Zakładu Geografii Regionalnej i Turystyki z podmiotami zewnętrznymi (przedsiębiorstwami, stowarzyszeniami, jednostkami samorządowymi) na rzecz upowszechniania wyników badań naukowych i ich praktycznego zastosowania.

Słowa kluczowe: geografia turystyki, turystyka i rekreacja, przestrzeń geograficzna, Lubelszczyzna

Zarys historii lubelskiego ośrodka geograficznego

Historia studiów nad geografiami w Lublinie sięga 11 kwietnia 1945 r., kiedy to uchwałą Senatu Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej została powołana Katedra Geografii Ogólnej na Wydziale Przyrodniczym. Inicjatorem i organizatorem katedry, a później także Zespołu Katedr Geografii i Geologii był prof. dr hab. Adam Malicki (1907–1981), uczeń Eugeniusza Romera, wychowanek Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie. Z romerowskiej lwowskiej szkoły geografów wywodzili się także: Aniela Chałubińska, Jan Ernst, Alfred Jahn, Michał Janiszewski, Franciszek Uhorczak, Włodzimierz Zinkiewicz. Działalność tych profesorów wywarła duży wpływ na problematykę badań naukowych w ośrodku lubelskim.

Po reorganizacji Wydziału Przyrodniczego w październiku 1970 r. utworzono Instytut Nauk o Ziemi w ramach Wydziału Biologii i Nauk o Ziemi UMCS.

Geograficzny ośrodek lubelski w obecnym kształcie prawno-statutowym – Wydział Nauk o Ziemi i Gospodarki Przestrzennej – funkcjonuje od dnia 1 października 2011 r.

Aktualnie w skład wydziału wchodzi 15 jednostek organizacyjnych, w tym 11 zakładów, 2 pracownice i 1 terenowa stacja badawcza (na Roztoczu) oraz Biblioteka im. prof. A. Malickiego z czytelnią na 40 osób, jak również Składnica Map. Zespół geografów z Wydziału Nauk o Ziemi i Gospodarki Przestrzennej UMCS należy do większych w Polsce; pracuje tu 111 osób.

Zakład Geografii Regionalnej i Turyzmu do 1970 r. funkcjonował jako Katedra Geografii Regionalnej (utworzona w 1956 r.), następnie jako Zakład Geografii Regionalnej, a od roku 2008 – Zakład Geografii Regionalnej i Turyzmu. Aktualnie zespół kierowany przez prof. dr. hab. Andrzeja Świecę tworzą: profesorowie nadzwyczajni UMCS (dr hab. Jan Czechelewski i dr hab. Anna Dłużewska), adiunkci (dr hab. Teresa Brzezińska-Wójcik, dr hab. Ewa Skowronek, dr Renata Krukowska, dr Paweł Różański, dr Andrzej Tucki), asystenci (dr Waldemar Kociuba) oraz jeden pracownik naukowo-techniczny (mgr Marta J. Józwik).

Działalność edukacyjna w lubelskim ośrodku geograficznym

Aktualnie w lubelskim ośrodku geograficznym kształcenie odbywa się na trzech stopniach. Na pierwszym stopniu studenci realizują cztery kierunki studiów: geografia, turystyka i rekreacja, gospodarka przestrzenna oraz geoinformatyka; na drugim – dwa: geografia oraz turystyka i rekreacja; na trzecim – jeden: geografia.

Geografia jako kierunek studiów należy do grupy najstarszych w UMCS – funkcjonuje od 1945 r. Obecnie na tym kierunku kształcenie studentów odbywa się na poziomie licencjackich studiów stacjonarnych w ramach czterech specjalności: geomonitoring z ekofizjografią, kartografia i geoinformacja oraz organizacja przestrzeni społeczno-ekonomicznej. Na drugim stopniu kształcenia studenci wybierają spośród pięciu specjalności: kartografia i geoinformacja, klimatologia i gospodarka wodna, planowanie przestrzenne, rozwój regionalny oraz zarządzanie środowiskiem.

Na studiach geograficznych w roku akademickim 2003/2004 uruchomiono specjalizację z geografii turystyki w ramach specjalności geografia fizyczna. Ostatni nabór na tę specjalizację odbył się w roku akademickim 2006/2007.

Kształcenie na kierunku turystyka i rekreacja rozpoczęto w roku akademickim 2008/2009, jeszcze w Instytucie Nauk o Ziemi. Wówczas na studiach licencjackich studenci wybierali jedną spośród dwóch specjalności: regionalna gospodarka turystyczna oraz organizacja i obsługa ruchu turystycznego, i podobnie na drugim stopniu spośród dwóch: gospodarowanie zasobami turystycznymi oraz organizacja i obsługa ruchu turystycznego. W roku akademickim 2011/2012 zaproponowano jeszcze jedną specjalność na studiach zarówno pierwszego, jak i drugiego stopnia – rekreację ruchową i zdrowotną, przygotowaną wspólnie

z pracownikami Centrum Kultury Fizycznej UMCS. Aktualnie, tzn. od roku akademickiego 2012/2013 po reformie programu studiów, trzyletnie studia licencjackie mają w ofercie pięć specjalności: ekoturystykę i gospodarowanie zasobami turystycznymi o profilu ogólnoakademickim, hotelarstwo, organizację i obsługę ruchu turystycznego oraz rekreację ruchową i zdrowotną o profilu praktycznym. Na drugim stopniu studenci mają możliwość wyboru spośród czterech specjalności: geoturystyka, planowanie i zarządzanie w turystyce i rekreacji oraz turystyka zdrowotna o profilu ogólnoakademickim jak również turystyka dzieci i młodzieży o profilu praktycznym. Nauczanie według dwustopniowego programu prowadzą głównie pracownicy Wydziału Nauk o Ziemi i Gospodarki Przestrzennej UMCS oraz Centrum Kultury Fizycznej UMCS.

Od roku akademickiego 2012/2013 uruchomiono licencjackie studia inżynierskie w zakresie gospodarki przestrzennej. W ramach programu studenci mogą wybierać spośród trzech specjalności: architektura krajobrazu, planowanie przestrzenne, zarządzanie i restrukturyzacja przestrzeni. Najmłodszym kierunkiem jest geoinformatyka uruchomiona w roku akademickim 2013/2014 – studia licencjackie bez wyboru specjalności. W roku akademickim 2015/2016 mają zostać uruchomione studia licencjackie na kierunku *tourism management* prowadzone w języku angielskim oraz studia magisterskie na kierunku *gospodarka przestrzenna*.

Aktualnie na wszystkich kierunkach pierwszego i drugiego stopnia studiuje około 1100 studentów, w tym 105 obcokrajowców (z Ukrainy – 87, Białorusi – 12, Rosji – 3, Chin – 2 oraz Kazachstanu – 1).

Na trzecim stopniu kształcenia prowadzone są od roku 2001 prace doktorskie, które dotyczą takich dziedzin, jak: geografia fizyczna, geografia społeczno-ekonomiczna, gleboznawstwo, ochrona środowiska, kartografia i geografia turystyki. Prace realizowane są w systemie studiów stacjonarnych oraz niestacjonarnych. Obecnie na wydziale studiuje 34 doktorantów.

Do wszystkich form i trybów kształcenia włączają się pracownicy Zakładu Geografii Regionalnej i Turystyki. Przygotowali program kształcenia dla specjalności geografia turystyki, który w latach 2003–2009 obejmował m.in.: historię, przedmiot i zakres badań geografii turystyki; metody badań w geografii turystyki; geografii turystyczną Polski z elementami krajoznawstwa; produkt turystyczny – podstawy poznawania i kreowania; regiony turystyczne świata; zagospodarowanie rekreacyjno-turystyczne.

Pracownicy zakładu przygotowali również program kształcenia dla kierunku turystyka i rekreacja, co było związane z podejmowaną wcześniej problematyką badawczą w tym zakresie oraz z zapotrzebowaniem rynku.

Obecnie, po nowelizacji ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym, pracownicy Zakładu Geografii Regionalnej i Turystyki realizują zajęcia na studiach licencjackich (I°) w modułach obowiązkowych (podstawy turystyki i rekreacji, geografia turystyczna, kultura fizyczna, ekonomiczne i prawne podstawy działalności turystycznej i rekreacyjnej, zagospodarowanie turystyczne i rekreacyjne, metody badawcze w turystyce i rekreacji, targi turystyczne oraz ćwiczenia terenowe). W ramach specjalności organizacja i obsługa ruchu turystycznego prowadzą zajęcia

w modułach: organizacja i działalność biura turystycznego, usługi turystyczne, obsługa turystów. W ramach specjalności rekreacja ruchowa i zdrowotna studenci mają zajęcia w modułach: biomedyczne i psychofizyczne podstawy rekreacji, programowanie i organizacja rekreacji, teoria i metodyka pływania rekreacyjnego z elementami ratownictwa wodnego, letni obóz rekreacyjny, zimowy obóz rekreacyjny, gry i zabawy rekreacyjne, przygotowanie pracy dyplomowej. W ramach specjalności hotelarstwo prowadzą zajęcia w modułach: rynek hotelarski w Polsce i na świecie, usługi podstawowe i dodatkowe w hotelarstwie, organizacja przedsiębiorstwa hotelowego, podstawy wiedzy o żywieniu, zadania i techniki pracy gastronomii hotelowej, systemy informatyczne w hotelarstwie, zarządzanie przedsiębiorstwem hotelowym, marketing w hotelarstwie, przygotowanie pracy dyplomowej. W ramach specjalności gospodarowanie zasobami turystycznymi odbywają się zajęcia w module analiza i funkcjonowanie rynku turystycznego.

Na dwuletnich studiach magisterskich (II°) pracownicy Zakładu Geografii Regionalnej i Turyzmu obciążeni są zajęciami w ramach modułów obligatoryjnych (polityka i gospodarka turystyczna; produkt, zarządzanie i marketing w turystyce i rekreacji; czas wolny, zdrowie, rekreacja; metody i techniki badawcze w turystyce i rekreacji; potencjalne i funkcjonalne regiony turystyczne). Dla studentów specjalności planowanie i zarządzanie w turystyce i rekreacji prowadzą zajęcia w modułach: strategię rozwoju turystyki i rekreacji, przygotowanie pracy magisterskiej. Studenci specjalności turystyka zdrowotna oraz turystyka dzieci i młodzieży mają zajęcia w module przygotowanie pracy magisterskiej.

Pracownicy zakładu prowadzą również seminaria specjalnościowe na czteroletnich studiach doktoranckich (III°). Obecnie pod opieką samodzielnych pracowników zakładu jest ośmioro doktorantów.

Z myślą o studentach Wydziału Humanistycznego UMCS pracownicy Zakładu przygotowali program i realizowali zajęcia na specjalności organizacja i funkcjonowanie turystyki w regionie w ramach projektu nr POKL.04.01.01-00-362/10 – *UMCS dla rynku pracy i gospodarki opartej na wiedzy* – współfinansowanego ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego (na lata 2010–2015), a także projektu 2012-1-PL1-LEO04-281211 w ramach programu *Uczenie się przez całe życie*, podprogramu *LEONARDO DA VINCI*, akcji *Leonardo da Vinci projekty partnerskie – Wyzwania w edukacji hotelarstwa i turystyki* (Challenges in Hospitality and Tourism Education).

Pracownicy zakładu aktywnie włączyli się również w organizację międzywydziałowych studiów podyplomowych zarządzanie w turystyce.

Prowadzili ponadto zajęcia w ramach projektu *Na szlaku kariery. Przygotowanie do pracy w branży turystycznej*, realizowanego przez Lubelską Regionalną Organizację Turystyczną za środków Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki, priorytetu VI *Rynek pracy otwarty dla wszystkich* (2010–2012).

Działalność naukowo-badawcza w zakresie geografii turystyki oraz turystyki i rekreacji

Na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie inicjatorem problematyki badawczej z zakresu geografii turystyki był prof. Tadeusz Wilgat, przedwojenny pracownik Studium Turystyki Uniwersytetu Jagiellońskiego. Z punktu widzenia badań geograficzno-turystycznych, bardzo istotne były opracowania profesora, w których analizował zagadnienie przygotowania do rekreacji Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego (Wilgat red. 1963), będącego przedmiotem wycieczek geograficznych (Wilgat 1956). Prof. Tadeusz Wilgat analizował także kwestię strefy wypoczynkowej miasta Lublina w promieniu około 50 km (Wilgat 1962), jak również możliwości rozwoju turystyki na Płaskowyżu Nałęczowskim i Roztoczu (Wilgat 1971). Na uwagę zasługuje opracowany w latach 60. XX w. *Projekt inwentaryzacji wybranych szlaków turystycznych Polski południowo-wschodniej* (Anasiewicz i in. 1967). W lubelskim ośrodku geograficznym podejmowano również zagadnienia uwarunkowań rozwoju różnych form turystyki w regionie (Nowacka 1984) oraz przygotowywano prace o charakterze informacyjnym i popularnonaukowym (Wojciechowski 1976, 1992, Nowosad 1989). Istotne znaczenie w wyżej wymienionych opracowaniach miały załączniki kartograficzne, na których wyodrębniono obszary o korzystnych warunkach dla turystyki i rekreacji.

Działalność naukowo-badawcza w Zakładzie Geografii Regionalnej i Turystyki koncentrowała się głównie na problematyce regionalnej. Z jednej strony obejmowała zagadnienia geologiczno-geomorfologiczne i ochrony środowiska, a z drugiej – geografie kulturową i geografie turystyki (od ok. 2000 r.) oraz turystykę i rekreację (od ok. 2006 r.). Wyniki studiów nad charakterem i natężeniem współczesnych przeobrażeń środowiska przyrodniczego, a także nad analizą zmian środowiska geograficznego w ujęciu historycznym oraz przyrodniczymi i kulturowymi uwarunkowaniami rozwoju turystyki, były prezentowane na konferencjach naukowych oraz publikowane w artykułach naukowych. Zespół pracowników Zakładu Geografii Regionalnej i Turystyki był organizatorem i/lub współorganizatorem kilku konferencji o tematyce turystycznej.

W latach 2000–2011, w ramach głównego problemu badań statutowych Instytutu Nauk o Ziemi – *Ewolucja środowiska geograficznego Polski południowo-wschodniej* – w Zakładzie Geografii Regionalnej i Turystyki realizowano między innymi temat *Ocena warunków rozwoju turystyki i zmian środowiska geograficznego Lubelszczyzny pod wpływem użytkowania turystycznego i rekreacyjnego*, w ramach którego przeanalizowano: elementy środowiska geograficznego dla różnych form użytkowania turystycznego (Krukowska, Świeca 2008); uwarunkowania przyrodnicze i społeczno-ekonomiczne w rozwoju turystyki (Tucki, Świeca 2008, Brzezińska-Wójcik i in. 2009a); rolę turystyki w rozwoju miejscowości, regionu (Brzezińska-Wójcik, Skowronek 2009, Kociuba, Kociuba 2009, Świeca, Brzezińska-Wójcik 2009). Szczegółowe wykazy prac zawierają opracowania Świecy i Brzezińskiej-Wójcik (2010, 2013a, b).

W latach 2011–2012 temat *Ocena warunków rozwoju turystyki i zmian środowiska geograficznego Lubelszczyzny pod wpływem użytkowania turystycznego i re-*

kreacyjnego realizowano w ramach badań statutowych Wydziału Nauk o Ziemi i Gospodarki Przestrzennej mieszczących się w nurcie: **Przyrodnicze, społeczne, historyczne i gospodarcze uwarunkowania rozwoju obszarów problemowych**. Kontynuowano studia nad: wykorzystaniem istniejącego potencjału gospodarczego, społecznego, przyrodniczego i kulturowego Lubelszczyzny w aspekcie wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich (Krukowska 2011, Skowronek 2011, Skowronek i in. 2011b); działalnością lokalnych organizacji na rzecz rozwoju turystyki na wybranych obszarach Lubelszczyzny (Tucki i in. 2011); oceną percepcji przestrzeni turystycznej regionu lubelskiego na przykładzie Lublina (Świeca, Brzezińska-Wójcik 2011a, b, Skowronek i in. 2011a, Świeca i in. 2011). Przeanalizowano: możliwości turystycznego wykorzystania zasobów przyrodniczych i kulturowych w regionie lubelskim (Brzezińska-Wójcik, Świeca 2011a); zróżnicowanie przestrzenne i poziom rozwoju bazy noclegowej województwa lubelskiego (Tucki i in. 2012). W zakresie oceny potencjału oraz tworzenia produktów turystycznych oceniono warunki rozwoju turystyki w wybranych regionach wschodniej Polski (Brzezińska-Wójcik, Świeca 2011b, 2011c) oraz przeanalizowano możliwości wykorzystania turystycznego zasobów geologicznych Roztocza (Brzezińska-Wójcik 2011); rozpoczęto studia dotyczące rozwoju oferty produktowej turystyki uzdrowskiej i kulturowej na poziomie lokalnym i regionalnym (Krukowska i in. 2012, Skowronek i in. 2012).

Od 2013 r. problematyka geografii turystyki i rekreacji jest realizowana w ramach badań statutowych Wydziału Nauk o Ziemi i Gospodarki Przestrzennej mieszczących się w nurcie: **Przyrodnicze, ekonomiczne i społeczne aspekty rozwoju turystyki i rekreacji**. Obejmują zagadnienia: aspekty teoretyczne i metodologiczne w badaniach nad turystyką i rekreacją (Świeca, Brzezińska-Wójcik 2013b, Brzezińska-Wójcik i in. 2014); krajobraz turystyczny – aspekty teoretyczne i metodologiczne (Skowronek i in. 2013); warunki rozwoju turystyki społecznej (Tucki, Skowronek 2012); charakter i natężenie ruchu turystycznego w wybranych obszarach chronionych Lubelszczyzny (Tucki 2012, Świeca i in. 2013c); współpraca w turystyce na poziomie lokalnym i regionalnym (Tucki, Świeca 2013); obszar recepcji turystycznej – uwarunkowania rozwoju, funkcjonowanie, zarządzanie – studia przypadku (Świeca i in. 2014).

Badania z zakresu geografii turystyki zaowocowały w ostatnich latach wypromowaniem pięciorga doktorów: dr Renaty Krukowskiej (2008) – *Uwarunkowania rozwoju i zróżnicowanie funkcji turystycznej Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego*, dr Andrzeja Tuckiego (2008) – *Potencjał turystyczny regionu lubelskiego i możliwości jego wykorzystania*, dr Małgorzaty Buczek-Kowalik (2009) – *Funkcjonowanie turystyki uzdrowskiej na obszarze transgranicznym Karpat w okresie transformacji ustrojowych*, dr Sławomira Kuli (2014) – *Percepcja i wykorzystanie wybranych elementów potencjału turystycznego województwa lubelskiego a rozwój produktu turystycznego*, dr Magdaleny Nowackiej (2014) – *Uwarunkowania rozwoju funkcji turystycznej na terenie gmin powiatu szydłowieckiego*.

Wymiar aplikacyjny badań w zakresie geografii turystyki oraz turystyki i rekreacji

Podjęte w Zakładzie Geografii Regionalnej i Turystyki badania nad walorami turystycznymi, zagospodarowaniem turystycznym oraz ekologicznymi i społeczno-ekonomicznymi skutkami rozwoju turystyki i rekreacji mają duże znaczenie aplikacyjne, szczególnie z punktu widzenia zadań związanych z tworzeniem koncepcji programowej przestrzennego rozwoju turystyki i rekreacji na obszarze wschodniej Polski. Ważnym nurtem działalności aplikacyjnej pracowników zakładu była odpowiedź na zainteresowanie gmin, które w rozwoju turystyki zaczęły upatrywać szansę na aktywizację gospodarczą swoich terenów. Nurt ten zaowocował m.in. przygotowaniem opracowania *Potencjały i uwarunkowania rozwoju funkcji turystycznych i rekreacyjnych w gminie Sosnowica* (Harasimiuk i in. 2007). Praca o charakterze ściśle aplikacyjnym polegała na pomocy lokalnym władzom samorządowym w uświadomieniu sobie i mieszkańcom potencjału turystycznego tkwiącego na obszarach ich działania oraz możliwości jego praktycznego uruchomienia.

Pracownicy Zakładu Geografii Regionalnej i Turystyki współpracują z jednostkami samorządowymi na rzecz upowszechniania wyników badań naukowych i ich praktycznego zastosowania. Uczestniczyli w projektach: *Kreowanie Marki Lublin* realizowanym przez Biuro Promocji Miasta Lublina (w latach 2004–2006); *Współpraca na rzecz promocji transgranicznego Centralnego Szlaku Rowerowego Roztocza KRAŚNIK-LWÓW* w ramach Programu Sąsiedztwa INTERREGIII A/TACIS CBC Polska–Białoruś–Ukraina (w roku 2006); *Poczucie tożsamości regionalnej mieszkańców Lubelszczyzny* współfinansowanym przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego (2007); *Szlak Geoturystyczny Roztocza Środkowego* – zrealizowany dla Urzędu Gminy Józefów (2011); *Geopark Kamienny Las na Roztoczu* – grant Ministerstwa Środowiska (2010–2011); *Potencjał turystyczny regionu lubelskiego* – wykonany w ramach projektu *Kapitał Intelktualny Lubelszczyzny 2010–2013*, współfinansowany ze środków EFS (2012); *Analiza możliwości rozwoju turystyki zdrowotnej w województwie lubelskim w kontekście zidentyfikowanej inteligentnej specjalizacji regionu w dziedzinie usług medycznych i prozdrowotnych* – ocena przygotowana na zlecenie Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubelskiego (Tucki, Hadzik 2013) oraz *Tourism, Wellbeing and Ecosystem Services (TObeWELL)* – międzynarodowy projekt ISCH COST Action IS 1204, realizowany w ramach Europejskiego Programu Współpracy w dziedzinie Badań Naukowo-Technicznych (2013–2016).

Efektami tej współpracy były następujące konferencje: *Turystyka aktywna i jej rozwój na Roztoczu – regionie pogranicza* oraz *Walory turystyczne Euroregionu Bug jako czynnik aktywizacji gospodarczej i integracji społeczno-kulturowej w zjednoczonej Europie* (2006); *Przyroda a turystyka we wschodniej Polsce* (2007); *Potencjał turystyczny czynnikiem rozwoju regionalnego* (2008); *Uwarunkowania rozwoju turystyki w skali regionalnej i lokalnej* oraz *Dni Trzech Kultur w Medycynie. Usługi i turystyka zdrowotna* (2014).

Pracownicy uczestniczyli też w stażach w ramach projektów *Nauka <=> Biznes* nr POKL.08.02.01-06-007/10 i *Nauka dla gospodarki* nr POKL.08.02.01-06-012/11-00, a ponadto w krajowych i zagranicznych wyjazdach studyjnych organizowanych przez LROT i LOT *Kraina Lessowych Wąwozów*.

Aktualnie pracownicy zakładu współpracują z Roztoczańskim Parkiem Narodowym w zakresie projektu *Studium uwarunkowań i analiza udostępniania Roztoczańskiego Parku Narodowego dla turystyki i edukacji oraz ocena jego wpływu na środowisko przyrodnicze i społeczne*, a także w przygotowaniu formalnej dokumentacji Rezerwatu Biosfery „Roztocze” i Transgranicznego Rezerwatu Biosfery „Roztocze” według formuły nominacyjnych Międzynarodowej Rady Koordynacyjnej UNESCO-MAB.

Działalność dydaktyczna w zakresie geografii turystyki oraz rekreacji

Studia, obejmujące zagadnienia z geografii turystyki, były również przedmiotem geograficznych prac magisterskich, które powstawały w lubelskim ośrodku, mimo braku specjalności z tego zakresu. Ich wykaz z lat 70. XX w. zawiera opracowanie pod redakcją Jackowskiego i Warszzyńskiej (1981). Zestawienie liczbowe geograficznych prac magisterskich, w których analizowano zagadnienia związane z geografiami turystyki od lat 80. XX w. do roku 2009, zawiera opracowanie Świecy i Brzezińskiej-Wójcik (2013b). Prace przygotowano głównie w zakładach: Hydrografii, Ochrony Środowiska, Kartografii oraz Geografii Regionalnej (i Turyzmu).

Większość prac magisterskich była powiązana z relatywnie małymi jednostkami terytorialnymi (gminami), zasługującymi na uwagę jako potencjalne obszary rekreacyjne. Aktualnie w większości spośród nich wykształcona jest funkcja turystyczno-rekreacyjna. W pracach analizowano cechy środowiska gmin w połączeniu ze szczegółową ewaluacją rekreacyjną tych obszarów. Proponowano także rozwiązania w zakresie zarządzania turystyką i rekreacją w odniesieniu do cech środowiskowych badanych jednostek. Analizowano również obszary rekreacyjne związane z jeziorami, dolinami rzecznyymi i lasami (Nowacka-Kisyńska 1996).

W pracach magisterskich podejmowano też problem waloryzacji rekreacyjnej: ówczesnych województw (białkopodlaskiego i chełmskiego); mezoregionów (Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego, Wzniesień Urzędowskich); kompleksów leśnych (Puszcza Kozienicka, Lasy Kozłowieckie, południowo-zachodnia część Lasów Parczewskich, Puszcza Solska); obszarów chronionych, głównie nadwiślańskich w granicach ówczesnego województwa lubelskiego oraz Krzczonowskiego Parku Krajobrazowego; wybranych fragmentów dolin rzecznych (górną i dolną Wieprz, dolina Bugu od Mielnika do Drohiczyńska). Waloryzację dla potrzeb rekreacji przeprowadzono również w zachodnim sektorze strefy podmiejskiej Lublina, prowadzącym w stronę Nałęczowa i Kazimierskiego Parku Krajobrazowego.

W wielu pracach magisterskich omawiano stan zagospodarowania i użytkowania turystycznego oraz zmiany środowiska spowodowane wykorzystaniem rekreacyjnym, zwłaszcza okolic jezior Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego, jezior Firlej i Kunów, jak również Zalewu Zembrzyckiego, od dawna użytkowanych rekreacyjnie.

Oceniono także zasoby lotniskowe miejscowości (Męcierz, Zwierzyniec i Krasnobród) oraz miejsc wypoczynku codziennego i świątecznego mieszkańców wybranych miast regionu lubelskiego (Chełm, Kraśnik, Lublin, Puławy, Siedlce, Świdnik, Zamość) na drodze badań terenowych i ankietowych.

W innych pracach przeanalizowano, na podstawie danych urzędowych i własnych obserwacji, ruch turystyczny w Kazimierskim Parku Krajobrazowym, Roztoczańskim Parku Narodowym i na Pojezierzu Łęczyńsko-Włodawskim.

W tym okresie duże znaczenie aplikacyjne miały mapy turystyczne oraz studia nad ruchem turystycznym, opracowywane w ramach specjalności kartografia.

W Zakładzie Geografii Regionalnej i Turystyki od 2000 r. wykonanych zostało 136 prac magisterskich, podejmujących początkowo problematykę z zakresu geografii turystyki, a wraz z uruchomieniem kierunku turystyka i rekreacja, również z tego zakresu (tab. 1). Analizie poddano atrakcyjność turystyczną miast Lubelszczyzny (Lublin) oraz potencjał turystyczny jednostek administracyjnych regionu lubelskiego (gminy: Cyców, Dorohusk, Dubienka, Firlej, Garbów, Hańsk, Jabłonna, Karczmiska, Kock, Krzczonów, Ludwin, Milejów, Nałęczów, Piaski, Rybczewice, Serniki, Sosnowica, Spiczyn, Stary Brus, Szastarka, Trawniki, Urszulin, Wil-

Tabela 1. Zestawienie prac licencjackich oraz prac magisterskich związanych z geografiami turystyki oraz turystyką i rekreacją wykonanych w Zakładzie Geografii Regionalnej (i Turystyki) w latach 2000–2014

Rok	Prace licencjackie							Prace magisterskie		
	T. Brzezińska-Wójcik	Z. Borkowski	E. Skowronek	R. Krukowska	J. Czezelewski	P. Różański	A. Tucki	A. Świeca	J. Czezelewski	A. Dłużewska
2000		6								
2001	9		8					4		
2002	9		7							
2003	5		7					10		
2004	5		1					5		
2005								6		
2006								7		
2007								8		
2008								8		
2009								9		
2010								12		
2011	9			8				19		
2012					16			10	2	
2013						5		10	10	5
2014						1	6	11		
Razem	37	6	23	8	16	6	6	119	12	5

Źródło: opracowanie własne.

ków, Wojciechów, Wysokie, Zakrzówek, Żółkiewka), jak też niektórych obszarów chronionych w Polsce (Kozienicki Park Krajobrazowy, Roztoczański Park Narodowy). Przedmiotem studiów w ramach prac magisterskich były także: wybrane elementy zagospodarowania turystycznego Lubelszczyzny, w tym miast (baza noclegowa i towarzysząca oraz jej wykorzystanie na obszarze Lublina), gmin (Zwierzyniec), szlaków turystycznych (Lubelski Szlak Rezydencji Magnackich), obszarów chronionych (Park Krajobrazowy Pojezierze Łęczyńskie, Roztoczański Park Narodowy). W podejmowanych tematach prac magisterskich znalazły się różne rodzaje turystyki, w tym: wypoczynkowo-rekreacyjna w mieście (na przykładzie Lublina) czy na obszarach chronionych (Kozłowiecki Park Krajobrazowy), specjalistyczno-edukacyjna na obszarach chronionych (na przykładzie Poleskiego Parku Narodowego oraz Roztoczańskiego Parku Narodowego). Analizowano także wpływ turystyki na stan środowiska geograficznego (na przykładzie infrastruktury narciarskiej na trasach zjazdowych Lubelszczyzny – Bobliwo, Celejów, Chrzanów, Jacnia, Krasnobród, Parchatka, Rąblów).

W ramach specjalności rekreacja ruchowa i zdrowotna przedmiotem studiów były: stopień wykorzystania infrastruktury sportowo-rekreacyjnej dla potrzeb rekreacji ruchowej (w miastach: Lublin, Janów Lubelski, Puławy oraz w powiecie chełmskim) lub różnych form turystyki aktywnej (rowerowej) w Chełmie; analiza stopnia zainteresowania rekreacją fizyczną oraz aktywnością ruchową (m.in. aerobik, bieganie lekkoatletyczne, fitness, kolarstwo, taniec, windsurfing) w miejscowościach województwa lubelskiego (Lublin, Parczew) oraz innych obszarów Polski – miast (Ostrowiec Świętokrzyski, Tarnobrzeg) i regionów (Półwysep Helski); ocena sprawności fizycznej uczniów (m.in. w Lubartowie, Ludwinie) także w kontekście sposobu żywienia; ocena rekreacji weekendowej jako oferty wolnoczasowej studentów lubelskich uczelni (UMCS, Uniwersytet Przyrodniczy). Przeanalizowano też stan i wykorzystanie obiektów SPA i Wellnes w wybranych miastach (Lublin, Nałęczów) oraz oddziaływanie hipoterapii i jazdy konnej na dzieci i młodzież (na przykładzie Klubu Jeździeckiego w Jastkowicach), jak również oceniono wpływ marketingu turystycznego na charakter ruchu turystycznego (np. w Kazimierzu Dolnym) oraz na turystyczny wizerunek miasta (np. Lublina).

W Zakładzie Geografii Regionalnej i Turyzmu wykonano łącznie 101 prac licencjackich, podejmujących początkowo problematykę z geografii turystyki, a wraz z uruchomieniem kierunku turystyka i rekreacja również z tego zakresu (tab. 1). Problematyka prac w ramach specjalności organizacja i obsługa ruchu turystycznego dotyczyła wybranych zagadnień (stan i możliwości rozwoju różnych form turystyki – m.in. festiwalowej i konnej oraz ruchu turystycznego w wybranych obiektach związanych z II wojną światową) odnoszących się do województwa lubelskiego (Brzezińska-Wójcik, Baranowska 2012, Pioś i in. 2014). Inne zaś zagadnienia (zasoby turystyczne, turystyka weekendowa, turystyka kulturowa, turystyka kajakowa, rola ofert w rozwoju turystyki i rekreacji) analizowano w odniesieniu do mezoregionów (Roztocze), niewielkich jego części (odpowiednio: gminy Strzyżewice, Wola Uhruska; miasto Lublin; miasta i gminy: Kazimierz Dolny, Zwierzyniec oraz powiaty: opolski, włodawski) lub obiektów (Muzeum Jana Kochanowskiego w Czarnolesie, Muzeum Zamoyskich w Kozłowie). Rozpatry-

wano też oferty wybranych biur podróży w kontekście rozwoju różnych form turystyki (na Lubelszczyźnie i w Lublinie), oceniano rolę portali społecznościowych w rozwoju ruchu turystycznego (na podstawie portalu CouchSurfing), a także kuchnię regionalną Lubelszczyzny i pozostałości kultury żydowskiej w Lublinie jako podstawę kreowania oferty turystycznej. Analizowano również zasoby turystyczno-rekreacyjne wybranych obszarów Polski (gmina Biskupiec w województwie warmińsko-mazurskim, powiat wieluński), Europy (Sewilla, wyspa Kos oraz Bośnia i Hercegowina) i Afryki (Egipt).

W ramach specjalności rekreacja ruchowa i zdrowotna przedmiotem studiów był stopień wykorzystania bazy rekreacyjno-sportowej przez młodzież (w Bełżyczach, Świdniku, Zamościu), analiza poziomu zainteresowania rekreacją fizyczną oraz aktywnością ruchową (m.in. fitness, sztuka przetrwania, różne formy tańca) studentów UMCS w Lublinie i AWF w Białej Podlaskiej, zawodników sekcji pływackiej AZS UMCS, młodzieży gimnazjalnej, młodzieży licealnej oraz dzieci w czasie wolnym. Przeanalizowano także stopień przygotowania baz narciarskich pod kątem bezpieczeństwa osób wypoczywających (na przykładzie wybranych stoków narciarskich w województwie lubelskim) oraz oceniono przydatność turystyczno-rekreacyjną wybranych akwenów Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego w zakresie ich przydatności do turystyki wodnej.

Zdecydowana większość prac została wykonana na podstawie samodzielnych badań terenowych.

Podsumowując, pracownicy Zakładu Geografii Regionalnej i Turystyki byli opiekunami prac dyplomowych wykonywanych od roku akademickiego 2003/2004 w ramach specjalności geografia turystyki (na kierunku geografia). Seminarium magisterskie odbywało się pod kierunkiem prof. dr. hab. Andrzeja Świecy. Od roku akademickiego 2008/2009, wraz z uruchomieniem kierunku turystyka i rekreacja, pracownicy zakładu prowadzili prace licencjackie i magisterskie w ramach specjalności organizacja i obsługa ruchu turystycznego. Po roku 2011 prace licencjackie prowadzono także na specjalności rekreacja ruchowa i zdrowotna. Od roku akademickiego 2012/2013 na studiach pierwszego stopnia pracownicy prowadzą prace dyplomowe na specjalnościach: hotelarstwo, organizacja i obsługa ruchu turystycznego oraz rekreacja ruchowa i zdrowotna, zaś na drugim stopniu kształcenia na specjalności planowanie i zarządzanie w turystyce i rekreacji, a od roku akademickiego 2014/2015 również na specjalnościach: turystyka zdrowotna oraz turystyka dzieci i młodzieży.

Zakończenie

W lubelskim ośrodku geograficznym działalność edukacyjna i naukowa w zakresie geografii turystyki prowadzona jest od 1956 r. Obejmuje ona: rozpoznanie i waloryzację zasobów przyrodniczych dla rozwoju rekreacji na wybranych obszarach; ocenę zasobów lotniskowych wybranych miejsc i miejscowości; analizę ruchu turystycznego w najintensywniej użytkowanych turystycznie obszarach Lubelszczyzny.

W Zakładzie Geografii Regionalnej i Turyzmu działalność edukacyjna i badania naukowe w zakresie geografii turystyki realizowane są od około 2000 r. Od 2008 podejmowane są także zagadnienia z zakresu turystyki i rekreacji w ramach przygotowania kadry do obsługi rynku usług turystyczno-rekreacyjnych. Było to związane z uruchomieniem w ówczesnym Instytucie Nauk o Ziemi kierunku turystyka i rekreacja, przygotowanego przez pracowników zakładu. Działalność naukowo-dydaktyczna doprowadziła do rozpoznania zasobów przyrodniczych i kulturowych regionu lubelskiego. W znacznej części obszaru zidentyfikowano strukturę przestrzenną zasobów turystyczno-rekreacyjnych. Zebrano materiały dotyczące zarówno walorów turystycznych i rekreacyjnych, jak i stanu bazy materialnej turystyki. Analizowano też zagadnienia dostępności komunikacyjnej. Na podkreślenie zasługuje współpraca pracowników zakładu z podmiotami zewnętrznymi (przedsiębiorstwami, stowarzyszeniami, jednostkami samorządowymi), której efekty niezwykle przydatne są dla potrzeb planowania i coraz lepszego wykorzystania zasobów środowiska służących rozwojowi regionu lubelskiego.

Literatura

- Anasiewicz I., Buraczyński J., Kęsik A., Michna E., Warakowski W., 1967, *Projekt inwentaryzacji wybranych szlaków turystycznych Polski południowo-wschodniej*, UMCS, Lublin.
- Brzezińska-Wójcik T., 2011, Koryta rzek z progami skalnymi jako ważne obiekty dydaktyczne w geoturystyce strefy krawędziowej Rostocza, *Zeszyty Naukowe WSSP im. Wincentego Pola w Lublinie*, 9: 153–172.
- Brzezińska-Wójcik T., Baranowska M., 2012, Stan turystyki konnej w województwie lubelskim w kontekście uwarunkowań przyrodniczych, *Polish Journal of Sport and Tourism*, 19, 4: 263–270.
- Brzezińska-Wójcik T., Skowronek E., 2009, Potencjał turystyczny Rostocza Tomaszowskiego na przykładzie gminy miejsko-wiejskiej Krasnobród, *Annales UMCS*, B, 64(1): 171–199.
- Brzezińska-Wójcik T., Świeca A., 2011a, Przyrodnicze uwarunkowania rozwoju turystyki w wybranych gminach Wyniosłości Giełczewskiej (środkowowschodnia Polska), *Problemy Ekologii Krajobrazu*, 27: 217–223.
- Brzezińska-Wójcik T., Świeca A., 2011b, Potencjał turystyczny Wyniosłości Giełczewskiej (środkowowschodnia Polska), *Polish Journal of Sport and Tourism*, 18: 244–255.
- Brzezińska-Wójcik T., Świeca A., 2011c, Czynniki kształtujące przestrzeń turystyczną Wyniosłości Giełczewskiej (środkowowschodnia Polska), [w:] M. Durydiwka, K. Duda-Gromada (red.), *Przestrzeń turystyczna – czynniki, różnorodność, zmiany*, Wyd. UW, Warszawa, s. 279–291.
- Brzezińska-Wójcik T., Świeca A., Tucki A., 2009a, Możliwości rozwoju turystyki w województwach wschodniej Polski, *Polish Journal of Sport and Tourism*, 16(2): 65–84.
- Brzezińska-Wójcik T., Skowronek E., Świeca A., Józwick M.J., 2014, *Stan badań nad turystyką w regionie lubelskim*, Warsztaty z Geografii Turyzmu, 5, Przeszłość, terażniejszość i przyszłość turystyki, s. 51–64.
- Harasimiuk M., Świeca A., Krukowska R., Tucki A., 2007, Potencjały i uwarunkowania rozwoju funkcji turystycznych i rekreacyjnych w gminie Sosnowica, [w:] *Opracowanie*

- innowacyjnego planu rozwoju gminy Sosnowica opartego na posiadanym potencjale i czynnym wykorzystaniu wiedzy, maszynopis, Lublin.
- Jackowski A., Warszyńska J. (red.), 1981, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Instytut Nauk o Ziemi. Wykaz prac z zakresu geografii turystyki, *Prace Geograficzne*, 54, *Prace Instytutu Geograficznego UJ*, 76: 37–40.
- Kociuba D., Kociuba W., 2009, Potencjał turystyczny Lublina jako czynnik rozwoju miasta na przestrzeni wieków, *Annales UMCS*, B, 64(1): 213–227.
- Krukowska R., 2011, Przestrzeń turystyczna Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego, [w:] M. Durydiwka, K. Duda-Gromada (red.), *Przestrzeń turystyczna – czynniki, różnorodność, zmiany*, Wyd. UW, Warszawa, s. 271–278.
- Krukowska R., Kula A., Skowronek E., Tucki A., 2012, Znaczenie Muzeum Jana Kochanowskiego w Czarnolesie dla rozwoju turystyki kulturowej Mazowsza, *Zeszyty Nauk. Uniwersytetu Szczecińskiego*, 699, *Ekonomiczne Problemy Usług*, 84: 619–631.
- Krukowska R., Świeca A., 2008, Osadnictwo letniskowe jedna z form wykorzystania turystycznego obszarów wypoczynkowych na przykładzie Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego, [w:] J. Wyrzykowski (red.), *Uwarunkowania rozwoju turystyki zagranicznej w Europie Środkowej i Wschodniej*, t. 10, *Turystyka w środowisku geograficznym*, Instytut Geografii i Rozwoju Regionalnego Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław, s. 187–196.
- Nowacka M., 1984, *Zasady kwalifikowania terenu na potrzeby rekreacji*, UMCS, Lublin.
- Nowacka-Kisyńska M., 1996, Specjalizacja „Kształtowanie i ochrona środowiska” na studiach geograficznych w UMCS, *Annales UMCS*, B, 51: 31–40.
- Nowosad M., 1989, *Szlaki turystyczne okolic Lublina*, Zarząd Wojewódzki PTTK, Lublin.
- Pioś K., Skoczylas K., Brzezińska-Wójcik T., 2014, Aktualny stan i możliwości rozwoju turystyki festiwalowej w województwie lubelskim, *Polish Journal of Sport and Tourism*, 21(2): 119–134.
- Skowronek E., 2011, Promocja dziedzictwa jako czynnik aktywizacji obszarów wiejskich na przykładzie Roztocza, *Zeszyty Naukowe WSSP im. Wincentego Pola w Lublinie*, 9: 173–198.
- Skowronek E., Brzezińska-Wójcik T., Krukowska R., 2011a, Oceny przestrzeni społecznej Lublina, [w:] J. Styk (red.), *Przestrzeń antropogeniczna miasta Lublina. Waloryzacja, wytworzenie, użytkowanie. Stare i nowe struktury społeczne w Polsce*, Wyd. UMCS, Lublin, s. 81–93.
- Skowronek E., Józwiak M.J., Tucki A., 2013, *Krajobraz turystyczny – koncepcja teoretyczna. Nowe – stare formy turystyki w przestrzeni*, Warsztaty z Geografii Turystyki, t. 3, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 63–77.
- Skowronek E., Krukowska R., Tucki A., 2011b, Wpływ społeczności lokalnych na rozwój obszarów wiejskich Lubelszczyzny na przykładzie Krainy Rumianku, *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 157: 525–534.
- Skowronek E., Krukowska R., Tucki A., 2012, Innowacyjność i rozwój oferty uzdrowiska Nałęczów S.A. jako odpowiedź na zapotrzebowanie rynku turystyki zdrowotnej, *Zeszyty Nauk. Uniwersytetu Szczecińskiego*, 698, *Ekonomiczne Problemy Usług*, 83: 505.
- Świeca A., Brzezińska-Wójcik T., 2009, Zasoby turystyczne i możliwości ich wykorzystania na obszarze miasta i gminy Nałęczów oraz gminy Wojciechów, *Annales UMCS*, B, 64(1): 145–170.
- Świeca A., Brzezińska-Wójcik T., 2010, Nauka i dydaktyka w „geografii turystyki” oraz w „turystyce i rekreacji” w lubelskim ośrodku geograficznym, [w:] S. Tanaś (red.), *Nauka i dydaktyka w turystyce i rekreacji*, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź, s. 201–212.
- Świeca A., Brzezińska-Wójcik T., 2011a, Zróżnicowanie przestrzeni turystycznej miasta Lublina, [w:] B. Włodarczyk (red.), *Turystyka. Księga jubileuszowa w 70. rocznicę urodzin Profesora Stanisława Liszewskiego*, Wyd. UŁ, Łódź, s. 231–244.

- Świeca A., Brzezińska-Wójcik T., 2011b, Przestrzeń turystyczna Lublina, [w:] J. Styk (red.), *Przestrzeń antropogeniczna miasta Lublina. Waloryzacja, wytwarzanie, użytkowanie. Stare i nowe struktury społeczne w Polsce*, Wyd. UMCS, Lublin, s. 49–72.
- Świeca A., Brzezińska-Wójcik T., 2013a, Przestrzeń turystyczno-rekreacyjna Lubelszczyzny w świetle dotychczasowych opracowań geograficznego ośrodka lubelskiego, [w:] R. Pawlusiński (red.), *Współczesne uwarunkowania i problemy rozwoju turystyki*, Prace IG iGP UJ, Kraków, s. 315–328.
- Świeca A., Brzezińska-Wójcik T., 2013b, Metodyczne i teoretyczne aspekty w badaniach nad turystyką w geograficznym ośrodku lubelskim, [w:] L. Butowski (red.), *Badania naukowe w turystyce – stan i perspektywy rozwoju*, Seria Monografie, Instytut Turystyki, Warszawa, s. 153–174.
- Świeca A., Brzezińska-Wójcik T., Grabowski T., Kałamucki K., Krukowska R., Tucki A., 2013c, Turystyka i edukacja w Roztoczańskim Parku Narodowym i w jego otulinie, [w:] R. Reszel, T. Grądziel (red.), *Roztoczański Park Narodowy – przyroda i człowiek*, Wyd. RPN, Zwierzyniec, s. 219–230.
- Świeca A., Brzezińska-Wójcik T., Józwik M.J., Krukowska R., Skowronek E., Tucki A., 2014, Wybrane aspekty przestrzeni turystycznej Lubelszczyzny (studia przypadków), *Turyzm*, 24(1): 91–98.
- Świeca A., Brzezińska-Wójcik T., Kociuba W., 2011, Charakterystyka przestrzeni przyrodniczej terytorium miasta Lublina, [w:] J. Styk (red.), *Przestrzeń antropogeniczna miasta Lublina. Waloryzacja, wytwarzanie, użytkowanie. Stare i nowe struktury społeczne w Polsce*, Wyd. UMCS, Lublin, s. 13–34.
- Tucki A., 2012, Rola przywódcy w regionie turystycznym. Przykład Lokalnej Organizacji Turystycznej „Roztocze”, [w:] B. Sawicki, A. Nizioł, M. Obodyński (red.), *Rola organizacji pozarządowych w rozwoju i promocji turystyki*, Wyd. Uniw. Rzeszowskiego, Rzeszów, s. 193–203.
- Tucki A., Hadzik A., 2013, *Analiza możliwości rozwoju turystyki zdrowotnej w województwie lubelskim w kontekście zintensyfikowanej inteligentnej specjalizacji regionu w dziedzinie usług medycznych i prozdrowotnych*, Raport końcowy z badania dziedzinowego, Prefekta info, Lublin.
- Tucki A., Skowronek E., 2012, Analiza popytu na turystykę społeczną w Polsce na przykładzie projektu Europe Senior Tourism realizowanego w lubelskim biurze podróży, *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 259: 35–42.
- Tucki A., Skowronek E., Krukowska R., 2012, Wielkość i zróżnicowanie bazy noclegowej jako determinanta popytu turystycznego w regionie lubelskim, *Zeszyty Nauk. Uniwersytetu Szczecińskiego*, 699, *Ekonomiczne Problemy Usług*, 84: 395–407.
- Tucki A., Skowronek E., Krukowska R., Świeca A., 2011, Rola lokalnych organizacji w rozwoju przedsiębiorczości i gospodarki turystycznej na przykładzie LOT „Kraina Lessowych Wąwozów”, *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 157: 535–544.
- Tucki A., Świeca A., 2008, Rola samorządów lokalnych w rozwoju turystyki na przykładzie regionu lubelskiego, [w:] J. Wyrzykowski (red.), *Uwarunkowania rozwoju turystyki zagranicznej w Europie Środkowej i Wschodniej*, t. 10, *Turystyka w środowisku geograficznym*, Instytut Geografii i Rozwoju Regionalnego Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław, s. 497–512.
- Tucki A., Świeca A., 2013, Policy and tourism development as exemplified by the Lublin region (southeast Poland), *Tourism Review International*, 17, 2: 131–135.
- Wilgat T., 1956, Pojezierze Łęczyńsko-Włodawskie jako teren wycieczek geograficznych, *Czasopismo Geograficzne* 27, 1–2: 37–47.

- Wilgat T., 1962, Zagadnienie strefy wypoczynkowej Lublina, [w:] *Przewodnik VII Ogólnopolskiego Zjazdu PTG w Gdańsku*, cz. I, Gdańsk.
- Wilgat T. (red.), 1963, Polesie Lubelskie, [w:] *Materiały z sesji naukowej Polskiego Towarzystwa Geograficznego*, Wyd. Lubelskie, Lublin.
- Wilgat T., 1971, Zagadnienia terenów rekreacyjnych w województwie lubelskim, *Miasto*, 22, 3.
- Wojciechowski K.H., 1976, *Pojezierze Łęczyńsko-Włodawskie*, Wojewódzki Ośrodek Informacji Turystycznej w Lublinie.
- Wojciechowski K.H., 1992, Geography of Tourism in Lublin, *Prace Geograficzne*, 86, *Prace Instytutu Geograficznego UJ*, 108: 83–88.

Summary

Tourism geography and tourism and recreation in the Lublin geographical centre

The history and directions of research in the scope of tourism geography and tourism and recreation in relation to its development cycle was presented in the context of the historical review of geography at the University of Marie Curie-Skłodowska in Lublin. The objective of the article is to present the evolution and unique character of the research problem, and the related didactic activity of the employees of the Department of Regional Geography and Tourism in the years 1956–2014. The basic research method applied involved the analysis of the content of scientific articles and documents as well as archival materials (Bachelor and Master theses) collected in the Lublin geographical centre. The research focused on the didactic and scientific activity in the scope of *tourism geography* as well as *tourism and recreation*. The research particularly concerned the geographical space of the Lublin Region in terms of assessment of tourism development. The issue of environmental changes in the Lublin Region resulting from tourist and recreation use was also discussed. Undertakings based on the cooperation of the employees of the Department of Regional Geography and Tourism with external entities (entrepreneurships, associations, local government authorities) for the purpose of popularising the research results and their practical use was of considerable importance for the conducted research.

Key words: tourism geography, tourism and recreation, geographical space, Lublin region

Teresa Brzezińska-Wójcik, Marta J. Józwick, Andrzej Świeca
Zakład Geografii Regionalnej i Turystyki
Wydział Nauk o Ziemi i Gospodarki Przestrzennej
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
e-mail: tbrzezin@poczta.umcs.lublin.pl

Iwona Józefowicz, Hanna Michniewicz-Ankiersztajn

Kierunki i praktyczne wykorzystanie wyników badań prowadzonych w zakresie geografii turystyki w Instytucie Geografii Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

Badania z zakresu geografii turystyki prowadzone są w bydgoskim ośrodku geograficznym od 1995 r. Zostały podjęte przez pracowników Katedry Geografii (działającej w ramach Wydziału Matematyki, Techniki i Nauk Przyrodniczych Wyższej Szkoły Pedagogicznej), a po 2001 r. były kontynuowane w Instytucie Geografii Akademii Bydgoskiej, przekształconej w 2005 r. w Uniwersytet Kazimierza Wielkiego.

W pierwszym ze wskazanych okresów badaniami z zakresu geografii turystyki kierowała A. Kowalczyk, koncentrując się przede wszystkim na percepcji krajobrazu terenów atrakcyjnych turystycznie. W 2001 r., w następstwie rozwoju kadrowego, powstał Zakład Geografii Turystyki, którego profil naukowy stopniowo się rozszerzał. Nadal zasadniczym kierunkiem badawczym było multisensoryczne postrzeganie krajobrazów Polski i wybranych krajów świata. W kolejnych latach podjęto tematy związane z: typami i strukturą przestrzenną walorów turystycznych wybranych obszarów, turystyką na obszarach wiejskich, gospodarką turystyczną i ruchem turystycznym oraz segmentacją rynku turystycznego. Obecnie w Instytucie Geografii UKW, pod kierunkiem A. Dłużewskiej, realizowane są m.in. projekty w zakresie rozwoju turystyki kulturowej, turystyki na obszarach odmiennych kulturowo, turystyki i rekreacji różnych grup społecznych, a także geoturystyki, turystyki na obszarach przyrodniczo cennych i obszarach nadrzecznych. Współpraca z samorządami lokalnymi i organizacjami pozarządowymi pozwala zastosować w praktyce uzyskane wyniki badań.

Słowa kluczowe: turystyka i rekreacja, geografia Bydgoszcz, UKW

Współczesne badania z zakresu geografii turystyki reprezentują trzy kierunki badawcze – formalny, funkcjonalny i historyczno-genetyczny (Warszyńska, Jackowski 1979). Jednocześnie są to badania o charakterze kompleksowym i interdyscyplinarnym łączące w sobie dorobek i narzędzia wielu dyscyplin naukowych (Łobożewicz, Bieńczyk 2001). Różnorodne aspekty zjawiska turystyki, a także jego konsekwencje przestrzenne, społeczno-gospodarcze, kulturowe znajdują się w kręgu zainteresowań badaczy z różnych ośrodków naukowych w Polsce. Od 20 lat powyższymi zagadnieniami zajmują się także pracownicy Instytutu Geografii UKW, prowadząc czynną działalność naukową i dydaktyczną w tym zakresie.

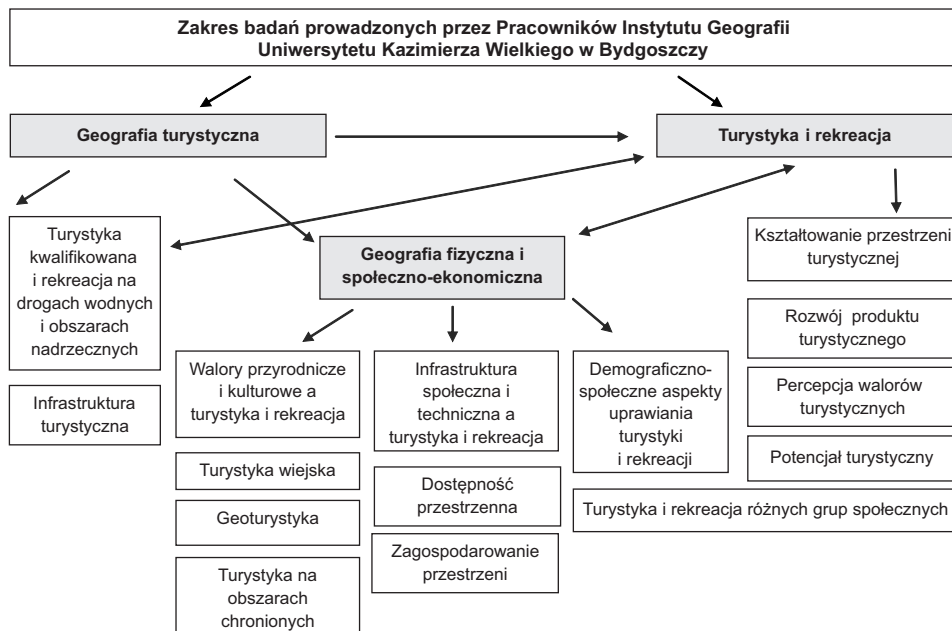
Instytut jest relatywnie młodą jednostką powołaną w 1995 r. z inicjatywy A. Kowalczyk. W październiku 1998 r., po otrzymaniu zgody Ministra Edukacji Narodowej i Szkolnictwa Wyższego, uruchomiono studia geograficzne z dwiema specjalnościami: geografia fizyczna i geografia turystyki. Wzrost liczebności kadry naukowo-dydaktycznej umożliwił powołanie w 2001 r. Zakładu Geografii Turystyki pod kierownictwem A. Kowalczyk. Wszedł on w skład nowo utworzonego Instytutu Geografii ówczesnej Akademii Bydgoskiej im. Kazimierza Wielkiego. W 2008 r. rozpoczęto kształcenie studentów na kierunku licencjackim turystyka i rekreacja, na dwóch specjalnościach: gospodarce turystycznej i rekreacji ruchowej.

Obecnie w skład instytutu wchodzi Katedra Rewitalizacji Dróg Wodnych i pięć zakładów: Zakład Badań Czwartorzędu, Zakład Geografii Społeczno-Ekonomicznej, Zakład Geografii Turystyki, Zakład Geografii Fizycznej i Ochrony Krajobrazu oraz Zakład Kształtowania Krajobrazu. W większości wymienionych jednostek, uwzględniając ich profil naukowy, prowadzi się badania związane z szeroko rozumianą turystyką i rekreacją¹. Należy zaznaczyć, że mają one często charakter interdyscyplinarny, co przejawia się wykorzystywaniem warsztatu pracy i narzędzi badawczych charakterystycznych dla nauk przyrodniczych, społecznych i nauk o zdrowiu. Biorąc pod uwagę powyższe uwarunkowania zasadne wydaje się wskazanie dwóch płaszczyzn badawczych. Pierwsza jest ściśle związana ze środowiskiem przyrodniczym, druga ze środowiskiem społeczno-ekonomicznym (ryc. 1).

Badania naukowe wykorzystujące warsztat geograficzny w opisywaniu problematyki z zakresu turystyki i rekreacji zostały zapoczątkowane przez A. Kowalczyk w Zakładzie Geografii Turystyki. Wiązały się one z określaniem atrakcyjności turystycznej środowiska przyrodniczego Pomorza i Kujaw i jego postrzeganiem (Kowalczyk 1989, 1992, 2005, 2007, Gonia 2003). Wraz z rozwojem kadrowym Zakładu zaczęto poszerzać zakres badań o turystykę wybranych grup społecznych, w tym dzieci, młodzieży, studentów (Gonia, 2005), wypoczynek na obszarach miejskich (Dombrowicz 2005, Gonia 2008, 2008a, 2010, Kozłowska 2008) oraz atrakcyjność turystyczną dróg wodnych (Gotowski 2012, Kozłowska-Adamczak, Zieliński 2012)

Od 2008 r., pod kierownictwem M. Dombrowicz rozpoczęto realizację projektów badawczych związanych z waloryzacją środowiska przyrodniczego i kulturowego obszarów wiejskich dla potrzeb rozwoju turystyki oraz tworzenia produktów turystycznych – wsi tematycznych (Dombrowicz 2013). Celem prowadzonych badań było wytypowanie miejscowości w województwie kujawsko-pomorskim, które dzięki wyjątkowym walorom oraz aktywności miejscowej społeczności nadają się do kreowania w nich specyficznego produktu turystycznego, jakimi są wsie tematyczne. W prowadzonych badaniach zwracano również uwagę na rolę turystyki jako jednego z czynników warunkujących rozwój lokalnych społeczności na płaszczyźnie obywatelskiej i gospodarczej. Rezultatem badań stało się utworzenie i wprowadzenie na rynek specyficznych produktów turystycznych,

¹ Przy czym jednostką wiodącą w tym zakresie jest Zakład Geografii Turystyki.

Ryc. 1. Turystyka i rekreacja jako przedmiot badań w aspekcie teoretycznym i aplikacyjnym w Instytucie Geografii UKW

Źródło: opracowanie własne.

jakimi są wsie tematyczne. Pierwszą z nich jest nadwiślańskie Chrystkowo położone w gminie Świecie, na której terenie znajdują się ślady bytności osadników holenderskich – menonitów (m.in. zabytkowa chata menonicka). Wielowiekowa obecność tej grupy wyznaniowej i etnicznej na terenach nadwiślańskich stała się motywem przewodnim wsi tematycznej nazwanej *Nadwiślańska Wieś Menonicka*. Dzięki współpracy pracowników Zakładu Geografii Turystyki oraz innych jednostek uczelni z władzami samorządowymi i społecznością lokalną udało się m.in. stworzyć i wypromować cykliczną imprezę pod nazwą *Weekend Menonicki*². Drugą wsią tematyczną obecnie funkcjonującą dzięki współpracy Instytutu Geografii UKW z lokalnymi samorządami jest leżące w gminie Świąkatowo Zalesie Królewskie: *Wieś Borowiaków* z organizowaną co roku imprezą pt. *Poznaj dziedzictwo kulturowe Borowiaków*. W obydwu przypadkach spotkania i wsparcie merytoryczne pracowników zakładu (m.in. prowadzone szkolenia w ramach funduszy unijnych) zaowocowały inicjatywami miejscowej społeczności w zakresie promowania lokalnego dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego wśród turystów oraz zachętą do prowadzenia własnej działalności gospodarczej w branży turystycznej.

Od 2010 r., w ramach badań statutowych zajęto się ustaleniem potencjału turystycznego województwa (zarówno miast, jak i terenów wiejskich) w zakresie

² Jest to coroczna prezentacja dziedzictwa menonickiego w tej miejscowości obejmująca zwyczaje, muzykę, rękodzieło i kuchnię osadników holenderskich.

rozwoju różnych form turystyki kulturowej (archeoturystyka, turystyka religijna, turystyka eventowa itp.). Identyfikacja i inwentaryzacja miejsc i obiektów będących potencjalną atrakcją dla turysty kulturowego stała się podstawą m.in. do określenia sposobów wykorzystania i wypromowania zabytków jako potencjalnych produktów turystyki kulturowej.

Oprócz wspomnianych projektów pracownicy Zakładu Geografii Turystyki UKW zorganizowali kilka konferencji naukowo-samorządowych dotyczących roli turystyki w rozwoju lokalnym i regionalnym. Stanowiły one forum wymiany poglądów i doświadczeń pomiędzy naukowcami samorządowcami, działaczami lokalnymi i przedsiębiorcami.

Obecnie kierownikiem zakładu jest A. Dłużewska. Jest ona autorką wielu opracowań naukowych związanych z wyznaczaniem funkcji i dysfunkcji turystyki na wybranych obszarach³ (Dłużewska 2012, 2013, 2014).

Przyjmując założenie, że turystyka jest jednym z wiodących czynników rozwojowych bądź dywersyfikujących gospodarkę regionu, podstawę większości badań stanowią analizy społeczno-ekonomiczne. Wykorzystywane są one między innymi do określania determinantów rozwoju turystyki kulturowej oraz turystyki na obszarach odmiennych kulturowo (Dłużewska 2012a, Gonia i in. 2012, 2013, Michniewicz-Ankiersztajn 2012, Michniewicz-Ankiersztajn i in. 2012, Gonia, Michniewicz-Ankiersztajn 2013).

Obecnie prowadzone badania naukowe dotyczą również ewolucji przestrzeni turystycznej, uwzględniając jej walory i zagospodarowanie turystyczne. W tym kontekście analizuje się też wpływ funkcji turystycznej na środowisko przyrodnicze i społeczne oraz ruch turystyczny. Ważnym elementem jest idea zrównoważonego rozwoju.

W ramach działalności naukowej pracownicy zakładu aktywnie współpracują z wieloma ośrodkami naukowymi w Europie. Jedną z płaszczyzn współpracy jest Program COST *Tourism Wellbeing and Ecosystem Services (TO be WELL)*. Przykładem aktywnego uczestnictwa w programie jest organizowanie przez A. Dłużewską konferencji i warsztatów dla zrzeszonych w COST naukowców. Warto również wspomnieć o indywidualnych wyjazdach studyjnych pracowników zakładu na uczelnie partnerskie w Europie.

Badania z zakresu turystyki i rekreacji prowadzi się także w kierowanym przez M. Ilievę Zakładzie Geografii Społeczno-Ekonomicznej. Skupiają się one między innymi na współczesnych problemach rozwoju turystyki (ruch turystyczny, gospodarka turystyczna na poziomie miejscowości turystycznych, jednostek administracyjnych i regionów turystycznych) w ujęciu regionalnym i lokalnym ze szczególnym uwzględnieniem województwa kujawsko-pomorskiego (Gotowski, 2009a, 2012, Falkowski 2011, 2011a, 2013, Harłodziński, Barwińska-Szczutkowska 2013). Badane są też uwarunkowania i możliwości rekreacji osób niepełnosprawnych, dostępność przestrzenna placówek rekreacji oraz codzienna ruchliwość związana z rekreacją osób niepełnosprawnych (Józefowicz 2006, 2007, Taylor, Józefowicz 2012, 2012a, b). Ponadto pracownicy zajmują się analizą ty-

³ Między innymi na obszarach odmiennych kulturowo i cennych przyrodniczo.

pów i struktury przestrzennej walorów turystycznych (Gotowski 2009, Gotowski i in. 2013), czy aktywnością rekreacyjną mieszkańców miast i strefy podmiejskiej (Gotowski, Parzych 2009, Gotowski 2010).

Problematyka badawcza związana z czynnikami wpływającymi na podejmowanie aktywności sportowo-rekreacyjnej i turystycznej różnych środowisk społecznych (m.in. dzieci, młodzieży szkolnej i akademickiej, osób żyjących w pojedynkę), współczesne tendencje w sporcie i turystyce oraz turystyka medyczna, są natomiast w kręgu zainteresowań A. Lubowieckiego-Vikuka. Jego współpraca z Klastrem Turystyki Medycznej i Uzdrowiskowej oraz Polskim Stowarzyszeniem Turystyki Medycznej w Gdańsku owocuje publikacjami naukowymi (m.in. Lubowiecki-Vikuk, Rab-Przybyłowicz 2014), komunikatami i raportami branżowymi. Jest on również współautorem magazynu internetowego dedykowanego turystyce medycznej.

Walory turystyczne różnych elementów środowiska przyrodniczego (geomorfologia, hydrosfera, klimat, biosfera itp.) są przedmiotem zainteresowań geografów fizycznych pracujących w IG UKW. Dowodem tego są powstające opracowania naukowe z zakresu geoturystyki (Kozłowska-Adamczak, Krupa 2008, 2014). Opracowania te stały się podstawą kooperacji pracowników Instytutu Geografii UKW z organami ochrony przyrody – przedstawicielami Krajeńskiego Parku Krajobrazowego z siedzibą w Więcborku, pracownikami Nadleśnictwa Runowo Krajeńskie oraz inicjatywą LGD „Nasza Krajna” z siedzibą w Sępólnie Krajeńskim. Dzięki temu powstała koncepcja geoparku pod nazwą *Krajna – Polodowcowa Kraina Ozów*. Obejmuje swym zasięgiem trzy gminy: Więcbork, Sępólno Krajeńskie i Sośno położone w północno-zachodniej części województwa kujawsko-pomorskiego, w powiecie sępoleńskim. Podstawą tworzonego geoparku jest wykorzystanie potencjału geoturystycznego obiektów geologicznych i geomorfologicznych Pojezierza Krajeńskiego. Dzięki koncepcji geoparku wspomniane formy mają być udostępnione do celów edukacyjnych (przede wszystkim w ramach geoturystyki i turystyki przyrodniczej). Dodatkowo wspomniana inicjatywa ma pomóc w aktywizacji gospodarczej lokalnej społeczności⁴.

Geografowie fizyczni pracujący w instytucie prowadzą również analizy potencjału turystycznego takich komponentów środowiska przyrodniczego, jak zbiorniki wodne i rzeki. Są to badania mające na celu określenie ich przydatności do celów turystycznych i rekreacyjnych (Szumińska 2008, 2008a, 2009).

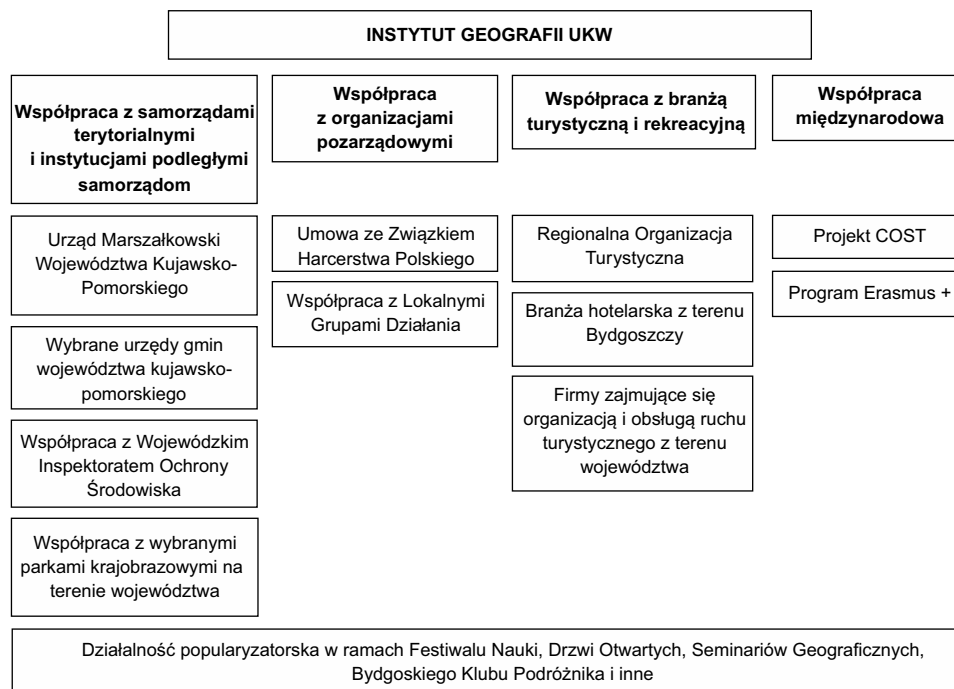
Pracownicy instytutu prowadzą szeroko zakrojoną współpracę z samorządem terytorialnym różnego szczebla, lokalnymi społecznościami oraz branżą turystyczną (ryc. 2). Efektem kooperacji są zarówno opracowania naukowe o wymiarze aplikacyjnym, jak i projekty związane z promocją turystyki głównie na obszarze województwa kujawsko-pomorskiego. Od 2007 r. Instytut Geografii wraz z Urzędem Marszałkowskim Województwa Kujawsko-Pomorskiego organizuje

⁴ Poprzez organizację imprez edukacyjnych i ekologicznych dla dzieci i młodzieży szkolnej, rozwój punktów informacji geoturystycznej, sprzedaż lokalnych wyrobów tworzonych według tradycyjnych rodzinnych receptur, sprzedaż rękodzieła artystycznego, rozwój gospodarstw agroturystycznych itp.

m.in. sympozja i konferencje, będące forum do dyskusji nad znaczeniem rewitalizacji dróg wodnych dla współczesnej gospodarki (także w aspekcie rozwoju branży turystycznej)

Ważnym elementem współpracy są spotkania z przedstawicielami lokalnego biznesu (m.in. z branży hotelarskiej) oraz instytucji i organizacji zajmujących się promocją turystyki i rekreacji, których cenne uwagi przyczyniają się do modyfikowania programu kształcenia na kierunkach geografia oraz turystyka i rekreacja. Pomaga to w wypracowaniu optymalnej ścieżki kształcenia dla przyszłych specjalistów z obydwu dziedzin.

Instytut Geografii prowadzi działalność dydaktyczną na kierunkach geografia, turystyka i rekreacja oraz rewitalizacja dróg wodnych. Na każdym z wymienionych kierunków istnieją przedmioty związane z poznawaniem środowiska geograficznego i interakcji na linii przyroda–człowiek–gospodarka również w kontekście turystyki i rekreacji. Oprócz zajęć stacjonarnych dla studentów organizowane są wyjazdy terenowe w formie wycieczek i rajdów turystycznych (warto też wspomnieć o rejsach statkami „Łokietek” i „Kazimierz” dla studentów RDW). Organizuje się także zajęcia kursowe w formie ćwiczeń terenowych mających na celu lepsze wykorzystanie wiedzy teoretycznej w praktycznym przygotowaniu do pracy jako pilot wycieczek, pracownik biura podróży czy animator w placówkach rekreacyjnych. Warto nadmienić, że co roku w Instytucie Geografii gościmy stu-

Ryc. 2. Praktyczne aspekty badań nad turystyką i rekreacją w Instytucie Geografii UKW

Źródło: opracowanie własne.

dentów z uczelni partnerskich, m.in. ze Słowacji, Turcji, którzy kształcą się w ramach programu Erasmus+ na kierunkach: geografia i turystyka i rekreacja.

Pracownicy Instytutu Geografii UKW prowadzą również działalność popularyzującą wiedzę z zakresu geografii, krajoznawstwa i turystyki w ramach Bydgoskiego Festiwalu Nauki, Drzwi Otwartych, Seminariów Geograficznych, Bydgoskiego Klubu Geografa itp.

Podsumowanie

Instytut Geografii UKW w zaledwie dwudziestoletniej historii rozwija badania naukowe w zakresie geografii, w tym geografii turystyki.

Stosunkowo młoda kadra naukowo-dydaktyczna w sposób ciągły poszukuje nowych pól badawczych związanych z geografiami turystyczną i rekreacją, podąża za nowymi trendami i koncepcjami we wspomnianej problematyce. Należy jednak zaznaczyć, że wykorzystuje ona klasyczny, geograficzny warsztat pracy i w pełni odwołuje się do dotychczasowego, bogatego dorobku polskiej geografii w zakresie metodologii i metodyki, dostosowując go do współczesnych potrzeb badawczych. Dodatkowo, rozumiejąc konieczność ścisłej współpracy uczelni ze środowiskami pozaakademickimi, pracownicy starają się popularyzować i udostępniać wyniki swoich badań lokalnym samorządom i mieszkańcom miasta i województwa. Przez to stają się swego rodzaju narzędziem doradczym dla samorządów lokalnych, skutecznie aktywizują społeczności lokalne (m.in. gospodarczo) oraz pełnią istotną rolę edukacyjną i popularyzatorską zarówno wśród młodzieży akademickiej, jak i mieszkańców Bydgoszczy i województwa kujawsko-pomorskiego.

Literatura

- Dłużewska A., 2012, Environmental and Socio-Cultural Dysfunctions Generated by Mass Tourism: The Case of Mazuria Lakes, [w:] M. Kozak, N. Kozak (red.), *6th World Conference for Graduate Research in Tourism, Hospitality and Leisure: proceedings book*, Detay Anatolia Akademik Yayincilik Danismanlik Org. Turz. Ltd. Sti., s. 181–189.
- Dłużewska A., 2012a, Muzułmanie jako uczestnicy ruchu turystycznego – wybrane determinanty turystyki religijnej i pozareligijnej, *Folia Turistica*, 27: 21–36.
- Dłużewska A., 2013, Nature-based Tourism in Desert Areas: Challenges for Tourism Education, [w:] C. Aitchison, Eastbourne (red.), *Education and Outdoor Learning: Adventure, Tourism and Sustainable Development*, Leisure Studies Association The Chelsea School University of Brighton, s. 73–86.
- Dłużewska A., 2014, Współwystępowanie walorów przyrodniczych jako źródło konfliktu w rozwoju turystyki i problem w turystyce edukacyjnej na obszarach chronionych na przykładzie Morskiego Parku Narodowego Zakynthos, *Zeszyty Naukowe Alma Mer*, 4(73).
- Dombrowicz M., 2005, Zieleń miejska i jej funkcje, [w:] A. Kowalczyk (red.), *Turystyka i rekreacja w Bydgoszczy*, Turpress, Bydgoszcz, s. 89–91.
- Dombrowicz M., 2013, Chrystkowo – a thematic tourist village is a new offer for tourism, *Journal of Health Sciences*, 3/15: 297–301.

- Falkowski J., 2011, Rola i znaczenie turystyki w gospodarce przestrzennej regionu kujawsko-pomorskiego, [w:] S. Żróbek (red.), *Teoretyczne i praktyczne aspekty gospodarki przestrzennej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn, s. 83–95.
- Falkowski J., 2011a, Waloryzacja i zagospodarowanie turystyczno-rekreacyjne regionu kujawsko-pomorskiego, [w:] K. Marciniak, K. Sikora, D. Sokołowski (red.), *Koncepcje i problemy badawcze geografii: profesorowi Wiesławowi Maikowi w 70-lecie urodzin*, Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Gospodarki, Bydgoszcz, s. 633–655.
- Falkowski J., 2013, Możliwości i szanse współpracy Bydgoszczy i Torunia w sektorze turystyki, [w:] R. Jaroszevska-Brudnicka, D. Sokołowski (red.), *Współczesne problemy rozwoju turystyki w ujęciu regionalnym i lokalnym*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, s. 135–153.
- Gonia A., 2003, Użytkowanie turystyczne Welskiego Parku Krajobrazowego, [w:] A. Szwichenberg (red.), *IV Ogólnopolska konferencja naukowa pt.: „Gospodarka turystyczna na obszarach parków narodowych i krajobrazowych”*, Zeszyty Naukowe Wydziału Ekonomii i Zarządzania, 1640-601X, 10, Wydawnictwo Politechniki Koszalińskiej, s. 207–219.
- Gonia A., 2005, Wakacyjna przestrzeń turystyczna studentów zamiejscowych Akademii Bydgoskiej, [w:] A. Kowalczyk (red.), *Turystyka i rekreacja w Bydgoszczy*, Promotio Geographica Bydostiensia, 1: 65–80, Akademia Bydgoska, Bydgoszcz.
- Gonia A., 2010, Znaczenie województwa kujawsko-pomorskiego w turystyce bydgoskich szkół, [w:] W. Żukow, R. Muszkieta, M.P. Napierała (red.), *Stan i rozwój regionalnej turystyki, rekreacji i rehabilitacji – The status and the development of regional tourism, recreation and rehabilitation*, Wyd. Ośrodek Rekreacji, Sportu i Edukacji w Poznaniu, Bydgoszcz–Poznań, s. 66–87.
- Gonia A., Kozłowska-Adamczak M., Michniewicz-Ankiersztajn H., Dłużewska A., 2013, The importance of the 19th and 20th cc. Architecture in developing cultural tourism in cities, [w:] N. Kozak, M. Kozak (red.), *Tourism Research: An Interdisciplinary Perspective*, Cambridge Scholars Publishing, s. 27–45.
- Gonia A., Matczak A., 2008, Badanie rynku Multikina w Bydgoszczy, [w:] A. Matczak (red.), *Turystyka miejska – zbiór rozpraw*, Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Gospodarki w Bydgoszczy, Bydgoszcz, s. 77–99.
- Gonia A., Michniewicz-Ankiersztajn H., 2013, Rola sacrum w krajobrazie kulturowym obszarów wiejskich na przykładzie gmina Dąbrowa Chełmińska, *Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego*, 21: 37–46.
- Gotowski R., 2009, Znaczenie Kanału Górnonoteckiego w żegludze i turystyce, [w:] D. Szumińska (red.), *Walory turystyczne drogi wodnej E-70 na terenie województwa kujawsko-pomorskiego*, Urząd Marszałkowski Województwa Kujawsko-Pomorskiego, Uniwersytet Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz, s. 160–163.
- Gotowski R., 2009a, Wykorzystanie i uwarunkowania ruchu turystycznego na Kanale Górnonoteckim i Noteci Górnej, [w:] Z. Babiński (red.), *Rewitalizacja drogi wodnej Wisła–Odra szansą dla gospodarki regionu*, Promotio Geographica Bydostiensia, III: 81–87, Wydawnictwo UKW, Bydgoszcz.
- Gotowski R., 2010, Motywacja uprawiania turystyki kwalifikowanej wśród członków KTP „Wędrownik” w Bydgoszczy, [w:] J. Łuczak, S. Bronowicki (red.), *Zdrowotne aspekty aktywności fizycznej*, Monografie, 4/10: 165–174, Wielkopolska Wyższa Szkoła Turystyki i Zarządzania, Poznań.
- Gotowski R., 2012, Znaczenie Bydgoskiego Tramwaju Wodnego w systemie komunikacji miejskiej i turystyce, [w:] D. Szumińska (red.), *Rewitalizacja dróg wodnych szansą dla gospodarki*, Promotio Geographica Bydostiensia, VIII: 109–119, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz.

- Gotowski R., Parzych K., 2009, Znaczenie marszów na orientację w procesie edukacji dzieci i młodzieży w województwie kujawsko-pomorskim, [w:] *Wspomaganie rozwoju i edukacji człowieka poprzez edukację, rekreację, i sport*, Wyższa Szkoła Gospodarki, Bydgoszcz.
- Gotowski R., Rabant H., Łątka A., Miesikowska N., Barwińska-Szczutkowska G., 2013, Percepcja walorów krajobrazowych województwa kujawsko-pomorskiego wśród studentów Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, *Journal of Health Sciences*, 3/14: 356–362.
- Harłodziński K., Barwińska-Szczutkowska G., 2013, Historia i walory turystyczne Chełmna, *Journal of Health Sciences*, 3/14: 142–145.
- Józefowicz I., 2006, Bydgoszcz – przyjazne miasto? Dostępność przestrzenna wybranych funkcji dla potrzeb osób niepełnosprawnych, [w:] H. Ochonczenko, M.A. Paszkowicz (red.), *Potrzeby osób niepełnosprawnych w warunkach globalnych przemian społeczno-gospodarczych*, t. II, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków, s. 301–311.
- Józefowicz I., 2007, Sport dla wszystkich... Możliwości rekreacji ruchowej niepełnosprawnych mieszkańców Bydgoszczy, *Prace Komisji Geografii Komunikacji PT*, XIII: 281–291, Wydział Ekonomii Uniwersytetu Rzeszowskiego, Warszawa–Rzeszów.
- Kozłowska M., 2008, Imprezy sportowe w Bydgoszczy jako przykład atrakcji turystycznej dużego miasta, [w:] I. Jażdżewska (red.), *Funkcja turystyczna miast*, XXI Konwersatorium Wiedzy o Mieście, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 227–238.
- Kozłowska-Adamczak M., Krupa A., 2013, Projekt koncepcji geoparku o randze lokalnej pod nazwą „Krajna – Polodowcowa Kraina Ozów” jako produkt finalny opracowania strategii rozwoju turystyki lokalnej grupy działania stowarzyszenia „Nasza Krajna”: raport z badań przeprowadzonych w latach 2011–2012, *Journal of Health Sciences*, 3/15: 25–34.
- Kozłowska-Adamczak M., Krupa A., 2014, Przyrodnicze uwarunkowania organizacji wypoczynku i rozwoju turystyki w świetle wyników badań, [w:] S. Łaniecki (red.), *Monografia miasta i gminy Mrocza*, t. 1, *Środowisko geograficzno-przyrodnicze*, Bydgoszcz, s. 249–278.
- Kozłowska-Adamczak M., Zieliński K., 2012, Bydgoski Węzeł Wodny (BWW) jako miejsce rekreacji i wypoczynku bydgoszczan, [w:] D. Szumińska (red.), *Rewitalizacja dróg wodnych szansą dla gospodarki*, Promotio Geographica Bydgostiensia, 8: 85–108, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz.
- Lubowiecki-Vikuk A., Rab-Przybyłowicz J., 2014, Komunikacja marketingowa na polskim rynku turystyki medycznej, *Handel Wewnętrzny*, 3(350): 113–127.
- Łobożewicz T., Bieńczyk G., 2001, *Podstawy turystyki*, WSE, Warszawa.
- Michniewicz-Ankiersztajn H., 2012, Infrastruktura komunikacyjna w krajobrazie miejskim Paryża, *Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego*, 18: 130–139
- Michniewicz-Ankiersztajn H., Gonia A., Kozłowska-Adamczak M., Dłużewska A., 2012, The 19th and 20th Century Architecture Seen as Products of Cultural Tourism in Bydgoszcz and its Surroundings, [w:] M. Kozak, N. Kozak (red.), *2nd Interdisciplinary Tourism Research Conference, 24–29 April 2012, Fethiye, Turkey*, Proceedings Book.
- Szumińska D., 2008, *Sieć wodna okolic Bydgoszczy*, [w:] D. Szumińska (red.), *Zasoby przyrodnicze i kulturowe drogi wodnej Wisła–Odra*, Urząd Marszałkowski Województwa Kujawsko-Pomorskiego, UKW, Wyd. LOGO, Bydgoszcz, s. 16–27.
- Szumińska D. (red.), 2008a, *Zasoby przyrodnicze i kulturowe drogi wodnej Wisła–Odra*, Urząd Marszałkowski Województwa Kujawsko-Pomorskiego, UKW, LOGO, Bydgoszcz.
- Szumińska D. (red.), 2009, *Walory turystyczne drogi wodnej E-70 na terenie województwa kujawsko-pomorskiego*, UKW, GrafArt, Bydgoszcz.
- Taylor Z., Józefowicz I., 2012, *Intra-urban daily mobility of disabled people for recreational and leisure purposes*, *Journal of Transport Geography*, 24: 155–172.

- Taylor Z., Józefowicz I., 2012a, Geograficzne badania niepełnosprawności ze szczególnym uwzględnieniem codziennej ruchliwości osób niepełnosprawnych w przestrzeni miasta, cz. I, *Przegląd Geograficzny*, 84, 2: 261–278.
- Taylor Z., Józefowicz I., 2012b, Geograficzne badania niepełnosprawności ze szczególnym uwzględnieniem codziennej ruchliwości osób niepełnosprawnych w przestrzeni miasta, cz. II, *Przegląd Geograficzny*, 84, 4: 529–558.
- Warszyńska J., Jackowski A., 1979, *Podstawy geografii turystyki*, PWN, Warszawa.

Summary

Directions and practical use of research results in the field of tourism geography in the Institute of Geography of the Kazimierz Wielki University in Bydgoszcz

Research on tourism geography has been conducted in Bydgoszcz geographical centre since 1995. It has been undertaken by the staff of the Department of Geography (operating within the Faculty of Mathematics, Technology and Natural Sciences of Pedagogical University). After the year 2001 it was continued at the Institute of Geography of the Academy of Bydgoszcz, transformed in 2005 into Kazimierz Wielki University. During the first of the abovementioned periods, research in the field of tourism geography was headed by A. Kowalczyk, focusing primarily on the perception of the landscape of areas attractive to tourists. In 2001, following the development of human resources, the department of Geography of Tourism was created, whose scientific profile gradually expanded. Multisensory perception of Polish landscapes and selected countries in the world were still the basic fields of study. During the following years, topics related to: types and spatial structure of tourist values of selected areas, tourism in rural areas, tourism economy and traffic and tourism market segmentation were taken up. Cooperation with local governments and non-governmental organizations can put into practice the results of research.

Key words: tourism, leisure, geography, Kazimierz Wielki University in Bydgoszcz

Iwona Józefowicz
Instytut Geografii
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy
jozefowicz@ukw.edu.pl

Hanna Michniewicz-Ankiersztajn
Instytut Geografii
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy
hanka@ukw.edu.pl

Andrzej Matczak

Funkcja turystyczna w badaniach łódzkiego ośrodka geografii turystyki

Łódzki ośrodek geografii turystyki ma znaczący dorobek naukowy w zakresie badania funkcji turystycznej miejscowości i obszarów. W okresie od końca lat 70. XX w. do 2015 r. geografowie z tego ośrodka opublikowali blisko 100 różnych opracowań podejmujących problem funkcji turystycznej. Badania te koncentrowały się na identyfikacji (definicja, metodyka pomiaru), charakterystyce i określeniu poziomu rozwoju tej funkcji (poziom zagospodarowania i ruchu turystycznego, przemiany zachodzące pod jej wpływem, klasyfikacja osadnictwa turystycznego). Prowadzono je na różnych obszarach kraju (strefa podmiejska Łodzi, tereny prawnie chronione, doliny dużych rzek nizinnych, strefa brzegowa Bałtyku, obszary pojezierzy, nizinne, wyżynne oraz górskie), na poziomie miejscowości (wsie i miasta zlokalizowane na ww. obszarach), ośrodków, a także obiektów, zwłaszcza dziedzictwa kulturowego. W toku licznie prowadzonych badań empirycznych wypracowano pewien sposób (model) analizy funkcji turystycznej, który umożliwił uzyskanie interesujących rezultatów zarówno na poziomie pojedynczych miejscowości, jak i większych obszarów w zakresie jej identyfikacji, charakteru oraz poziomu rozwoju.

Słowa kluczowe: funkcja turystyczna, łódzki ośrodek geografii turystyki, problematyka badawcza

W publikowanych w Polsce przeglądach podsumowujących dotychczasowy dorobek naukowy geografii turystyki (Dziegieć, Liszewski 2002 i in., Liszewski 2006b, 2007, 2008, Jackowski 2010) zwraca się uwagę na znaczący dorobek badawczy polskiej geografii w zakresie badania funkcji turystycznej oraz klasyfikacji i typologii miejscowości i obszarów turystycznych. Wskazuje się też na istotny wkład w rozwój badań funkcji turystycznej łódzkiego ośrodka geograficznego. W związku z tym celowe wydaje się przedstawienie problematyki badań w zakresie funkcji turystycznej w łódzkim ośrodku geograficznym.

Instytucjonalna organizacja zespołu

Badania funkcji turystycznej podjęto z chwilą powstanie odrębnej jednostki organizacyjnej (w 1981 r.) koncentrującej swoje zainteresowania na problematyce miejskiej i turystycznej kierowanej przez prof. S. Liszewskiego. Sprzyjało to szybkiemu rozwojowi badań oraz włączeniu się w ogólnokrajową i międzynarodową

współpracę naukową. Z dwóch zorganizowanych dotychczas w Polsce sympozjów naukowych Komisji Geografii Turyzmu i Wypoczynku Międzynarodowej Unii Geograficznej jedno w dniach 4–11 września 1983 r. odbyło się w Łodzi i Sulejowie na temat turystyki i wypoczynku w strefach dużych miast (*Tourisme et Loisirs...* 1983). Łódź była też miejscem jednej z dwóch odbytych w Polsce konferencji międzynarodowej grupy Association for Tourism and Leisure Education (ATLAS) w dniach 20–22 września 2006 r. (Wiluś 2007). Od 1983 r. corocznie organizowane są *Warsztaty terenowe z geografii turystyki* będące miejscem spotkań i dyskusji m.in. nad problematyką i terminologią z zakresu geografii turystyki, a zwłaszcza prezentacją wyników badań jeszcze nie opublikowanych. W warsztatach biorą udział geografowie turystyki ze wszystkich ośrodków krajowych, często również z zagranicy. Dorobek tych spotkań publikowany jest w wydawnictwach Uniwersytetu Łódzkiego. Od 1985 r. wydawane jest przez Uniwersytet Łódzki czasopismo naukowe pt. „Turystyka”, obecnie jako półrocznik w języku polskim i angielskim. Większość prac podejmujących problem funkcji turystycznej opublikowano w tym czasopiśmie. Dwa zeszyty tego pisma (*Turystyka*, 5, z 1989 r. i *Turystyka*, 4, z. 2 z 1994 r.) oraz XXI Konwersatorium Wiedzy o Mieście pt. *Funkcja turystyczna miast* (Jazdzewska red. 2008) w całości podejmują problematykę funkcji turystycznej.

Problem definicji funkcji turystycznej

Samo sformułowanie definicji pojęcia funkcji turystycznej jest trudne. Do niedawna Barette i Defert (1972: 37), próbując dać odpowiedź na pytanie, co to jest funkcja turystyczna, pisali: „Dziwne jest to, że okazuje się, iż nie ma ona swojej definicji w żadnym podręczniku ekonomii dotyczącej turystyki”. Ciekawe, że ci sami autorzy nie zdecydowali się podać definicji funkcji turystycznej, porzucając na propozycji wskaźników ją opisujących. Sformułowanie definicji pojęcia funkcji turystycznej możliwe jest w sposób operacyjny, a więc w kontekście określonych badań. Rozpoczęte na przełomie lat 70. i 80. XX w. badania funkcji turystycznej w łódzkim ośrodku geograficznym doprowadziły do sformułowania definicji operacyjnej. Pierwsze takie sformułowanie dotyczyło pojęcia funkcji wypoczynkowej i powstało na użytek prowadzonych badań w strefie podmiejskiej Łodzi. Opracowaną wtedy koncepcję definicji funkcji wypoczynkowej wykorzystano w badaniach w latach 80. XX w., których efektem było m. in. wprowadzenie pojęcia funkcji turystycznej odniesionej do miasta (Matczak 1989). Pod pojęciem funkcji turystycznej rozumiano „całą działalność społeczno-ekonomiczną miasta, która jest skierowana na obsługę turystów i którą miasto spełnia w systemie gospodarki narodowej”. Ciekawe, że wielu autorów współcześnie odwołuje się w swoich pracach podejmujących problematykę funkcji turystycznej do koncepcji z tamtych lat¹. W końcu lat 80. XX w. przegląd stosowanych w badaniach geo-

¹ W podręczniku akademickim Kowalczyk (2000: 37) podaje „Innym często używanym terminem jest «funkcja turystyczna». Według Matczaka (1989: 29) „funkcja turystyczna jest to działalność

graficznych definicji funkcji turystycznej przedstawił Fischbach (1989). Zdaniem autora, ówczesne oraz późniejsze propozycje nie zawierają ani istotnego przeformułowania, ani też szerszego rozwinięcia w stosunku do definicji przyjętych w latach 80. XX w.

Przemyślenia z lat 80. XX w. pozwalały zaklasyfikować funkcję turystyczną do grupy funkcji silnie wyspecjalizowanych i jednocześnie wewnętrznie bardzo zróżnicowanych. Wywierając silny wpływ na społeczeństwo, jego kulturę, gospodarkę, przestrzeń. Jednocześnie będąc ważnym czynnikiem rozwoju gospodarczego miejscowości i obszarów peryferyjnych na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym. Wyraźnie wpływającą na krajobraz. Przekształcającą go. Wytwarzającą specyficzny typ przestrzeni określanej mianem przestrzeni turystycznej, która jest przystosowana do obsługi ruchu turystycznego. Skala tego przystosowania i wykorzystania określa stan i poziom rozwoju funkcji turystycznej, która zmienia się w czasie.

Problematyka badawcza

Badania w łódzkim ośrodku geograficznym w zakresie identyfikacji i analizy funkcji turystycznej prowadzono w różnych obszarach i skalach przestrzennych.

Najwcześniej podjętym problemem badawczym była analiza funkcji wypoczynkowej w strefie podmiejskiej Łodzi. Kompleksowe badania empiryczne identyfikujące zasięg, formy i poziom rozwoju funkcji wypoczynkowej na obszarze podmiejskim Łodzi zawiera niepublikowana rozprawa doktorska Matczaka (1982). Dała ona początek wielu kolejnym opracowaniom tego autora uszczegóławiającym i rozszerzającym problematykę funkcji turystycznej na tym terenie. Objęła ona: analizę uwarunkowań przyrodniczych (Matczak 1986b, 1988) i komunikacyjnych (Matczak 1986e), powstania i rozwoju funkcji wypoczynkowej, mierników funkcji wypoczynkowej (Matczak 1986d, 1991b) zawartych w analizach budownictwa letniskowego (Matczak 1986a, Haładaj 1987), ruchu wypoczynkowego (Matczak 1987a), struktury użytkowania ziemi (Matczak 1991c), morfologii osiedli podmiejskich (Matczak 1984), sposoby określenia funkcji wypoczynkowej poszczególnych miejscowości podmiejskich (Matczak 1987b, 1991a) wraz z analizą zmian w nich zachodzących pod jej wpływem, szczegółową rekonstrukcję procesu urbanizacji podmiejskiego osiedla letniskowego w Wiśniowej Górze (Matczak 2005, 2009b), szersze syntezы identyfikujące funkcję turystyczną i jej rozwój w regionie

społeczno-ekonomiczna (miejscowości lub obszaru – przyp. A.K.), która jest skierowana na obsługę turystów, i którą (miejscowość lub obszar – przyp. A.K.) spełnia w systemie gospodarki narodowej”. Podobnie Faracik (2006: 8) pisze: „Funkcja turystyczna jest rozumiana jako cała działalność społeczno-ekonomiczna obszaru skierowana na obsługę turystów, którą obszar ten spełnia w systemie gospodarki narodowej (Matczak 1989)”. Z kolei Mika (2014: 33) stwierdza: „Pojęcie «funkcji» w ujęciu strukturalno-funkcjonalnym określa czynność, rolę oraz relację części do całości. W takim rozumieniu funkcję turystyczną określonego fragmentu przestrzeni geograficznej, w tym miejscowości, konstituuje wszelka działalność społeczno-ekonomiczna skierowana na obsługę turystów (Matczak 1989)”.

miejskim Łodzi (Matczak 1985b, 1995a, c, 1995d, 1996a, b, 1997a, b, 2009a) oraz rolę turystyki i wypoczynku w jego integracji i rozwoju (Matczak 1994). Genezę i rozwój osadnictwa turystycznego na obszarze podmiejskim Łodzi przedstawił Liszewski (1987). Strefy suburbanizacji tworzące się pod wpływem rekreacji mieszkańców dużych miast przedstawili Dziegieć i Liszewski (1984). Próbę odtworzenia pierwszych rezydencji podmiejskich łódzkiej burżuazji zawiera opracowanie Stejskała (1992). Studium porównawcze wybranych aspektów funkcji wypoczynkowej w strefie podmiejskiej Warszawy, Łodzi i Krakowa omówiła Jakóbczyk-Gryszkiewicz (1995). Kolejne trzy rozprawy doktorskie dotyczyły fragmentów obszaru podmiejskiego Łodzi, a mianowicie Włodarczyk (1999) wykonał szczegółową analizę form przestrzennych aktywności turystycznej w strefie krawędziowej Wyżyny Łódzkiej, Szkup (2003) zidentyfikował procesy kształtujące podmiejską przestrzeń wypoczynkową w zachodnim sektorze strefy, wykorzystując metodę dyfuzji, a Makowska-Iskierka (2011) prześledziła proces urbanizacji podłódzkich osiedli wypoczynkowych.

Mniej więcej w tym samym okresie zainteresowano się funkcją turystyczną na obszarach prawnie chronionych. W Polsce tereny parków narodowych i krajobrazowych przyjmują od lat 70. XX w. łącznie po kilkanaście milionów odwiedzających rocznie. Zatem rozwój ruchu turystycznego kierującego się na ich obszar niesie ze sobą określone konsekwencje. Problem ten podjął Fischbach (1986, 1989) przedstawiając przegląd literatury i koncepcję badania funkcji turystycznej parków narodowych w Karpatach Polskich. Problematyką tą w odniesieniu do Świętokrzyskiego Parku Narodowego zajmowali się Włodarczyk (1993), Załęczańskiego Parku Krajobrazowego Chrostowska i Wiluś (1992), Krasnobrodzkiego Parku Krajobrazowego Garbula (1997). Jednak szczegółowe badania empiryczne przeprowadzono w ramach rozpraw doktorskich. Krakowiak (2000) przedstawiła wyniki badań nad funkcją turystyczną w parkach narodowych w polskich Karpatach Zachodnich, Čuka (1998) w paśmie górskim Starohorských Vrchov w Słowacji, Pisarska (1995) w Biebrzańskim Parku Narodowym, Graja (2008) w Parku Narodowym Ujście Warty i Spychała (2008) w Parku Krajobrazowym Dolina Baryczy. W studiach empirycznych funkcji turystycznej na obszarach chronionych poszukiwano odpowiedzi na nurtujące łódzki zespół geografii turystyki pytania o szerokość i głębokość możliwej jej koegzystencji z ich funkcją ochronną. Starano się zidentyfikować konflikty będące wynikiem masowego ruchu turystycznego kierującego się na obszar parków narodowych i krajobrazowych. Zwrócono też uwagę, że nadanie statusu obszaru chronionego podnosiło jego atrakcyjność turystyczną i wywoływało wzrost ruchu przyjazdowego. Stosowano oryginalną metodykę polegającą na szerokich badaniach terenowych. Ich przegląd i możliwości wykorzystania w zakresie ruchu turystycznego do identyfikacji funkcji turystycznej terenów chronionych przedstawił Matczak (2002).

W latach 90. XX w. podjęto badania funkcji turystycznej w dolinach rzecznych. Zwracano szczególną uwagę na rozpoznanie czynników decydujących o atrakcyjności i przydatności dolin rzecznych dla wypoczynku, sposobach ich zagospodarowania i użytkowania oraz wielkości, strukturze i motywach przybywających tutaj turystów, a także spowodowanych przyjazdami turystycznymi skutkach spo-

łeczno-ekonomicznych, zwłaszcza przestrzennych (rozwoj osadnictwa turystycznego). W ten sposób identyfikowano istnienie, zróżnicowanie poziomu rozwoju i biorców funkcji turystycznej w dolinach dużych rzek. Badania te prowadzono w ramach rozpraw doktorskich w dolinie środkowej Warty (Wiluś 1997) i w dolinie Pilicy (Wojciechowska 1998). Natomiast w ramach pozyskanego grantu z KBN, MŚ i NFOŚiGW wykonano kompleksowe badania w dolinie Odry (Liszewski red. 2003), które m.in. pozwoliły podjąć też problem możliwości rozwoju w jej obrębie funkcji turystycznej skierowanej do masowego odbiorcy wraz z przewidywanymi następstwami społeczno-ekonomicznymi i przestrzennymi.

W licznych pracach poruszano problem identyfikacji funkcji turystycznej pełnionej przez poszczególne obszary, miejscowości, ośrodki oraz obiekty, zwłaszcza dziedzictwa kulturowego. Jest to liczna grupa opracowań. Przeprowadzono je w różnych regionach kraju (także za granicą, np. Wojciechowska 1996). Były to analizy funkcji turystycznej bazujące na pojedynczych miernikach oraz częściach o charakterze kompleksowym (monograficznym). Wśród nich wyróżnia się grupa prac identyfikujących funkcję turystyczną m.in. poprzez analizę zmian morfologicznych osiedli podmiejskich (Maczak 1984) oraz zmian w obrębie wsi na Mierzei Wiślanej, Półwyspie Helskim, pojezierzach, w Bieszczadach zachodzących pod wpływem rozwoju funkcji turystycznej (Dziegieć 1988, 1989, 1990, 1991) wspartych szerokimi przeglądami literatury (Dziegieć 1987, 1995), strukturę użytkowania ziemi w uzdrowiskach (Marczak, Wychowaniec 1989), poprzez pomiar ruchu pojazdów na terenie Bieszczadów Polskich (Liszewski 1990), ruchu turystycznego związanego z turniejem rycerskim na zamku w Golubiu-Dobrzyniu (Mesor 1994) czy ruchu turystyczno-wypoczynkowego na obszarze Lasu Łagiewnickiego w Łodzi (Hałka 1994) i in. Jednak częściej prowadzono studia bardziej kompleksowe, w których funkcję turystyczną identyfikowano poprzez szerszą grupę mierników. Należą do nich opracowania dotyczące Jastrzębiej Góry (Wiluś 1988), Mrągowa (Olszewska 1989), Spały (Liszewski 1991), Kazimierza Dolnego (Olszewska 1991), Kartuz (Kaczmarek, Liszewski 1989), Mielna (Janczak 1994), Żegiestowa (Nawrot 1994), wsi w rejonie Zbiornika Otmuchowskiego (Maczak, Suliborski 1984), a w szczególności Augustowa (Liszewski red. 1989). Kompleksowe opracowanie funkcji turystycznej Augustowa należy uznać za pewien wzorzec metodyczny wypracowany w ciągu zaledwie 10 lat zinstytucjonalizowanego funkcjonowania łódzkiego zespołu geografii turystyki. Pod względem problemowym i metodycznym zamykało ono pewien etap przemyśleń i doświadczeń całego zespołu. Obejmowało ono problematykę przyrodniczo-geograficznych, historycznych i tradycją uwarunkowanych podstaw rozwoju funkcji turystycznej, etapy rozwoju zagospodarowania i ruchu turystycznego w Augustowie, uwidaczniającą się funkcję turystyczną miasta w jego strukturze użytkowania ziemi, w gospodarce – poprzez analizę stanu zatrudnienia w usługach turystycznych odniesioną do pozostałych działalności w mieście (która nie przyniosła zadowalających wyników), wielkości i sezonowości obrotów w handlu i gastronomii, zasięgu oddziaływania lokalnych biur turystycznych – oraz procesu tworzenia aglomeracji (regionu) turystycznej (Augustów i jego podmiejski region turystyczny), który to problem okazał się szczególnie interesujący. Możliwość przeprowadzenia

tak szerokich analiz wymagała pozyskania oryginalnych materiałów źródłowych w rezultacie prowadzonych kwerend i inwentaryzacji terenowej, badań ankietowych i wywiadów w instytucjach turystycznych i wśród turystów, pomiaru ruchu turystycznego z jednoczesnym wywiadem, a także różnorodnych danych oficjalnych i studiów literaturowych. Badania funkcji turystycznej wskazanych miejscowości, a zwłaszcza Augustowa, jednoznacznie wskazywały na ruch turystyczny (jego wielkość, struktura, sezonowość, zasięg) jako podstawowy miernik funkcji turystycznej w jej wymiarze egzogenicznym. Ruch turystyczny był też zawsze obecny w podejmowanych typologiach funkcjonalnych osadnictwa turystycznego (np. Matczak 1982, Liszewski 1989, 1991). Propozycję teoretyczną badania funkcji turystycznej miast przedstawił Matczak (1986c, 1989). Nawiązując do analizy funkcji i struktury funkcjonalnej miast w ramach koncepcji bazy ekonomicznej, zaproponował sposób identyfikacji funkcji turystycznej i określenia jej miejsca w strukturze funkcjonalnej miasta oraz przedstawił program przeprowadzenia takich badań.

Wiele analiz funkcji turystycznej dotyczyło obiektów dziedzictwa kulturowego, przede wszystkim zamków, muzeów, skansenów, cmentarzy. Problematyka ta znalazła odzwierciedlenie w publikowanych analizach funkcji turystycznej (krajoznawczej) zamku w Malborku (Kostrzewa (Latosińska) 1991), w Kórniku (Pietrzak 1994), Zamku Królewskiego w Warszawie (Pluta 1994). Zagadnienie przemian funkcjonalnych rezydencji burżuazji górnośląskiej przedstawiła Majcher (2001). Współcześnie rolę zamków średniowiecznych w życiu społeczno-gospodarczym i kulturalnym małych miast w województwie pomorskim i warmińsko-mazurskim prezentuje rozprawa doktorska Musiaki (2012). Z kolei analizę funkcji turystycznej (szczególnie hotelarskiej) dawnych pałaców, dworów i zamków w Polsce przedstawił w opublikowanej rozprawie doktorskiej Rouba (2010). W trzech kolejnych rozprawach doktorskich omówiono badania funkcji turystycznej skansenów w Polsce (Stasiak 1999) i muzeów biograficznych (Rodacka 2001). Podstawowymi miarami funkcji turystycznej były w nich ruch turystyczny oraz rola, jaką ona odgrywa w życiu i gospodarce miejscowości, w których je zlokalizowano. Zwrócono też uwagę na wzrastającą atrakcyjność krajoznawczą nekropolii. Miejsce wiecznego spoczynku ludzi nauki, kultury i sztuki, przywódców i polityków, sportowców i in. w scenerii pomników, zieleni, kompozycji, architektury od dawna cieszy się dużym zainteresowaniem ludzi i jest ważnym obiektem krajoznawczym motywującym do podróży turystycznych. Problem funkcji turystycznej cmentarzy podjął w rozprawie doktorskiej Tanaś (2007).

Zagadnienia funkcji turystycznych poszczególnych obszarów, miejscowości, ośrodków, a także obiektów turystycznych i dziedzictwa kulturowego były szczególnie często obecna w pracach magisterskich. Testowano w nich różne zespoły mierników funkcji turystycznej, metody zbierania i gromadzenia pierwotnych materiałów źródłowych oraz zakres i głębokość możliwych do przeprowadzenia analiz na ich podstawie.

Metodyka badania funkcji turystycznej

Przedstawiona problematyka badań oraz obszary, na których je prowadzono, określały metody pozyskiwania i gromadzenia materiałów źródłowych oraz możliwości opracowania wskaźników/miar funkcji turystycznej. Właściwie brak było wtórnych materiałów źródłowych przydatnych do identyfikacji i analizy funkcji turystycznej. Z tego powodu zachodziła konieczność prowadzenia samodzielnych kwerend i inwentaryzacji terenowych, badań ankietowych i pomiarów (ruchu pojazdów, turystów) w celu pozyskania i gromadzenia pierwotnych materiałów źródłowych. Specyfika obszarów, w których prowadzono badania, ograniczała wykorzystanie wywodzących się z koncepcji bazy ekonomicznej miar funkcji (liczba i struktura miejsc pracy oraz pochodne). Należało zatem poszukiwać nowych, oryginalnych wskaźników/miar tej funkcji. Pewne wzorce istniały już w literaturze przedmiotu (Warszyńska, Jackowski 1979), jednak ich adaptacja wymagała własnych przemyśleń i pomysłów.

W zakresie oceny walorów turystycznych stosowano metodę bonitacji punktowej (Warszyńska, Jackowski 1979). Stanowiła ona dobrą podstawę do wskazania na analizowanym terenie potencjalnych miejsc szczególnie przydatnych dla wykorzystania turystycznego.

Do identyfikacji i oceny znaczenia i poziomu rozwoju funkcji turystycznej adaptowano znane już w literaturze (Warszyńska, Jackowski 1979) oraz samodzielnie proponowane wskaźniki. Wydzielono dwie ich grupy (Matczak 1982, 1985a): jakościowe – takie jak struktura użytkowania ziemi, fizjonomia i architektura zabudowy osiedli oraz ich rozplanowanie przestrzenne (morfologia), a także ilościowe – takie jak wielkość ruchu, terenów i zabudowy wypoczynkowej w postaci następujących wskaźników: wskaźnik funkcji wypoczynkowej (FW) uwzględniający wielkość ruchu wypoczynkowego w postaci: $FW_r = R/P \cdot 100$, gdzie: R – jednorazowy ruch wypoczynkowy pobytowy i świąteczny, P – liczba ludności miejscowej; wskaźnik FW_t uwzględniający wielkość terenów wypoczynkowych: $FW_t = T_w/O \cdot 100$, gdzie: T_w – wielkość terenów wypoczynkowych, O – obszar miejscowości (sołectwa); wskaźnik FW_z uwzględniający liczbę domów letniskowych: $FW_z = D_l/D_m \cdot 100$, gdzie: D_l – liczba domów letniskowych, D_m – liczba domów mieszkalnych. Wykorzystywano też znane w literaturze mierniki funkcji turystycznej, m.in. Baretje i Deferta, Schnejdery, Charvata, wskaźniki natężenia, np. liczba miejsc noclegowych/turystów na km² powierzchni udostępnionej polskim badaczom w podręczniku Warszyńskiej i Jackowskiego (1979).

Testowano też wskaźniki pośrednio identyfikujące występowanie funkcji turystycznej, np. liczba osób przypadająca na jedną izbę mieszkalną, które jednak ze względu na niewielkie zróżnicowanie wartości na badanych obszarach miały małe znaczenie diagnostyczne. Dlatego zrezygnowano z ich dalszego testowania. Natomiast oryginalnym osiągnięciem było wykorzystanie skorowidzów przestrzennych obrębów geodezyjnych w skali 1:5000 z granicami działek i adresem ich użytkownika (właściciela) wraz z bilansem wykorzystania gruntów. Stały się one po weryfikacji terenowej (identyfikacja faktycznego wykorzystania działki na cele wypoczynkowe) podstawą wydzielenia terenów wypoczynkowych, a następ-

nie typologii miejscowości (sołectw) w oparciu o poziom rozwoju funkcji wypoczynkowej. Materiały te posłużyły też do analizy morfologicznej miejscowości wypoczynkowych i wyróżnienia ich typów morfologicznych. Typologie miejscowości wypoczynkowych w oparciu o pojedyncze wskaźniki dawały ograniczone rezultaty, dlatego już w 1982 r. (Matczak 1982, 1985a) sformułowano ideę summarycznego wskaźnika funkcji wypoczynkowej opartego na wartościach omówionych wskaźników ilościowych. Ideę tę (jednoczesnego wykorzystania wielu wskaźników) stosowano w opracowywanych w ośrodku analizach i typologiach osadnictwa turystycznego.

Ważnym osiągnięciem metodycznym było przywrócenie i opracowanie idei bezpośredniego pomiaru ruchu turystycznego. Stosowano go niemal we wszystkich obszarach badań. Najczęściej pomiar turystów prowadzono w miejscach ich koncentracji, rzadziej na trasach oraz w węzłach skupiających i rozrządowych wędrówek turystycznych. W pomiarach tych ujmowano następujące elementy ruchu turystycznego: wielkość, rozkład przestrzenny i czasowy (tj. jego natężenie), strukturę płci i wieku według obserwacji prowadzącego pomiar. Zwykle od pomiaru turystów rozpoczynano badania. Niekiedy jednocześnie, przy mniejszym natężeniu ruchu, prowadzono krótki wywiad. Ale przede wszystkim umożliwiał on określenie „masy”, a tym samym wielkości próby i dawał możliwość wykorzystania losowania systematycznego w następujących po nim badaniach ankietowych. Na ogół ankietę (wywiad kwestionariuszowy) wprowadzano w końcowym etapie zbierania materiałów źródłowych. Gwarantowało to reprezentatywność próby i merytorycznie poprawne ustalenie pytań w ankiecie, tak aby nie powielić uzyskanych informacji w inny, tańszy i łatwiejszy sposób. Pod względem treści ankiety poruszały zagadnienia cech osobowych i osobowości turysty, jego preferencji w zakresie podejmowanych wędrówek, zajęć i sposobów zachowania w miejscu odwiedzanym, dokonywanych wydatków pieniężnych. W badaniach ankietowych zawsze obecny był problem określenia miejsca, z którego przybywał turysta (jego stałe miejsce zamieszkania), poruszały wędrówki z jego czasowego miejsca wypoczynku. W identyfikacji obszarów rynkowych miejscowości turystycznych (zasięg przestrzenny funkcji turystycznej i jej ranga) wykorzystywano także pomiar pojazdów (samochodów osobowych i autokarów) wraz z ich rejestracją wskazującą na miejsce, skąd przybywali turyści (obecnie na poziomie powiatu).

Rezultaty badań

Badania w zakresie funkcji turystycznej przeprowadzone przez łódzki zespół geografii turystyki przyniosły interesujące rezultaty.

W strefie podmiejskiej Łodzi, a także na innych badanych obszarach zaobserwowano, że funkcja turystyczna początkowo pojawiała się w najbardziej atrakcyjnych przyrodniczo miejscach i stosunkowo łatwo dostępnych komunikacyjnie, prawnie i rynkowo (cena gruntu). W miarę wyczerpywania się tych najbardziej atrakcyjnych miejsc funkcja ta wykazuje tendencję do rozwoju w ich sąsiedztwie

oraz poszukuje nowych atrakcyjnych miejsc na dalszych peryferiach o trudniejszej dostępności komunikacyjnej, ale o niższej cenie gruntów. Wskutek tego funkcja turystyczna rozwija się w postaci większych i mniejszych skupień miejscowości. Proces ten dobrze opisuje metoda dyfuzji. Prawidłowość ta w równym stopniu odnosi się do okolic podmiejskich, otulin obszarów chronionych, jak i do dolin rzecznych, co umożliwi przeprowadzenie regionalizacji i wskazanie obszarów jej występowania i nasilenia.

Funkcja turystyczna lokująca się w miejscowościach położonych w pobliżu większych miast w miarę upływu czasu poddawana jest silnej presji i konkurencji ze strony innych funkcji. W tym zakresie szczególnie ekspansywna jest funkcja mieszkaniowa, która prowadzi do stopniowego wypychania funkcji turystycznej na coraz bardziej odległe od miasta obszary. Ten proces zachodzi powszechnie w otoczeniu większych miast i jest dobrze rozpoznany w światowej literaturze przedmiotu, w której m.in. opisany został przez Lundgrena (1974) nazwany został modelem rozprzestrzeniania się drugich domów na skutek rozwoju aglomeracji. Model ten pozytywnie weryfikowały również badania w łódzkim ośrodku geografii turystyki.

Rozwijająca się funkcja turystyczna wywołuje daleko idące zmiany w społeczeństwie i gospodarce lokalnej oraz w przestrzeni. W licznie prowadzonych badaniach udowodniono, że skala zmian społeczno-gospodarczych, a przede wszystkim przestrzennych, wyrażających m.in. stan zaawansowania zachodzących pod wpływem turystyki procesów urbanizacji stanowi dobrą miarę identyfikacji stanu i poziomu rozwoju funkcji turystycznej. Zauważono to już w początkowej fazie badań, a kolejne badania spostrzeżenie to dobrze udokumentowały.

Proces rozwoju funkcji turystycznej na ogół jest długotrwały. Wymaga on odpowiedniego przygotowania lokalnej społeczności do udostępniania i świadczenia dóbr i usług turystycznych. Niezbędny jest też znaczący napływ kapitału zewnętrznego. Środki pieniężne pochodzące z zakupu ziemi, dokonywanych na niej inwestycji, a następnie koszty ich użytkowania i eksploatacji znacząco powiększają lokalny kapitał, który nie tylko jest konsumowany, ale także w różny sposób dalej inwestowany. Sprzyja to powstawaniu sieci różnych powiązań zarówno wewnętrznych, jak i zewnętrznych. Wzmacnia to proces rozwoju i ekspansję funkcji turystycznej. Dotychczas podejmowane próby uogólnienia tego procesu rozwojowego wskazują, że dość dobrze opisuje go model rozwoju obszaru turystycznego opracowany przez Butlera.

Funkcja turystyczna w różny sposób lokuje się w przestrzeni poszczególnych miejscowości. Przejawia ona tendencję do występowania w enklawach, np. w wielu wsiach podłódzkich oraz na wielu innych badanych przez łódzki zespół obszarach lokalizacja i rozwój terenów wypoczynkowych następowały na rozłogach wiejskich, w pewnym oddaleniu od siedliska wsi. Rzadziej funkcja ta wkracza na trudniej dostępne (bo zasiedlone) tereny siedlisk. Jedynie bardziej zaawansowany proces wyludniania się tradycyjnych wsi sprzyja szerszemu wkroczeniu funkcji turystycznej w obręb ich siedlisk. Niekiedy jej rozwój następuje równolegle w enklawie i siedlisku, co prowadzi często do bardziej zaawansowanego przekształcenia układu przestrzennego takich miejscowości. Liczne przykłady wraz

z uogólnieniem modelowym prezentują opracowania łódzkiego zespołu geografii turystyki.

Interesujący jest problem współczesnych przekształceń miejscowości letniskowych lokowanych w okresie międzywojennym na tzw. „surowym korzeniu” (miasto-las). Pod względem rozplanowania przestrzennego (morfologia) i architektury budynków (fizjonomia) były to osiedla zupełnie odmienne od otaczających je miejscowości. W swojej urbanistyce nawiązywały do układów parkowych. Współcześnie ich funkcja letniskowa jest skutecznie wypierana przez mieszkaniową przy zachowaniu dotychczasowego układu przestrzennego i pełnej wymianie zabudowy. Na ich obrzeżach prowadzona parcelacja gruntów i ich zabudowa w niewielkim już stopniu nawiązuje do dawnego charakteru (mniejsza działka, większa gęstość zabudowy itp. jest bardziej charakterystyczna dla monofunkcyjnych osiedli mieszkaniowych).

Do identyfikacji i określenia stopnia rozwoju funkcji turystycznej w szerokim zakresie korzystano z analizy struktury użytkowania ziemi. Umożliwiły to własne kwerendy i inwentaryzacje bezpośrednio w terenie, jak również wspomagające je w pewnym stopniu materiały geodezyjne. Skala prowadzonych w tym zakresie badań była duża. Wiele prac analizujących funkcję turystyczną miast i osiedli wyodrębniało tereny turystyczne i odnosiło ich wielkość do całkowitej i/lub zainwestowanej powierzchni miasta i/lub osiedla oraz do poszczególnych użytków. Analizy struktury użytkowania ziemi wyodrębniające tereny turystyczne wykorzystano też z dobrym skutkiem m.in. do typologii osiedli letniskowych.

Liczne badania nad funkcją turystyczną doprowadziły członków zespołu do przekonania, że ruch turystyczny (jego wielkość, struktura, sezonowość, zasięg) jest podstawowym miernikiem, który nie tylko ją identyfikuje, ale również pozwala na jej charakterystykę oraz umożliwia poprawne przeprowadzenie typologii osadnictwa turystycznego.

Oryginalnym dorobkiem merytorycznym zespołu jest podejście kompleksowe do analiz funkcji turystycznej, jej identyfikacji i poziomu rozwoju oraz na ich podstawie przeprowadzonych typologii osadnictwa turystycznego. Podejście to wprowadzono już w początkowej fazie badań, a następnie kontynuowano i wyraźnie preferowano w podejmowanych analizach zarówno poszczególnych miast i osiedli, jak i typologii większego ich zbioru. Ideę tę m.in. wyrażał sumaryczny wskaźnik funkcji wypoczynkowej, na podstawie którego wykonano typologię podłódzkich osiedli letniskowych.

Wnioski

Uzyskane rezultaty badań w zakresie funkcji turystycznej przez łódzki zespół geografii turystyki należy uznać za znaczące. Skoncentrowanie uwagi na identyfikacji i ocenie poziomu rozwoju funkcji turystycznej obszarów, miejscowości, obiektów pozwoliły adaptować istniejące oraz opracować własne mierniki tej funkcji i szeroko je przetestować. Uświadomiły one nie tylko zasadność, lecz wręcz konieczność prowadzenia kompleksowych analiz. Wykreowały i uzasadniły

merytorycznie olbrzymie znaczenie dla identyfikacji i określenia poziomu rozwoju tej funkcji ruchu turystycznego. Słabiej rozwijały się analizy związków funkcji turystycznej z innymi funkcjami. Do analiz funkcji turystycznej nie wprowadzono metod wieloczynnikowych. Pomimo dobrej znajomości w zespole koncepcji teoretycznych funkcjonujących w geografii osadnictwa oraz szerzej w geografii społeczno-ekonomicznej nie podjęto wysiłku ich weryfikacji na gruncie geografii turystyki do identyfikacji, charakteru i znaczenia funkcji turystycznej. Proces powstawania aglomeracji turystycznej (Augustów i zaplecze) pomimo uzyskania interesujących wyników nie został poddany szerszej weryfikacji empirycznej. Wydaje się też, że koncepcja bazy ekonomicznej, mierzona liczbą i strukturą miejsc pracy, dająca początkowo ograniczone rezultaty, również nie doczekała się szerszej empirycznej weryfikacji. Podobnie inne koncepcje teoretyczne, np. bieguny wzrostu, zależność rozwoju od ścieżki nie były dotychczas uwzględniane i oczekują na empiryczną weryfikację.

Literatura

- Bachvarov M., 1997, Rekreacyjno-turystyczne funkcje na selishtata, *Rocznik Uniwersytetu Sofijskiego*, 88, 2: 7–28, Wyd. Uniwersyteckie, Sofia.
- Barette R., Defert P., 1972, *Aspects économiques du tourisme*, Paris.
- Dziegieć E., 1987, Przemiany osadnictwa wiejskiego pod wpływem turystyki i wypoczynku w świetle literatury, *Acta Universitatis Lodziensis, Turyzm*, 3: 7–31.
- Dziegieć E., 1988, Przemiany wsi Chałupy i Kuźnica pod wpływem rozwoju turystyki, *Acta Universitatis Lodziensis, Turyzm*, 4: 69–95.
- Dziegieć E., 1989, Przemiany wsi położonych w strefie krajobrazowej Pojezierzy, [w:] *Turystyka jako czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego. Wyniki prac z lat 1986–1987*, Instytut Turystyki, Warszawa.
- Dziegieć E., 1990, Przemiany wsi Cisna i Wołkowyja pod wpływem funkcji turystycznej, *Acta Universitatis Lodziensis, Turyzm*, 6: 113–119.
- Dziegieć E., 1991, Przemiany wsi rybackich pod wpływem rozwoju turystyki. Przykład Mierzei Wiślanej i Helskiej, [w:] *Przemiany przestrzeni wiejskiej w Polsce i we Francji pod wpływem urbanizacji i turystyki*, Acta Universitatis Lodziensis, Folia Geographica, 14: 107–120.
- Dziegieć E., 1995, Urbanizacja turystyczna terenów wiejskich w Polsce, *Turyzm*, 5, 1: 5–56.
- Dziegieć E., Liszewski S., 1984, Zones suburbaines en tant que terrains de recreation pour les habitants des grandes villes polonaises, *Problemy Turystyki*, 2: 11–21.
- Dziegieć E., Liszewski S., 2002, Rozwój badań geografii turystyki w Polsce w XX wieku, *Turyzm*, 12, 2: 33–50.
- Faracik R., 2006, *Turystyka w strefie podmiejskiej Krakowa*, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ, Kraków
- Fischbach J., 1986, Funkcja turystyczna parków narodowych w Karpatach polskich, [w:] *II Zjazd Geografów Polskich, Łódź 11–13 września 1986 r. Streszczenia referatów – obrady w sekcjach*, Komitet Nauk Geograficznych PAN, Polskie Towarzystwo Geograficzne, Instytut Geografii Fizycznej i Kształtowania Środowiska UŁ, Wyd. UŁ, Łódź, s. 1989–199.
- Fischbach J., 1989, Funkcja turystyczna jednostek przestrzennych i program jej badania, *Acta Universitatis Lodziensis, Turyzm*, 5: 41–65.

- Garbula M., 1997, Funkcja turystyczna Krasnobrodzkiego Parku Krajobrazowego, *Turyzm*, 7, 2: 75–85.
- Graja S., 2008, *Przestrzeń turystyczna parków narodowych. Przykład Parku Narodowego „Ujście Warty”*, maszynopis pracy doktorskiej w Instytucie Geografii Miast i Turyzmu UŁ, Łódź.
- Haładaj E., 1987, Architektura osiedli wypoczynkowych wokół Łodzi, *Acta Universitatis Lodzianensis, Turyzm*, 3: 119–136.
- Hałka B., 1994, Turystyczno-wypoczynkowa funkcja Lasu Łagiewnickiego, *Turyzm*, 4, 2: 73–87.
- Jackowski A., 2010, Wkład nauk geograficznych w rozwój wiedzy o turystyce w Polsce, *Turyzm*, 20, 2: 5–36.
- Jakóbczyk-Gryszkiewicz J., 1995, Wybrane aspekty rozwoju funkcji wypoczynkowej w strefach podmiejskich trzech największych miast Polski: Warszawy, Łodzi i Krakowa, *Turyzm*, 5, 1: 67–77.
- Janczak B., 1994, Funkcja turystyczno-wypoczynkowa Mielna, *Turyzm*, 4, 2: 89–102.
- Jażdżewska I. (red.), 2008, *Funkcja turystyczna miast*, XXI Konwersatorium Wiedzy o Mieście, Wyd. UŁ, Łódź.
- Kaczmarek S., Liszewski S., 1989, Funkcja turystyczna Kartuz, *Acta Universitatis Lodzianensis, Turyzm*, 5: 67–93.
- Kostrzewa J. (Latosińska), 1991, Funkcja turystyczna zamku w Malborku w świetle ruchu turystycznego, *Turyzm*, 1, 1: 73–98.
- Kowalczyk A., 2000, *Geografia turystyki*, PWN, Warszawa.
- Krakowiak B., 2000, *Funkcja turystyczna parków narodowych w Karpatach Zachodnich*, maszynopis pracy doktorskiej w Instytucie Geografii Miast i Turyzmu UŁ, Łódź.
- Latosińska J., Wiluś R., 1992, Krynica – the biggest health resort in southern Poland. Problems of its development and functions, *Turyzm*, 2, 2: 61–81.
- Liszewski S., 1987, Geneza i rozwój osadnictwa wypoczynkowego w otoczeniu Łodzi, *Acta Universitatis Lodzianensis, Turyzm*, 3: 33–54.
- Liszewski S., 1988, Funkcja turystyczna osadnictwa nadmorskiego w świetle analizy ruchu turystycznego. Przykład Mierzei Helskiej, *Acta Universitatis Lodzianensis, Turyzm*, 4: 39–67.
- Liszewski S. (red.), 1989a, *Funkcja turystyczna Augustowa*, Instytut Turystyki, Warszawa.
- Liszewski S., 1989b, La typologie fonctionnelle de l’implantation touristique: l’exemple des villges de Wysowa et Rytro, dans les Carpates polonaises, *Méditerranée revue géographique des pays méditerranéens*, 69, 4: 25–32.
- Liszewski S., 1989c, *Klasyfikacja i typologia osadnictwa turystycznego. Założenia teoretyczne*, Instytut Turystyki, Warszawa, s. 93–103.
- Liszewski S., 1990, Funkcja turystyczna Bieszczadów Polskich w świetle analizy ruchu pojazdów, *Acta Universitatis Lodzianensis, Turyzm*, 6: 59–81.
- Liszewski S., 1991a, Spała. Monografia i funkcja miejscowości wypoczynkowej, *Turyzm*, 1, 2: 5–32.
- Liszewski S., 1991b, Osadnictwo turystyczne, *Problemy Turystyki*, 1/2: 65–74.
- Liszewski S., 2006, Powstanie i rozwój geografii turystyki w Łodzi, *Turyzm*, 16, 2: 153–182.
- Liszewski A., 2007, Geografia turystyki w Polsce i jej wkład w rozwój nauk o turystyce, [w:] W. Kurek (red.), *Studia nad turystyką. Tradycje, stan obecny i perspektywy badawcze*, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej, UJ, Kraków, s. 61–76.
- Liszewski S., 2008, Miasto jako przedmiot badań geografii turystyki w Polsce, *Turyzm*, 18, 1: 27–38.
- Liszewski S., 2014, Wpływ przemian ustrojowych na zmiany funkcji turystycznej małych miejscowości. Studia przypadku: Spała i Uniejów w województwie łódzkim, [w:] G. Golembki, A. Niezgodna (red.), *Turystyka wobec zmian współczesnego świata. Zmiany, bariery, innowacje*, Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań, s. 155–169.

- Lundgren J.O.J., 1974, On access to recreational lands in dynamic metropolitan hinterlands, *Tourist Review*, 29(4): 124–131.
- Majcher J., 2001, Rezydencje burżuazji górnośląskiej, ich typologia i przemiany funkcji, *Turyzm*, 11, 1: 49–64.
- Makowska-Iskierka M., 2004a, Przemiany morfologii osiedla wypoczynkowego na przykładzie miasta – ogrodu Sokolniki, *Turyzm*, 14, 1: 5–19.
- Makowska-Iskierka M., 2004b, Przemiany funkcji turystyczno-wypoczynkowej. Przykład miasta ogrodu Sokolniki, *Turyzm*, 14, 2: 25–40.
- Makowska-Iskierka M., 2011, *Procesy urbanizacyjne na terenach turystyczno-wypoczynkowych strefy podmiejskiej Łodzi*, ŁTN, Łódź.
- Marczak Z., Wychowaniec A., 1989, Użytkowanie ziemi w miastach uzdrowiskowych ziemi kłódzkiej jako metoda określania funkcji turystyczno-uzdrowiskowej, *Acta Universitatis Lodziensis, Turyzm*, 5: 95–117.
- Matczak A., 1981, Tereny wypoczynkowe w strefie podmiejskiej Łodzi, *Miasto*, 6: 9–14.
- Matczak A., 1982, *Funkcja wypoczynkowa strefy podmiejskiej Łodzi*, maszynopis pracy doktorskiej w Instytucie Geografii Miast i Turyzmu UŁ, Łódź.
- Matczak A., 1984, Próba wykorzystania analizy morfologicznej do określenia funkcji wypoczynkowej osiedli w strefie podmiejskiej Łodzi, *Problemy Turystyki, Instytut Turystyki, Warszawa*, 2: 93–97.
- Matczak A., Suliborski A., 1984, Funkcja turystyczna rejonu Zbiornika Otmuchowskiego, *Acta Universitatis Lodziensis, Folia Geographica*, 3: 99–117.
- Matczak A., 1985a, Funkcja wypoczynkowa strefy podmiejskiej Łodzi. (Streszczenie pracy doktorskiej), *Dokumentacja Geograficzna*, s. 56–58.
- Matczak A., 1985b, Funkcja wypoczynkowa strefy podmiejskiej Łodzi, *Acta Universitatis Lodziensis, Folia Geographica*, 5: 299–312.
- Matczak A., 1986a, Budownictwo letniskowe w strefie podmiejskiej Łodzi, *Acta Universitatis Lodziensis, Folia Geographica*, 7: 137–166.
- Matczak A., 1986b, Przyrodnicze podstawy organizacji wypoczynku w strefie podmiejskiej Łodzi, *Acta Universitatis Lodziensis, Turyzm*, 2: 25–45.
- Matczak A., 1986c, Funkcja turystyczna miast. Propozycja badań, [w:] *Streszczenia referatów. II Zjazd Geografów Polskich, Łódź*, s. 204–206.
- Matczak A., 1986d, La fonction recreative de la zone suburbaine de la ville de Łódź, [w:] *Grosstadt-tourismus – Tourisme des grandes villes*, Union Geograph. Internat. Comm. de Geographie du Tourisme et des Loisirs, Friedrich Vetter (red.), Berlin Reimer, s. 304–315.
- Matczak A., 1986e, Dostępność komunikacyjna terenów wypoczynkowych w strefie podmiejskiej Łodzi, *Przegląd Ekonomiczno-Społeczny m. Łodzi (1983–1984)*, 9: 113–125.
- Matczak A., 1987a, Ruch wypoczynkowy w strefie podmiejskiej Łodzi, *Acta Universitatis Lodziensis, Folia Geographica*, 8: 21–39.
- Matczak A., 1987b, Próba określenia funkcji wypoczynkowej osiedli podmiejskich na przykładzie Kolumny, *Acta Universitatis Lodziensis, Turyzm*, 3: 55–85.
- Matczak A., 1988, Chłonność naturalna środowiska przyrodniczego w strefie podmiejskiej Łodzi, *Acta Universitatis Lodziensis, Folia Geographica*, 9: 143–153.
- Matczak A., 1989, Problemy badania funkcji turystycznej miast Polski, *Acta Universitatis Lodziensis, Turyzm*, 5: 27–39.
- Matczak A., 1991a, Przemiany przestrzenne wsi położonych w strefie podmiejskiej Łodzi na przykładzie rejonu Grotnik, *Acta Universitatis Lodziensis, Folia Geographica*, 14: 33–46.
- Matczak A., 1991b, Methods of studying the recreational function of suburban settlements, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Prace Geograficzne*, 86: 109–122.

- Matczak A., 1991c, Funkcja wypoczynkowa osiedli podłódzkich w świetle badań użytkowania ziemi, *Acta Universitatis Lodzianis, Folia Geographica*, 13: 129–140.
- Matczak A., 1994, Turystyka i wypoczynek jako czynnik integracji i rozwoju regionu łódzkiego, [w:] A. Matczak (red.), *Studium wiedzy o regionie łódzkim. Wybrane problemy*, Łódź, s. 161–188.
- Matczak A., 1995a, Preferencje kierunkowe w lokalizacji drugich domów w łódzkiej aglomeracji miejskiej, *Acta Universitatis Lodzianis, Folia Geographica*, 20: 231–237.
- Matczak A., 1995b, Województwa o funkcji turystycznej a obszary o skażonym środowisku geograficznym w Polsce, *Turyzm*, 5, 1: 57–66.
- Matczak A., 1995c, Kolonizacja turystyczna strefy podmiejskiej Łodzi, *Kronika Miasta Łodzi*, 1: 108–119.
- Matczak A., 1995d, Kolonizacja turystyczna obszarów wiejskich w strefie podmiejskiej Łodzi, [w:] A. Kowalczyk (red.), *Zmiany w przestrzeni geograficznej w warunkach transformacji społeczno-ekonomicznej (na przykładzie obszarów wiejskich)*, Materiały XI Polsko-Czeskiego Seminarium Geograficznego, Łukęcin, 29 maja–2 czerwca 1995 r., Warszawa, s. 49–59.
- Matczak A., 1996a, Turystyka i wypoczynek w łódzkim regionie miejskim, [w:] W. Michalski (red.), *Transformacja społeczno-gospodarcza Łodzi na tle regionu*, Łódź, s. 99–109.
- Matczak A., 1996b, Związki przestrzenne w zakresie wypoczynku w łódzkim regionie miejskim (ŁRM), [w:] E. Jakubowicz, J. Łoboda (red.), *Przekształcenia regionalnych struktur funkcjonalno-przestrzennych*, *Acta Universitatis Wratislaviensis*, 1814, *Studia Geograficzne*, LXV: 265–276.
- Matczak A., 1996c, Funkcja turystyczna w dużych miastach przemysłowych na przykładzie Łodzi, [w:] *Polska w Europie Bałtyckiej*, 45 Zjazd Polskiego Towarzystwa Geograficznego, Słupsk–Ustka, 18–21 września 1996, s. 325–328.
- Matczak A., 1997a, Turystyka i wypoczynek w regionie miejskim. Przykład Łodzi, *Urbane a Krajinne Studije*, 2: 84–92.
- Matczak A., 1997b, The Recreational Travels of Łódź Residents to the Suburban Zone as an Example of Links Connecting the City and its Hinterland, *Acta Universitatis Carolinae* 1997, *Geographica*, Supplementum, PAG: 209–213.
- Matczak A., 2002, Metodyka badań ruchu turystycznego na obszarach chronionych, [w:] J. Partyka (red.), *Użytkowanie turystyczne parków narodowych. Ruch turystyczny – zagospodarowanie – konflikty – zagrożenia*, Ojców, s. 17–22.
- Matczak A., 2005, Rozwój podmiejskich osiedli letniskowych w świetle koncepcji cyklu życia obszaru turystycznego. Przykład podłódzkiego letniska w Wiśniowej Górze, [w:] B. Domański, S. Skiba (red.), *Geografia i sacrum*, t. 2, JGiGP UJ, Kraków, s. 115–122.
- Matczak A., 2009a, Turystyka i wypoczynek w strukturze funkcjonalno-przestrzennej aglomeracji. Przykład Łódzkiej Aglomeracji Miejskiej, [w:] W. Maik (red.), *Agglomeracje miejskie w Polsce na przełomie XX i XXI wieku. Problemy rozwoju, przekształceń strukturalnych i funkcjonalnych*, Wyd. WSG w Bydgoszczy, Bydgoszcz, s. 191–201.
- Matczak A., 2009b, Urbanizacja podmiejskich osiedli letniskowych. Przykład Wiśniowej Góry w strefie podmiejskiej Łodzi, *Turyzm*, 19/1–2: 67–72.
- Matczak A., Kaczmarek J., 2013, Geneza i rozwój funkcji turystycznej w Uniejowie, [w:] R. Jaroszevska-Brudnicka, D. Sokołowski (red.), *Współczesne problemy rozwoju turystyki w ujęciu regionalnym i lokalnym*, Wyd. Naukowe UMK, Toruń, s. 11–28.
- Mesor J., 1994, Monografia turystyczna Golubia-Dobrzynia, *Turyzm*, 4, 2: 63–72.
- Mika M., 2014, *Założenia i determinanty podtrzymywalności lokalnego rozwoju turystyki*, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, Kraków.
- Musiaka Ł., 2012, *Wpływ funkcji turystycznej średniowiecznych zamków na życie społeczno-gospodarcze małych miast województwa pomorskiego i warmińsko-mazurskiego (na wybranych*

- przykładach), maszynopis pracy doktorskiej w Instytucie Geografii Miast i Turystyki UŁ, Łódź.
- Nawrot V., 1994, Funkcja turystyczno-uzdrowiskowa Żegiestowa, *Turyzm*, 4, 2: 103–116.
- Prylińska M., 2003, Funkcja turystyczna światowej wystawy EXPO 2000 w Hanowerze, *Turyzm*, 13, 2: 55–68.
- Rodacka D., 2001, *Muzea biograficzne w Polsce w aspekcie ich rangi i atrakcyjności turystycznej*, maszynopis pracy doktorskiej w Instytucie Geografii Miast i Turystyki UŁ, Łódź.
- Siejkowska A., 2003, Przemiany funkcji turystycznej na przykładzie uzdrowiska Szczawnica, *Turyzm*, 13, 2: 25–35.
- Spychała A., 2008, *Funkcja turystyczna parków krajobrazowych. Przykład Parku Krajobrazowego „Dolina Baryczy”*, maszynopis pracy doktorskiej w Instytucie Geografii Miast i Turystyki UŁ, Łódź.
- Stasiak A., 1999, *Funkcja turystyczna skansenów w Polsce i ich rola w przekształcaniu miejscowości*, maszynopis pracy doktorskiej w Instytucie Geografii Miast i Turystyki UŁ, Łódź.
- Stejskał J., 1992, Podmiejskie rezydencje burżuazji łódzkiej i ich funkcje wypoczynkowe dawniej i obecnie, *Turyzm*, 2, 2: 25–44.
- Szkup R., 2003, *Kształtowanie podmiejskiej przestrzeni wypoczynkowej – przykład zachodniego sektora strefy podmiejskiej Łodzi*, Wyd. UŁ, Łódź.
- Tanaś S., 2007, *Rola cmentarzy w kształtowaniu przestrzeni turystycznej*, maszynopis pracy doktorskiej w Instytucie Geografii Miast i Turystyki UŁ, Łódź.
- Tourisme et loisirs aux environs de grandes villes/Tourism and recreation in the neighbourhood of big towns*, 1983, Union Géographique Internationale Commission de Géographie du Tourisme et des loisirs/International Geographical Union Commission of the Geography of Tourism and Leisure, Symposium, Łódź, 4–11 Septembre 1983, Łódź.
- Warszyńska J., Jackowski A., 1979, *Podstawy geografii turystyki*, PWN, Warszawa.
- Wiluś R., 1988, Rozwój przestrzenny, morfologia i fizjonomia osiedla letniskowego Jastrzębia Góra, *Acta Universitatis Lodzianensis*, *Turyzm*, 4: 97–125.
- Wiluś R., 1991, Osadnictwo turystyczne w otoczeniu sztucznych zbiorników wodnych w Polsce, [w:] *Przemiany przestrzeni wiejskiej w Polsce i we Francji pod wpływem urbanizacji i turystyki*, *Acta Universitatis Lodzianensis*, *Folia Geographica*, 14: 71–88.
- Wiluś R., 1997, Rozwój funkcji turystycznej w dolinie rzeki Warty na odcinku od Działoszyna do Uniejowa, *Szlakami Nauki*, 24: 1–216.
- Wiluś R., 2003, Ruch turystyczny jako obraz obecnego stanu rozwoju funkcji turystycznej, [w:] S. Liszewski (red.), *Możliwości i kierunki rozwoju turystyki w dolinie Odry*, Wyd. ŁTN, Łódź, s. 170–179.
- Wiluś R., 2007, Sprawozdanie z dorocznej konferencji międzynarodowej zrzeszenia ATLAS pt. „The Transformation of Tourism Space”, Łódź, 20–22.09.2006, *Turyzm*, 17, 1–2: 207–210.
- Włodarczyk B., 1993, Funkcja turystyczna Świętokrzyskiego Parku Narodowego w świetle badań ruchu turystycznego, *Turyzm*, 3, 1: 5–30.
- Włodarczyk B., 1999, *Przemiany form aktywności turystycznej – przykład Krawędzi Wyżyny Łódzkiej*, Wyd. ŁTN, Łódź.
- Wojciechowska J., 1996, Geneza, rozwój i współczesna funkcja turystyczna miejscowości Semmering (Austria), *Turyzm*, 6, 1: 31–48.
- Wojciechowska J., 1998, Kolonizacja turystyczna terenów nadpłycicznych, *Szlakami Nauki*, 26: 1–158.

Summary

Tourist function in the studies of the tourism geography center of Lodz

The tourism geography center of Lodz shows considerable scientific achievements in the field of the research on the tourist function of localities and regions. In the period from late 1970s to 2015 the geographers of this center have published almost 100 papers devoted to the problem of tourist function. The investigations presented in these papers were focused on identification (definition, methods of measurement), characteristics and determination of the development level of this function (level of development and tourist movement, changes caused by its influence, classification of tourist settlement). The investigations were undertaken in various regions of Poland (Lodz suburban zone, protected areas, valleys of big rivers on lowlands, Baltic coastal zone, lake districts, regions on lowlands, uplands and highlands), in a local scale (villages and towns placed in the above-mentioned regions), sites and objects of heritage, especially the cultural one. As a result of numerous empirical studies, a certain manner (model) of performing analysis of tourist function was proposed and this manner enabled the geographers to obtain some interesting results at the level of both single localities and large regions. These results fell within the scope of the identification, character and development level of tourist function.

Key words: tourist function, tourism geography center of Lodz, research problematics

Andrzej Matczak
Instytut Geografii Miast i Turyzmu
Wydział Nauk Geograficznych
Uniwersytet Łódzki
matczak@geo.uni.lodz.pl

Mirosław Mika

Wyzwania badawcze w świetle założeń integracji polityki turystycznej w Karpatach

Zakres i formę współpracy międzynarodowej na rzecz społeczno-gospodarczego rozwoju regionu Karpat wyznaczają zapisy zawarte w Konwencji Karpackiej oraz w innych tzw. ramowych dokumentach strategicznych. Zgodnie z ich treścią główne kierunki kształtowania zjawisk przyrodniczych, społeczno-ekonomicznych i kulturowych wyznacza idea harmonijnego łączenia różnych celów rozwoju. Zrównoważoną wizję rozwoju proponuje się także w zakresie turystyki. Ekosystemowe podejście do planowania turystycznego stoi jednak w konflikcie z celami funkcjonowania podmiotów sektora turystyki. Ponadto holistyczne i zintegrowane ujęcie turystyki w całym regionie Karpat kłóci się z realiami jej rozwoju na poziomach lokalnych. W artykule omówiono niektóre istotne ograniczenia dla konstruowania spójnej wizji turystyki w Karpatach, opartej na zasadach zrównoważonego rozwoju. Wskazano także wybrane kierunki badań, które mogą wspomóc wypracowanie racjonalnych rozwiązań w zakresie planowania rozwoju turystyki na obszarze Karpat w różnych skalach przestrzennych.

Słowa kluczowe: Karpaty, turystyka zrównoważona, planowanie, badania naukowe

Wprowadzenie

Postępująca integracja polityki rozwoju regionu karpackiego jest obecnie silnie wspierana przez krajowe instytucje rządowe i liczne organizacje pozarządowe. Na wzór krajów alpejskich na przełomie lat 90. XX w. i 2000. zainicjowano działania zmierzające do wypracowania i wdrożenia zintegrowanych działań w sferze rozwoju społeczno-gospodarczego, w tym turystyki, na obszarze całych Karpat. Urzeczywistnieniem intencji krajów karpackich stało się ratyfikowanie *Ramowej konwencji o ochronie i zrównoważonym rozwoju Karpat* określanej w skrócie jako Konwencja Karpacka, w której jako punkt odniesienia do działań w sferze przyrodniczej, społecznej i ekonomicznej przyjęto założenia polityki Unii Europejskiej, określające zasady zrównoważonego rozwoju. W ten sposób idee międzynarodowej integracji i współpracy oraz harmonijnego rozwoju wyznaczyły ramy koncepcyjne dla tworzenia wizji rozwoju turystyki w Karpatach w przyszłości.

Formułowanie celów operacyjnych turystyki zrównoważonej w Karpatach nie może odbyć się jednak bez zaangażowania przedstawicieli świata nauki i bez uwzględnienia dotychczasowych doświadczeń i rezultatów badawczych. Zawarte

w tekście Konwencji Karpackiej oraz w powiązanych z nią dokumentach zalecenia i cele rozwoju turystyki wyznaczają jedynie strategiczne ramy działania. W kolejnych etapach winny one znaleźć rozwinięcie w przedsięwzięciach organizacyjnych i prawnych, a także doczekać się realizacji w określonych warunkach lokalnych. Włączenie „głosu nauki” do dyskusji wokół pytania, w którą stronę ma zmierzać turystyka w Karpatach w przyszłości oraz jak należy kształtować jej oblicze zgodnie z „duchem” zrównoważenia, stanowi wyzwanie intelektualne i badawcze. Paradoksalnie jednak, w świetle dotychczasowych rezultatów implementacji zasad zrównoważenia w turystyce w innych regionach świata, może doprowadzić do konkluzji sprzecznych z założeniami oraz intencjami propagatorów polityki harmonijnego rozwoju.

Celem artykułu jest przedstawienie wybranych, lecz z punktu widzenia autora istotnych, metodologicznych i praktycznych ograniczeń spójnej wizji rozwoju turystyki w Karpatach, opartej na zasadach zrównoważonego rozwoju, a także wskazanie najważniejszych kierunków badań mogących wspomóc wypracowanie racjonalnych rozwiązań w zakresie planowania rozwoju turystyki na poziomie międzynarodowym i lokalnym.

Omówienie powyższych kwestii ujęto w cztery zagadnienia problemowe, w których uwypuklono najważniejsze dylematy podnoszone obecnie w dyskusji naukowej wokół zrównoważenia w turystyce oraz wątpliwości płynące z doświadczeń badawczych nad rozwojem turystyki w Karpatach. Krytyczną dyskusję wyznaczają poniższe pytania. Jaką wizję turystyki proponuje się dla regionu karpackiego w obowiązujących dziś dokumentach ramowych? Jakie są najpoważniejsze bariery implementacji zasad harmonijnego rozwoju w turystyce? Czy istnieje możliwość pogodzenia koncepcji zintegrowanego podejścia do planowania turystyki w Karpatach z realiami lokalnego rozwoju turystyki w poszczególnych krajach oraz jaką strategię badawczą należy przyjąć, aby wspomóc proces kształtowania racjonalnej i opartej na przesłankach naukowych polityki rozwoju turystyki w tym regionie?

Założenia rozwoju turystyki w świetle Konwencji Karpackiej

Ramowa konwencja o ochronie i zrównoważonym rozwoju Karpat z 2003 r. została ratyfikowana przez Polskę w 2006 r. (Dz.U. nr 96, poz. 634, 2007 r.). Jej nadrzędnym celem jest „...prowadzenie wszechstronnej polityki i współpraca na rzecz ochrony i zrównoważonego rozwoju Karpat dla poprawy jakości życia, wzmocnienia miejscowej gospodarki i społeczności lokalnych oraz zachowania walorów przyrodniczych i dziedzictwa kulturowego tego obszaru”. W 2011 r. dołączono do Konwencji *Protokół o zrównoważonej turystyce...*, który w Polsce wszedł w życie w 2013 r. Z kolei w 2014 r. w ramach Konwencji Karpackiej i odwołując się do wymienionego protokołu, opracowano i zatwierdzono strategię zrównoważonego rozwoju turystyki w Karpatach (*Strategy for sustainable tourism development of the Carpathians*).

Sposób rozumowania na temat rozwoju turystyki, a także wypracowywania i zatwierdzenia dokumentów strategicznych w ramach porozumienia między krajami karpackimi odwołuje się do ratyfikowanej w latach 90. XX w. Konwencji Alpejskiej (1995) oraz niektórych dokumentów Unii Europejskiej dotyczących turystyki, między innymi takich, jak: *Agenda dla zrównoważonej i konkurencyjnej turystyki europejskiej* (2007) czy *Podstawowe kierunki zrównoważonego rozwoju turystyki europejskiej* (2003).

Najważniejsze zalecenia dotyczące rozwoju turystyki płyną z tekstu artykułu 9 Konwencji Karpackiej oraz protokołu i strategii. Zawartość tychże dokumentów wskazuje, że rozwój turystyki nie tylko ma być zgodny z ideą zrównoważenia, lecz ma być także drogą (czynnikiem) prowadzącą do osiągania celów zrównoważenia w rozwoju społeczno-ekonomicznym. Zakłada się w nim między innymi współpracę wszystkich interesariuszy tego rozwoju, biorących udział w planowaniu oraz wdrażaniu określonych celów strategicznych. Odnosi się to również do organów władzy państwowej zajmujących się planowaniem przestrzennym w celu, jak to ujęto: „osiągnięcia terytorialnej spójności regionu Karpat”.

Za jedną z metodologicznych podstaw konstruowania wizji rozwoju Karpat, w tym turystyki, przyjęto tzw. podejście ekosystemowe, odwołujące się do zasad ochrony i zrównoważonego użytkowania zasobów (*Podręcznik do...* 2007). Zgodnie z *Konwencją o różnorodności biologicznej* (1992) „zrównoważone użytkowanie” oznacza użytkowanie elementów różnorodności biologicznej w taki sposób i z taką intensywnością, żeby nie prowadziło to do jej zmniejszenia w długim czasie i tym samym pozwoliło utrzymać jej potencjał w stanie odpowiadającym potrzebom i aspiracjom obecnych oraz przyszłych pokoleń. Niewątpliwie jest to interpretacja zrównoważenia, akcentująca konieczność ochrony szeroko rozumianych zasobów, na których opiera się rozwój regionu. Ów „przyrodniczo-humanistyczny” punkt widzenia przyjmuje, że nadrzędnym celem zrównoważenia jest zachowanie warunków rozwoju turystyki na obszarach recepcyjnych, z punktu widzenia walorów turystycznych i otoczenia społeczno-gospodarczego. Niestety już w założeniu perspektywa ta jest sprzeczna z „ekonomiczną” interpretacją zrównoważenia, w której akcentuje się inne kwestie, takie jak: ciągłość rozwoju turystyki oraz stabilność funkcjonowania podmiotów branży turystycznej i szeroko rozumianych atrakcji turystycznych (Mika 2014). Te właśnie aspekty rozwoju wyłącza się niejako poza nawias głównego nurtu dyskusji na temat kierunków kształtowania zjawisk turystycznych w Karpatach w przyszłości.

Podstawowe pytania o zrównoważenie w turystyce w świetle doświadczeń badawczych

Postawienie pytania o to, co tak naprawdę dziś oznacza zrównoważenie w turystyce, jest nie tylko ze wszech miar zasadne, ale i konieczne. Owocem wieloletniej, prowadzonej od lat 90. XX w., rozbudowanej dyskusji na temat turystyki zrównoważonej jest jedynie z trudem wypracowana zgoda środowiska naukowe-

go co do jej pryncypiów. Najogólniej opierają się one na holistycznym podejściu do problematyki rozwoju turystyki, normatywnym łączeniu kwestii rozwojowych z ochroną środowiska przyrodniczego, długofalowym zachowaniu wartości przyrodniczych oraz społecznej sprawiedliwości w dystrybucji korzyści ekonomicznych z turystyki (Mika 2014). Przez ponad dwie dekady sposób interpretacji zrównoważenia w turystyce odwoływał się do idei harmonijnego łączenia celów ekonomicznych, społecznych i z zachowaniem wartości przyrodniczych. W praktyce oparta na normatywach koncepcja niejako „wymuszała” łączenie często wzajemnie wykluczających się kwestii problemowych w rozwoju turystyki, w odniesieniu do różnych skal przestrzennych (globalnej, lokalnej) oraz działalności pojedynczych obiektów turystycznych.

Podstawą planowania, a dalej programowania, rozwoju turystyki na poziomie lokalnym, odwołującego się do wyżej zarysowanej wizji, jest przede wszystkim wskazanie, jaki ma być jego ostateczny cel, czyli w uproszczeniu: „jaka ma być turystyka”. Skoro zasady harmonijnego rozwoju turystyki opierają się na kryteriach aksjologicznych oraz diagnozie relacji pomiędzy wartościami – ekologicznymi, ekonomicznymi, społecznymi i kulturowymi, to dyskusja sprowadza się najczęściej do wskazania, co w określonym rozwoju turystyki jest dobre, a co złe.

Paradygmat harmonijnego łączenia celów rozwoju turystyki do wymienionych wyżej wartości w swoim holistycznym spojrzeniu obejmuje zarówno kwestię indywidualnych zachowań turystów i ich wyborów w zakresie form realizacji podróży, funkcjonowanie przedsiębiorstw turystycznych, jak i kształtowanie zjawisk turystycznych w określonym fragmencie przestrzeni geograficznej. W konsekwencji taki sposób rozumowania sprowadza zagadnienie zrównoważenia do poszukiwania odpowiedzi na pytanie o sposoby i mechanizmy osiągania granic wzrostu w turystyce, z punktu widzenia aktywności i działalności turystycznej, w tym zagospodarowania przestrzeni geograficznej. W dyskusji naukowej (i nie tylko) wielokrotnie akcentowano potrzebę zmiany modelu uprawiania i organizacji turystyki, jeśli nie w drodze dobrowolnego przyjęcia określonych zasad przez uczestników ruchu turystycznego i gestorów bazy turystycznej, to przy zastosowaniu zinstytucjonalizowanych procedur kontrolnych.

W węższych, innymi słowy – niepełnych, interpretacjach zrównoważenie w turystyce polega na określeniu dopuszczalnego poziomu wzrostu ruchu turystycznego, który nie powodowałby istotnych zmian w środowisku przyrodniczym.

Jako głównego sprawcę i „winowajcę” zmian uznawanych za „złe” wskazuje się turystykę masową. Trzeba w tym miejscu jednak dodać, że ów „mass tourism” jest rozumiany wielorako i często intuicyjnie, np. jako duża liczba turystów, model masowej konsumpcji turystycznej czy też zasobochłonny model rozwoju turystyki w określonej przestrzeni geograficznej. Skoro przez propagatorów zrównoważenia turystyka masowa była (i jest) uważana za zjawisko niepożądane, niezbędne było stworzenie i wdrożenie w praktyce innych, alternatywnych wobec niej rozwiązań organizacyjnych, przy czym takich, które znalazłyby społeczną akceptację. Drugi, uważany za nieco bardziej racjonalny sposób rozumowania, opierał się na założeniu, że turystyka masowa, poprzez wprowadzenie odpowied-

nich rozwiązań jest w stanie rozwijać się i pozytywnie oddziaływać na sferę ekonomiczną, społeczno-kulturową i przyrodniczą obszarów recepcyjnych.

Ponad dwie dekady prób implementacji zasad harmonijnego zrównoważenia w praktyce wyraźnie pokazały, jak wielkie jest niedopasowanie owej koncepcji do realiów społeczno-gospodarczych i kulturowych współczesnego świata. Jest to zagadnienie szerokie, które wykracza poza ramy objętościowe niniejszej publikacji. Omówienie tych zagadnień można odnaleźć w innej pozycji autora (Mika 2014). Wydaje się, że najbardziej dotkliwy cios wizji turystyki zrównoważonej zadały wyniki badań empirycznych, przekonujące, że nawet w społeczeństwach, w których dopełniły się już procesy modernizacyjne i w których powszechnie obserwuje się tzw. indywidualne postawy proekologiczne, nie można oczekiwać woli osobistego poświęcenia jednostek oraz ich dobrowolnego odstąpienia od swobodnego podejmowania decyzji co do kierunków i form wyjazdów turystycznych (Barr i in. 2010, Hares i in. 2010, McKercher i in. 2010, Cohen, Higham 2011, Gössling i in. 2012). Nie ma społecznej zgody na to, aby uczestnictwo w turystyce było traktowane jako przywilej. Skoro jest ono prawem jednostki do dysponowania czasem wolnym, to nie można oczekiwać strukturalnych zmian w konsumpcji turystycznej w kierunku jej redukcji, jak to się zakłada w koncepcji zrównoważenia.

Dysonans pomiędzy deklarowanymi wartościami a faktycznymi postawami jednostek jest tylko jedną z licznych tzw. niemożliwych do pogodzenia sprzeczności oraz konfliktów interesu w rozwoju turystyki, które są ich następstwem. Potencjalne możliwości poddania konsumpcji turystycznej regulacji występują na obszarach chronionych, cechujących się wysokim reżimem ochronnym. Współcześnie jedynie na terenach prawnie chronionych – przyrodniczych i w niektórych miastach historycznych – istnieją sprzyjające warunki dla wypracowania takich mechanizmów ich turystycznego udostępniania, które gwarantują realizację zasady trwałości i odnawiania się szeroko rozumianych zasobów przestrzeni geograficznej.

Szczególnie ważną sprawą, która w opinii niektórych badaczy uniemożliwia wdrożenie zasad zrównoważonego rozwoju w turystyce, są przemiany w globalnym systemie klimatycznym (Scott i in. 2012). W dobie zmian klimatycznych i niestabilności popytu turystycznego kwestia harmonijnego rozwoju musi ustąpić pola takim zagadnieniom, jak konkurencyjność oraz trwałość (podrzymywalność) rozwoju turystyki i lokalnych struktur gospodarczych. W sytuacji przewartościowania wizji celów rozwoju społeczno-ekonomicznego (rozwoju lokalnego) na drugi plan schodzi także kwestia roli turystyki jako czynnika osiągnięcia ładu ekologicznego i społecznego.

Zintegrowane podejście do turystyki w Karpatach a uwarunkowania lokalne

Od lat 70. XX w. turystyka jest ważnym składnikiem wielofunkcyjnego rozwoju społeczno-gospodarczego całego regionu Karpat. W byłych krajach socjalistycznych do przełomu lat 80. i 90. XX w. model rozwoju ruchu turystycznego i plano-

wanego zagospodarowania dla potrzeb turystycznego użytkowania Karpat opierał się na zasadach gospodarki centralnie sterowanej. W każdym z krajów karpaccich funkcjonował w owym czasie nieco inny wzorzec turystyki socjalnej. Przykładowo na obszarach górskich w Polsce opierał się on na rozbudowie zakładowych i branżowych ośrodków wczasowych, w byłej Czechosłowacji dominował model indywidualnej rekreacji związanej z masową rozbudową drugich domów, w Rumunii dominował model turystyki krajoznawczej, „uzupełniony” przez turystykę uzdrowiskową, podobnie ograniczone w skali użytkowanie turystyczne Karpat było na Ukrainie.

W minionych dwóch dekadach obraz turystyki w Karpatach znacznie się zmienił. W Karpatach rumuńskich i ukraińskich nastąpiła rozbudowa infrastruktury narciarskiej niemal od podstaw. W Polsce i na Słowacji zachodzą głębokie przeobrażenia strukturalne – własnościowe i modernizacyjne. Polityki państw karpaccich zmierzają do znaczącego wzmocnienia konkurencyjności sektora turystycznego na terenach górskich. Turystyka jest postrzegana jako ważny czynnik lokalnego rozwoju społeczno-ekonomicznego, zarówno na obszarach rozwoju turystyki masowej, jak i mniej intensywnie użytkowanych przez turystów.

Przyglądając się bliżej regionom karpackim w poszczególnych krajach, dostrzec można wpływ odmiennych czynników uruchamiających mechanizmy zmian w turystyce. W Słowacji, Rumunii i na Ukrainie największe procesy inwestycyjne w bazie turystycznej są prowadzone przez podmioty biznesu spoza sektora turystyki, o dużej sile nacisku na podmioty władzy lokalnej oraz instytucje ochrony przyrody. W polskiej części Karpat, gdzie turystyka jest ważnym składnikiem rozwoju lokalnego, poszukuje się mechanizmów podtrzymujących jej rozwój. Wciąż odczuwalny jest wpływ materialnych pozostałości minionego systemu politycznego na sprawność funkcjonowania lokalnych systemów recepcji w warunkach rynkowych. Podobny problem, choć na mniejszą skalę, występuje w Karpatach czeskich. Każdy z regionów Karpat cechuje się też inną wrażliwością i podatnością lokalnego sektora turystyki na wpływ negatywnych skutków zmian klimatycznych.

Równoległe ze zmianami w turystyce w różnym tempie i nasileniu zachodzą przeobrażenia społeczne i gospodarcze. Chodzi tu między innymi o strukturalne zmiany w rolnictwie, postępującą depopulację części terenów górskich i ich demograficzne „starzenie się”, rozprzestrzenianie się stref funkcjonalnego oddziaływania miast leżących w Karpatach i na ich przedpolu, a także rozszerzanie się zasięgu procesów suburbanizacji. Odmienny charakter warunków oraz zachodzących procesów transformacyjnych w poszczególnych regionach Karpat podkreśla ich indywidualną trajektorię rozwoju społeczno-gospodarczego. Każdy z krajów karpaccich wyróżnia niepowtarzalna specyfika i odrębność w zakresie rozwoju turystyki oraz jego szeroko rozumianego kontekstu. Sytuacja ta odróżnia region karpacki od Alp, gdzie za sprawą historycznej i przestrzennej ciągłości wielu procesów rozwojowych ukształtowała się mozaika podobnych do siebie zjawisk w sferach: demograficzno-społecznej, przemian funkcjonalnych obszarów wiejskich, komunikacji czy zagospodarowania turystycznego.

Założenia Konwencji Karpackiej oraz teksty protokołu i strategii nie odpowiadają na podstawowe pytanie: jak wobec tak dużej złożoności warunków i kierun-

ków rozwoju turystyki ma wyglądać jego zrównoważona wizja? Jeśli tak, to wobec tego, jaką propozycję niesie idea turystyki zrównoważonej transformującym się obszarom górskim Karpat? W tym miejscu rodzi się także niepewność, czy można, bez popełnienia błędu, uznać zasadność przyjęcia tzw. zintegrowanego, czyli uwzględniającego *en bloc* wszystkie zainteresowanie kraje, podejścia do formułowania strategicznych celów rozwoju turystyki w całym regionie Karpat.

Wyzwania badawcze wobec turystyki w Karpatach

W dzisiejszej dyskusji naukowej coraz więcej autorów jest blisko stwierdzenia, że koncepcja zrównoważonego rozwoju w turystyce potrzebuje nowego paradygmatu, nieodwołującego się do zasady harmonii w celach rozwoju i łączenia różnych wartości. Skoro granice wzrostu w turystyce i towarzyszącej jej konsumpcji można osiągać jedynie na obszarach prawnie chronionych, przyjęcie podejścia ekosystemowego do wyznaczania strategicznych celów rozwoju turystyki w całym Karpatach należy uznać za błędne. Niezbędne jest przeniesienie punktu ciężkości rozważań z całościowego spojrzenia na Karpaty na poziom lokalny i konkretne warunki, w jakich przebiega rozwój turystyki. Dopiero wówczas można próbować znaleźć rozwiązania zgodne z interesem społecznym i koniecznością ochrony zasobów przestrzeni. Układy lokalne tworzą niepowtarzalne kombinacje warunków i procesów składających się na rozwój turystyki, tak więc zakres możliwych rozwiązań jest szeroki. Co więcej, niezbędne jest odejście od interpretacji zrównoważenia w turystyce jako hipotetycznego stanu rozwoju, do którego się dąży, na rzecz ewolucyjnego procesu zmian, który opiera się na racjonalnych przesłankach ekonomicznych i rzeczywistych zachowaniach społecznych (Mika 2014).

Biorąc pod uwagę różnorodność przestrzenno-funkcjonalnych modeli rozwoju turystyki w Karpatach oraz postępującą niestabilność gospodarczą i klimatyczną, należy stwierdzić, że strategie badań wspierających proces planowania turystycznego winny być mniej zorientowane na ochronę zasobów, a w większym stopniu ukierunkowane na poszukiwanie rozwiązań operacyjnych, wspierających społecznie oczekiwane funkcje turystyki. W opinii autora główne cele działalności naukowej powinny zmierzać do:

- a) rozwoju studiów lokalnych w turystyce oraz szczegółowych analiz sytuacji rozwojowych różnych kategorii obszarów recepcyjnych, przy czym każdorazowo ujmowanych jako odrębny i unikalny system funkcjonujący na tle niepowtarzalnej kombinacji warunków rozwoju turystyki;
- b) określenia związków przyczynowo-skutkowych w lokalnych systemach turystycznych, warunkujących ich sprawność funkcjonowania oraz realizację oczekiwanych funkcji turystyki;
- c) identyfikacji źródeł przewag konkurencyjnych obszarów recepcyjnych – bezwzględnych i komparatywnych w stosunku do konkurentów;
- d) poszukiwania dźwigni rozwoju obszarów recepcji ruchu turystycznego;
- e) określenia barier aktywizacji zawodowej lokalnych społeczności w miejscowościach turystycznych;

- f) identyfikacji czynników wpływających na zdolność długotrwałego rozwoju tzw. „dojrzałych” obszarów recepcji turystycznej;
- g) rozwoju badań nad społeczną funkcją obszarów chronionych, zarówno z punktu widzenia turystów, jak i społeczności lokalnych;
- h) identyfikacji czynników determinujących zawiązywanie i podtrzymywanie współpracy partnerskiej na rzecz turystyki w różnych skalach przestrzennych.

Aby jednak zarysowana wyżej wizja strategii badawczej mogła zostać zrealizowana, niezbędny jest rozwój warsztatu metodologicznego z zastosowaniem złożonych procedur analitycznych, traktujących rozwój turystyki jako proces dynamiczny, zachodzący w warunkach niestabilności gospodarczej i klimatycznej. Konieczny jest także rozwój badań koncepcyjnych w sferze planistycznej, dla różnych skal przestrzennych (np. lokalnej, regionalnej), w celu wypracowania zestawu narzędzi wspomagających aktywne i skuteczne zarządzanie turystyką na poziomie lokalnym.

Zakończenie

W sytuacji kryzysu koncepcji turystyki zrównoważonej opartej na idei zgodnego osiągnięcia różnych celów rozwoju jedynie opowiedzenie się po stronie racjonalności naukowej oraz wypracowanie naukowych podstaw programowania rozwoju turystyki na poziomie lokalnym może „uwolnić” treści dokumentów strategicznych od cech myślenia życzeniowego. Wszechobecna apoteoza zrównoważonego rozwoju, oparta na przesłankach ideowych (czy wręcz ideologicznych), kłóci się z realiami współczesnego świata. Niestety piętno takiego niedopasowania odcisnęło się na cytowanych tu ramowych dokumentach wytyczających drogi rozwoju turystyki w regionie karpackim w przyszłości, w których między innymi przywołuje się zdezuuowaną już koncepcję ekoturystyki i przypisuje jej rolę czynnika sprawczego oczekiwanych zmian. Wydaje się, że czas już postawić pytanie o to, czy uporczywe propagowanie harmonijnego zrównoważenia w sferze turystyki jest pobudzone wyłącznie siłą rozpędu dyskusji prowadzonej od ponad dwóch dekad, brakiem wystarczającej wiedzy u dysponentów środków finansowych wspierających takie planowanie, a może rezultatem wpływu jeszcze innych czynników. Oczywiście, można próbować bagatelizować rolę zapisów zawartych w dokumentach strategicznych oraz ich moc oddziaływania na przebieg procesów rozwojowych w turystyce. Prawdziwy problem pojawi się dopiero wtedy, gdy na podbudowie mylnie zdefiniowanych celów i środków ich osiągnięcia pojawią się niezharmonizowane rozwiązania prawne, które w rzeczywistości staną się barierami dla prawidłowego rozwoju turystyki i realizacji jej oczekiwanych funkcji.

Literatura

Agenda dla zrównoważonej i konkurencyjnej turystyki europejskiej, 2007, Komunikat Komisji Europejskiej [COM9(2007)621].

- Barr S., Shaw G., Coles T., Prillwitz J., 2010, A holiday is a holiday. Practicing sustainability, home and away, *Journal of Transport Geography*, 18: 474–481.
- Cohen S.A., Higham J.E.S., 2011, Eyes wide shut? UK consumer preceptions on aviation climate impacts and travel decisions to New Zealand, *Current Issues in Tourism*, 14(4): 323–335.
- Gössling S., Scott D., Hall C.M., Ceron J.P., Dubois G., 2012, Consumer behaviour and demand response of tourists to climate change, *Annals of Tourism Research*, 39(1): 36–58.
- Hares A., Dickinson J., Wilkes K., 2010, Climate change and the air travel decisions of UK tourists, *Journal of Transport Geography*, 18(3): 466–473.
- Konwencja o różnorodności biologicznej*, 1992, Rio de Janeiro.
- McKercher B., Prideaux B., Cheunga C., Law R., 2010, Achieving voluntary reductions in the carbon footprint of tourism and climate change, *Journal of Sustainable Tourism*, 18(3): 297–318.
- Mika M., 2014, *Założenia i determinanty podtrzymywalności lokalnego rozwoju turystyki*, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej, Uniwersytet Jagielloński, Kraków.
- Podręcznik do Konwencji Karpackiej*, 2007, The Regional Environmental Center for Central and Eastern Europe, Szentendre–Bolzano.
- Podstawowe kierunki zrównoważonego rozwoju turystyki europejskiej*, 2003, Komunikat Komisji Europejskiej [COM(2003)716].
- Protokół o zrównoważonej turystyce do Ramowej Konwencji o ochronie i zrównoważonym rozwoju Karpat*, 2013 (Dz.U. 2013 poz. 682).
- Scott D., Hall C.M., Gössling S., 2012, *Tourism and climate change. Impacts, mitigation and adaptation*, Routledge, Londyn.
- Strategy for Sustainable Tourism Development of the Carpathians*, 2014, UNEP/CC/COP4/DOC14.

Summary

Research challenges in light of the assumptions of the integrated tourism policy for the Carpathians

The scope and forms of international cooperation for socio-economic development of the Carpathian region define entries in the Carpathian Convention and other strategy documents. According to their contents the main directions for the shaping of environmental, socio-economic and cultural phenomena are build on the idea of harmonious combining different development goals. Sustainable and integrated vision is also suggested for tourism. Ecosystem approach to tourism planning is in conflict with the objectives of the local tourist entrepreneurs. Moreover, a holistic and integrated approach to tourism in the Carpathians region contradicts with the realities of its development at local levels. The paper discusses some of the major constraints to develop the sustainable and integrated vision of the future tourism in the Carpathians as well as indicates selected research goals that may help to work out the rational solutions in tourism planning at different spatial scales in the Carpathian region.

Key words: Carpathians, sustainable tourism, tourism planning, research

Mirosław Mika
Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej
Uniwersytet Jagielloński
m.mika@geo.uj.edu.pl

